

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ – MBA & TOURISM MANAGEMENT

***« Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ »***

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΟΥΣΚΑ

ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΣ:
«ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ» ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΕΤΟΣ ΥΠΟΒΟΛΗΣ : 2007

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την οικονομία μιας χώρας. Η Ελλάδα είναι μία χώρα προικισμένη με φυσική ομορφιά, πράγμα που σημαίνει ότι ο τουρισμός είναι κύριος παράγοντας για την οικονομική της ανάπτυξη. Το θέμα είναι κατά πόσον οι αρμόδιοι προωθούν την εικόνα αυτή προκειμένου να αναπτυχθεί τουριστικά.

Στις παρακάτω ενότητες θα δώσουμε αρχικά τον ορισμό του τουρισμού, θα μιλήσουμε για τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού, ώσπου να καταλήξουμε και να αναφερθούμε εκτενώς στην ανάπτυξη μιας από τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα, τον θεραπευτικό / ιαματικό τουρισμό.

Προκειμένου να κατανοήσουμε τα προβλήματα ανάπτυξης του θεραπευτικού τουρισμού στην Ελλάδα, θα πρέπει να σταθούμε λίγο στις δύο αντιφατικές όψεις της τουριστικής ανάπτυξης: στις αντιφάσεις ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον και στις επιπτώσεις του πρώτου στο δεύτερο. Κατά πόσο λοιπόν ο τουρισμός αποφέρει σε μία χώρα μόνο οφέλη και τι ρόλο παίζουν σε αυτό οι τουρίστες, οι επιχειρηματίες, η διοίκηση και γενικά όλοι οι κύριοι παράγοντες του τουριστικού τομέα? Μπορεί λοιπόν ο τουρισμός να συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη της χώρας, ωστόσο έχει και πολλές επιπτώσεις σ' αυτήν.

Η Ελλάδα, πλούσια σε ιαματικές πηγές, αριθμεί 752 αξιοποιήσιμες ιαματικές πηγές, από τις οποίες σήμερα χρησιμοποιούνται οι 348 ενώ οι 76 από αυτές διακρίνονται σε πηγές τοπικής και τουριστικής σημασίας. Η Αιδηψός, τα Καμμένα Βούρλα, η Κυλλήνη, το Λουτράκι, η Ικαρία, οι Θερμοπύλες, η Κύθνος, η Πρέβεζα, το Σιδηρόκαστρο είναι λίγες μόνο από τις περιοχές της Ελλάδας με ιαματικές πηγές. Παρακάτω αναλύονται τα είδη των ιαματικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα, οι προδιαγραφές τους, καθώς επίσης και το σύνολο των παθήσεων που θεραπεύονται από τις ελληνικές ιαματικές πηγές.

Τέλος, αναλύουμε τα προβλήματα του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα και παρουσιάζουμε τα οικονομικά οφέλη της ελληνικής κοινωνίας μέσω διάφορων στρατηγικών ανάπτυξης του ελληνικού ιαματικού τουρισμού όπως είναι η βελτίωση των ιαματικών εγκαταστάσεων, η προσέλκυση επενδύσεων, η ανάπτυξη έργων υποδομής κ.α.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΙΝΑΚΩΝ

<u>ΠΙΝΑΚΑΣ I: ΠΛΑΝΟ ΤΗΣ ΑΝΕΞΕΛΕΓΚΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ</u> <u>ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</u>	<u>18</u>
<u>ΠΙΝΑΚΑΣ II: ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ</u> <u>ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ</u>	<u>91</u>
<u>ΠΙΝΑΚΑΣ III: ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΠΙΚΗΣ</u> <u>ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....</u>	<u>92</u>
<u>ΠΙΝΑΚΑΣ IV: ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΑΘΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΝΔΕΙΚΝΥΟΜΕΝΕΣ</u> <u>ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΘΕΡΑΠΕΙΑ.....</u>	<u>105-106</u>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	<u>1</u>
<u>1.0 ΟΙ ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</u>	<u>11</u>
1.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ – ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ	14
1.2 ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	15
1.3. Η ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΖΩΝΗΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	19
1.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	20
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 1^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ</u>	<u>24</u>
<u>2.0. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΣΥΜΜΑΧΟΙ Η ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ;</u>	<u>26</u>
2.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	31
2.2.ΟΙ ΒΡΑΧΥΧΡΟΝΙΕΣ ΚΑΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	34
2.3. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΑ (IMAGE) ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΩΣ ΧΩΡΑΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	42
2.4. ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	51
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 2^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ</u>	<u>56</u>
<u>3.0.ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ</u>	<u>57</u>
3.1.ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.	57
3.2. ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΛΥΣΟΥΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ.	58
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 3^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ</u>	<u>81</u>
<u>4.0 Η ΑΓΟΡΑ ΤΟΥ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ</u>	<u>82</u>
4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	86
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 4^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ</u>	<u>89</u>
<u>5.0 Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ</u>	<u>90</u>
5.1 ΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	90
5.2 ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ	93
5.3 ΣΤΟΧΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	95
5.4 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΩΝ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ	96
5.5 ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΛΟΥΤΡΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ. ΕΙΔΗ & ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ	97
5.6 6 ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΚΛΕΙΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΥ	100

5.7 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΩΝ _____	102
5.8 ΟΙ 4 ΜΟΡΦΕΣ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ _____	104
5.9 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΓΕΙΑΣ ΠΟΥ ΘΕΡΑΠΕΥΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΙΑΜΑΤΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ _____	105
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 5^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ</u>	<u>108</u>
<u>6.0 Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ</u>	<u>109</u>
6.1 ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ _____	113
6.2 ΟΙ 7 ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ _____	117
6.3 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ _____	118
6.4 ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ _____	121
6.5 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ- ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ _____	122
6.6 ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ _____	127
6.7 ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ _____	129
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 6^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ</u>	<u>133</u>
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	<u>134</u>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τουρισμός, είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα κατά την οποία οι άνθρωποι μετακινούνται και διαμένουν για μικρό χρονικό διάστημα σε διαφορετικούς τόπους από αυτούς που εργάζονται και διαμένουν, για λόγους ανάπαυσης, αναψυχής, θεραπείας, επαγγέλματος, μόρφωσης, θρησκείας¹.

Ο τουρισμός σημαίνει αποτελεί μία δραστηριότητα με οικονομικό και κοινωνικό χαρακτήρα που την τελευταία εικοσαετία γνώρισε μεγάλη άνθιση. Παλαιότερα, ο τουρισμός αποτελούσε είδος πολυτέλειας και απευθυνόταν περισσότερο στους οικονομικά ευκατάστατους. Με την άνοδο όμως του βιοτικού επιπέδου και την ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς, ο τουρισμός γίνεται είδος ανάγκης για τον κάθε άνθρωπο. Με την δημιουργία αυτής της ανάγκης όμως, δηλαδή όλο και περισσότεροι άνθρωποι να επιζητούν το ταξίδι σαν τρόπο διαφυγής από την καθημερινότητα, δημιουργείται μία νέα αγορά προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτό το φαινόμενο².

Οι διάφορες μορφές τουρισμού σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό προσδιορίζονται από πολλούς παράγοντες όπως: τους τουρίστες, την τουριστική μετακίνηση, τη διαμονή, την εποχή διακοπών, τον τουριστικό προορισμό, τον λόγο του ταξιδιού και την τουριστική δαπάνη³.

Εναλλακτική μορφή Τουρισμού είναι μία από τις πολλές μορφές τουρισμού οι οποίες μπορούν να αντικατασταθούν ή να αντικαταστήσουν άλλες.

¹ Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO)

² Holloway J.C., Plant R.V., "Marketing for Tourism", 2nd Edition, Pitman Publishing, London, 1992

³ Μανώλης Κ. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Εκδόσεις Έλλην, 2000

Κάτω από την έννοια του τουρισμού διακρίνουμε 3 βασικές κατηγορίες αυτού⁴:

- Επιχειρησιακός / Επαγγελματικός τουρισμός καθώς επίσης και συνεδριακός(επιστημονικός, τεχνικός τουρισμός)
- Θεραπευτικός τουρισμός
- Τουρισμός αναψυχής(πολιτιστικός, αθλητικός, γαστρονομικός, θρησκευτικός τουρισμός)

Και οι 3 κατηγορίες αλλά ιδιαίτερα ο θεραπευτικός τουρισμός προϋποθέτει την ύπαρξη ορισμένων τουριστικών αξιών που έχουν άμεση σχέση με το περιβάλλον και το κλίμα.

Ο ιαματικός τουρισμός, που αποτελεί μορφή κοινωνικού τουρισμού, έχει σκοπό τη χρησιμοποίηση ιαματικών πηγών για θεραπευτικούς σκοπούς. Ο όρος θερμαλισμός ή υδροθεραπεία περιλαμβάνει το σύνολο των ενεργειών για τη θεραπεία του ανθρώπινου οργανισμού με τη χρήση ιαματικών πηγών.

Τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί και ο **τουρισμός υγείας**⁵, ο οποίος αποτελεί μια επέκταση του ιαματικού τουρισμού, καθώς περιλαμβάνει όλες τις σχετικές με την υγεία υπηρεσίες (ιατρικό έλεγχο, θεραπεία με βιταμίνες, γυμναστική, ειδική διαιτητική, ειδικές θεραπείες για το άγχος, χαλάρωση κ.τ.λ.). Μπορούμε λοιπόν να κατατάξουμε τα τουριστικά κέντρα σε δύο κατηγορίες:

- a) Κέντρα ιαματικού τουρισμού (spa)
- b) Κέντρα τουρισμού υγείας (health resorts)

⁴ Σπάθη Σοφία, «Ο Ιαματικός Τουρισμός και Ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα», ΚΕΠΕ 2000

⁵ Σπάθη Σοφία, ο.π.

Η διαφορά μεταξύ των δύο έγκειται στο γεγονός ότι τα κέντρα της δεύτερης κατηγορίας επιλέγονται περισσότερο για την ξεκούραση και την αναψυχή των τουριστών και όχι αποκλειστικά και μόνο για τη θεραπεία κάποιας πάθησης.

Στην Ελλάδα λειτουργούν κατά κύριο λόγο κέντρα ιαματικού τουρισμού. Στη χώρα μας η αξιοποίηση των ιαματικών πηγών ξεκίνησε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και οι πηγές αυτές ήταν της Αιδηψού, της Υπάτης, Κύθνου, Κυλλήνης, Λουτρακίου και Καϊάφα.

Η μορφή αυτή τουρισμού είναι συνυφασμένη με την ιστορία των λουτρών, τα ιαματικά νερά και τις πηγές. Η ανάπτυξη του Ελληνικού τουρισμού αρχίζει από τον Θεραπευτικό τουρισμό ο οποίος διαθέτει αναπτυγμένες λουτροπόλεις σε όλη τη χώρα. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία αυξανόμενη τάση επιστροφής στα φυσικά θεραπευτικά μέσα σε συνδυασμό με τη φροντίδα της σωματικής και ψυχικής υγείας. Η τάση αυτή, αποτέλεσμα ζωής στις βιομηχανικές μεγαλουπόλεις, οδηγεί σε μία στροφή προς τον θεραπευτικό τουρισμό όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, όπου εκσυγχρονίζονται και αναπτύσσονται σημαντικές λουτροπόλεις και όπου κατευθύνονται ειδικευμένα τουριστικά προγράμματα. Στην Ελλάδα η νέα άνθηση του θεραπευτικού τουρισμού διεθνώς δεν έχει ακόμα οδηγήσει στη δημιουργία της αναγκαίας ειδικευμένης τουριστικής προσφοράς, αν και η χώρα διαθέτει σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα (πλήθος ιαματικών πηγών με εξαιρετικές φυσικοχημικές ιδιότητες, ευνοϊκότερες κλιματολογικές συνθήκες που συνδυάζονται άνετα με διακοπές). Ωστόσο υπάρχουν πολλά μέρη που συνδυάζουν σύγχρονες εγκαταστάσεις, λουτρά, ιαματικές πηγές,

λασποθεραπεία κ.ο.κ. και είναι προσπελάσιμες για τους ανθρώπους με αναπηρίες

Σήμερα ο θεραπευτικός τουρισμός είναι δυνατό να στοχεύει στη θεραπεία ή απλά στην υγεία από άποψη γυμναστικής, διατροφής και φυσικής ζωής. Υπάρχουν πολλές πηγές με σημαντική τουριστική σημασία και μάλιστα σε πολλές από αυτές λειτουργούν σύγχρονα υδροθεραπευτήρια με όλα τα αναγκαία μηχανήματα με προσπελάσιμες εγκαταστάσεις, φυσικοθεραπείες, πηλοθεραπείες και κατάλληλο προσωπικό. Μπορούν να συνδυαστούν άνετα με τις καλοκαιρινές μας διακοπές και να μας προσφέρουν χαλαρωτικές εμπειρίες. Αξίζει τον κόπο να αναζητήσουμε αυτές τις λουτροπόλεις και να ζητήσουμε τις πληροφορίες που μας ενδιαφέρουν⁶.

Όταν μιλάμε για «τουρισμό» στο μυαλό μας έρχονται κάποιες εικόνες «κλισέ». Παραδεισένια νησιά, παρθένοι τόποι, μακρινές χώρες, ένα περιβάλλον ευχάριστο, όμορφο, θελκτικό που τόσο το φυσικό του τοπίο όσο και οι άνθρωποι που το κατοικούν να είναι έξω από την καθημερινότητά τους.

«Πάω διακοπές» σημαίνει φεύγω από το χώρο που ζω, αλλάζω παραστάσεις, ξεκόβω κάπως από την πραγματικότητα. Ανθρώπινη ανάγκη, αυτή η τάση φυγής στο παρελθόν, συνδυαζόταν με τις κάθε είδους γιορτές που διέκοπταν τον κανονικό κύκλο ζωής.

Η πρόοδος της τεχνολογίας, η καλύτερη οργάνωση της παραγωγής (μέσα από ένα μεγαλύτερο καταμερισμό εργασίας) περιορίσε το χρόνο δουλειάς σε όφελος του χρόνου ανάπαυσης. Έτσι τα τελευταία 25 περίπου χρόνια, αναπτύχθηκε μια

⁶ Λαγός, Δ., (2005), «Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005

νέα έννοια, αυτή του «ελεύθερου χρόνου». Στις αρνητικές έννοιες που συνδέονται με την εργασία (μηχανοποίηση, αυτοματοποίηση, αλλοτρίωση) προβάλλονται οι θετικές αξίες και λειτουργίες που αναπτύσσει ο άνθρωπος στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου του.

Σύμφωνα με τον Dumazedier, τρεις είναι οι κύριες λειτουργίες του ελεύθερου χρόνου ανάπαυση, ψυχαγωγία, δυνατότητα για την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Έτσι, ανάπαυση σαν αντιστάθμισμα της κούρασης που επιβάλλεται από την εργασιακή δραστηριότητα, ψυχαγωγία απέναντι στην καθημερινή ψυχοφθόρα και «ανιαρή» καθημερινότητα, και τέλος ανάπτυξη της προσωπικότητας μέσα από προσωπικές επιλογές και εμπειρίες.

Πόσο όμως αυτές οι λειτουργίες ικανοποιούνται στα πλαίσια του «ελεύθερου χρόνου» του καθενός;

Το πόσο, πώς και πού διασκεδάζει κανείς είναι συνάρτηση πολλών κοινωνικών μεταβλητών, που προσδιορίζουν τόσο την ποσότητα όσο και την ποιότητα αυτής της διασκέδασης και προσδιορίζονται από αυτή. Πολλές φορές, ο ελεύθερος χρόνος ή οι διακοπές, για χιλιάδες ανθρώπους είναι μία φενάκη, κι αυτό γιατί ανάμεσα στο τι θα θέλαμε να πραγματώσουμε στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου και του τι μπορούμε, η απόσταση είναι τεράστια.

Από την εποχή που στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες οι «ετήσιες» διακοπές έγιναν θεσμός, το φαινόμενο της εποχικής μετανάστευσης γνώρισε μία εκπληκτική ανάπτυξη, δημιουργώντας αναπόφευκτα πολλά και σημαντικά προβλήματα, που συνοψίζονται σε τρία επίπεδα:

Προβλήματα που αφορούν άμεσα τους τουρίστες (τόπο επιλογής διακοπών, δυνατότητα άνετης διαμονής, διασκέδασης).

Προβλήματα που αφορούν άμεσα τον ντόπιο πληθυσμό ενός τουριστικού τόπου (κοινωνικό περιβάλλον).

Προβλήματα που αφορούν το φυσικό και δομημένο χώρο του φυσικού περιβάλλοντος (αλλοιώσεις, υποβάθμιση κλπ.).

Η χώρα μας και ιδιαίτερα τα νησιά μας θεωρούνται τόποι κατεχοχή «τουριστικοί». Συνδυάζουν πολλά στοιχεία που ο αλλοτριωμένος άνθρωπος της εποχής μας ζητά να ανακαλύψει. Αρμονικό φυσικό περιβάλλον, ευχάριστες κλιματολογικές συνθήκες, δυνατότητες για ανάπτυξη των ανθρώπινων επαφών, πολιτιστικό ενδιαφέρον. Όμως με την τρομακτική και ανεξέλεγκτη στροφή τουριστικού ρεύματος προς τη χώρα μας, πόσο και για πόσο ακόμα τα νησιά μας και γενικότερα η χώρα μας θα απαντά σε αυτές τις ανάγκες των τουριστών που τους έκαναν να στραφούν σε αυτή;

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα, θα πρέπει πρώτα να συνειδητοποιήσουμε την έκταση του προβλήματος. Όμοια σχετικά είναι τα προβλήματα που προκύπτουν από την ανάπτυξη του τουρισμού σε όλες τις περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί τουριστικές. Η οξύτητά τους ή η εξισορρόπησή τους, με ένα λόγο η φύση του, εξαρτάται από το συσχετισμό δύο παραγόντων:

του ποσοτικού (αριθμός τουριστών) και

του ποιοτικού (περιβαλλοντικός / τόπος ο οποίος δέχεται τους τουρίστες).

Ο λόγος ποσότητα / ποιότητα μπορεί να μην έχει αρνητικές επιπτώσεις σε μια οποιαδήποτε άλλη περιοχή, ωστόσο, για το νησιωτικό περιβάλλον και τον ελλαδικό χώρο ιδιαίτερα, είναι καθοριστικός.

Η απότομη αύξηση του τουρισμού σε τόπους πριν από μερικά χρόνια ερημωμένους, έφερε πολλές ανισορροπίες τόσο στο φυσικό όσο και στο κοινωνικό περιβάλλον. Κι αυτό εξαιτίας ορισμένων παραμέτρων (περιορισμένη έκταση, ιδιαίτερα ήθη και έθιμα του ντόπιου πληθυσμού συνδεδεμένα με τις πολύχρονες παραδόσεις) που έρχονται σε αντίθεση με την ανάγκη ανάπτυξης του οικισμού για την υποδοχή όλο και μεγαλύτερου αριθμού τουριστών (σύγκρουση ποσότητας / ποιότητας, διαφορετικά πολιτιστικά πρότυπα).

Οι ογκώδεις κατασκευές, προϊόντα της καινούργιας τεχνολογίας και η ομοιομορφία του χώρου που εισάγει η σύγχρονη αρχιτεκτονική δεν έχουν τίποτα το κοινό με την πλαστικότητα των μορφών της νησιώτικης λαϊκής αρχιτεκτονικής. Ο κόσμος του σύγχρονου ανθρώπου είναι σήμερα ένας κόσμος σημάτων. Σημάτων ταυτόσημων. Η αλλοτρίωση και η ισοπέδωση δεν αντικατοπτρίζονται μόνο στον κτισμένο χώρο, αλλά και στο κοινωνικό περιβάλλον. Τα καινούργια τουριστικά πρότυπα, εξαφάνισαν αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής. Για παράδειγμα, το πρωινό, γνωστό σε όλους τους τουρίστες της γης σαν 'continental breakfast', είναι το ίδιο, τόσο σε ένα αμερικάνικο, ένα γαλλικό και αγγλικό ξενοδοχείο, όσο και σε ένα αιγαιοπελαγίτικο νησάκι, όπου περιλαμβάνεται στην τιμή του δωματίου⁷.

⁷ <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>

Τις τελευταίες δεκαετίες ο συλλογικός τουρισμός αλλοιώνει καθοριστικά την ανθρωπογεωγραφία των μικρών οικιστών συνόλων, που ως πρόσφατα βρίσκονταν σε απόλυτη αρμονία με το τοπίο και τις ανθρώπινες κατασκευές. Το αρμονικό σύνολο του χθες – έκφραση των ανθρώπινων αναγκών στο φυσικό χώρο – καταστράφηκε, όπως διαφοροποιήθηκε και ο πολεοδομικός ιστός με τις μοντέρνες κατασκευές, χωρίς σύνδεσμο με το παρελθόν, την ιστορία και τις μνήμες του κάθε τόπου.

Εκτός από τις φυσικές αλλοιώσεις, στο οικονομικό επίπεδο, η τουριστική ανάπτυξη οδήγησε τον πληθυσμό στην εγκατάλειψη των αγροτικών και αλιευτικών δραστηριοτήτων, μοναδικούς πόρους επιβίωσης για πολλά χρόνια. Βέβαια δεν πρέπει να παραβλέψουμε – στον οικονομικό τομέα – κάποια θετικά αποτελέσματα. Συγκράτηση του πληθυσμού, βελτίωση του επιπέδου ζωής, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (στον τριτογενή τομέα), πηγή εισροής σημαντικού ποσού ξένου συναλλάγματος.

Μπορεί και πρέπει λοιπόν η τουριστική ανάπτυξη να αποτελέσει το μόνο δρόμο για την ανάπτυξη των ελληνικών νησιών; αν η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι θετική, μένει να απαντήσουμε σε ορισμένα άλλα ερωτήματα εξίσου σημαντικά:

- Πώς να περιοριστούν οι αντιφάσεις ανάμεσα στις απαιτήσεις της τουριστικής ανάπτυξης και την ανάγκη προστασίας του φυσικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος.
- Ποιες πρέπει να είναι οι προτεραιότητες, τι πρέπει να διατηρηθεί, τι να προστατευθεί και με ποιο τρόπο.

Από την άλλη, ποιες είναι οι επιθυμίες και οι στόχοι των τουριστών, πως πρέπει να ικανοποιηθούν χωρίς να συγκρούονται με τις ιδιαιτερότητες (φυσικές και κοινωνικές) του κάθε τόπου.

Τα σημερινά μέτρα προστασίας είναι θετικά ή έρχονται σε σύγκρουση με την παραπέρα ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων.

Τέλος, αν υποθέσουμε ότι οι αρνητικότερες επιπτώσεις από την τουριστική ανάπτυξη προέρχονται από την ως τώρα αποκλειστική σχεδόν εξάρτηση από την ιδιωτική πρωτοβουλία, που στοχεύει στην ανεξέλεγκτη ανάπτυξη, στο μέγιστο κέρδος και στην ελάχιστη έως καθόλου προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (με μακροπρόθεσμα αρνητικότερα αποτελέσματα), μήπως χρειάζεται και αλλαγή στόχου.

Η Ελλάδα, μία από τις πιο πλούσιες χώρες σε ιστορικό παρελθόν, δεν έδειξε σχεδόν κανένα σεβασμό ως τώρα στην προστασία ούτε των αρχαιολογικών της θησαυρών, ούτε της παραδοσιακής φυσιογνωμίας των οικισμών της. Η ως τώρα προστασία ήταν περιστασιακή, βασισμένη σε ένα αποτελεσματικό, αντικρουόμενο θεσμικό πλαίσιο.

Σε αυτές τις εγγενείς αδυναμίες, η απότομη τουριστική ανάπτυξη δημιούργησε συγκεκριμένα πολεοδομικά προβλήματα, που προκλήθηκαν τόσο από τις καινούργιες κατασκευές, όσο και από την διαφοροποίηση των ενσωματωμένων κατασκευών. Δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι ενώ το φυσικό περιβάλλον δεν είναι ανεξάντλητο, ο τουρισμός έχει την τάση, ως αναπτυσσόμενη οικονομική δραστηριότητα, να το εξαντλεί, να το «καταναλώνει». Χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή ανάμεσα στο ρυθμό της τουριστικής ανάπτυξης και

στο βαθμό της προστασίας του φυσικού (και ευρύτερου) τουριστικού περιβάλλοντος⁸.

Τέλος, ως απάντηση στην αύξηση της αστικοποίησης και της εκβιομηχάνισης, η προστασία φυσικών χώρων πρασίνου είναι αναγκαία για την προάσπιση της οικολογικής ισορροπίας.

Οι περιοχές που διαθέτουν ένα φυσικό περιβάλλον ποιοτικά αναβαθμισμένο βρίσκονται αντιμέτωπες με το παρακάτω δίλημμα:

ή να αναπτύξουν την τουριστική δραστηριότητα και να αποδεχθούν – αναγκαστικά – μία, έστω και μικρή, υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, ή να δώσουν προτεραιότητα του, χάνοντας φυσικά κάποια από τα οφέλη (οικονομικά κυρίως) που θα τους προσέφερε η τουριστική ανάπτυξη.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΑΥΤΟ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΤΑΙ ΠΙΟ ΕΝΤΟΝΟ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΘΕΤΟΥΝ ΕΝΑ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΜΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΩΣ ΑΝΤΙΣΤΑΘΜΙΣΜΑ ΚΑΜΙΑ ΑΛΛΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ.

⁸ Λαγός, Δ., (2005), ο.π.

1.0 ΟΙ ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Δύο όψεις χαρακτηρίζουν την παρούσα κατάσταση: α) Οι αντιφάσεις που υπάρχουν ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον και β) Οι επιπτώσεις της περιβαλλοντικής υποβάθμισης που επιφέρει ο τουρισμός στο περιβάλλον.

Οι αντιφάσεις συμφερόντων ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον αφορούν την αδυναμία σύγκλισης των εννοιών της ποιότητας και της τουριστικής ανάπτυξης. Ο τουρισμός ποιότητας καθίσταται αναγκαίος για την τουριστική ανάπτυξη .

Έρευνες που έχουν γίνει για να αποτιμήσουν τις απαιτήσεις των τουριστών ως προς την ζήτηση ενός ικανοποιητικού και ευχάριστου τουριστικού περιβάλλοντος συγκλίνουν οι περισσότερες στα παρακάτω χαρακτηριστικά: βαθμός ελκυστικότητας της περιοχής (φυσικό κάλλος, ιστορικό ενδιαφέρον), ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος (καθαρός αέρας, θάλασσα, ησυχία), κόστος διακοπών, ποιότητα της περιοχής (ιδιαιτερότητα πολιτιστική, γαστρονομική).

Ένα ποιοτικά αναβαθμισμένο περιβάλλον, δηλαδή μη περιβαλλοντικά μολυσμένο αποτελεί την αιτία ύπαρξης της τουριστικής ανάπτυξης και η προστασία του είναι ο κύριος στόχος για όλους. Τόσο για αυτούς που ασχολούνται άμεσα με τα τουριστικά επαγγέλματα όσο και για εκείνους που έμμεσα κερδίζουν από αυτόν (κάτοικοι τουριστικών περιοχών).χρειάζεται λοιπόν να βρεθεί μια χρυσή τομή ανάμεσα στην τουριστική ανάπτυξη και την περιβαλλοντική προστασία, πράγμα που απαιτεί να γίνουν σωστές επιλογές και προς τη μια προς την άλλη κατεύθυνση (συγκερασμός του ποσοτικού και του ποιοτικού)⁹.

⁹ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce,

Διαμάχες μπορούν να προκύψουν επίσης και ανάμεσα σε αντίθετες στρατηγικές: στη στρατηγική που θέλει να δώσει ώθηση στην τουριστική ανάπτυξη και σε εκείνη που θέλει να την ελέγξει.

Όσοι υποστηρίζουν την πρώτη λύση έχουν άμεσο οικονομικό συμφέρον από την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη του τουρισμού (τουριστικοί πράκτορες, επιχειρηματίες κλπ.), υπέρμαχοι ενός μαζικού τουρισμού, οικονομικά αποδοτικού, αλλά καταστροφικού για το περιβάλλον.

Υπέρμαχοι της δεύτερης λύσης είναι συνήθως οι κάτοικοι των τουριστικών περιοχών, που υφίστανται συχνά τις αρνητικές κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις μιας τουριστικής υπερεκμετάλλευσης του τόπου τους.

Το περιβάλλον αντιπροσωπεύει τον κυριότερο ίσως παράγοντα για τον τουρισμό και η διατήρηση ενός «υγιούς περιβάλλοντος» αποτελεί σήμερα τη σημαντικότερη μεταβλητή για την τουριστική ανάπτυξη. Αντίθετα, η υποβάθμιση και η καταστροφή του περιβάλλοντος οδηγούν στην παρακμή της τουριστικής δραστηριότητας.

Η οικονομική υγεία του τουρισμού βασίζεται κατεξοχήν στην οικολογική του υγεία. Αν όμως η τουριστική ανάπτυξη έχει ανάγκη από την ύπαρξη ενός ποιοτικού περιβάλλοντος, αυτή η ποιότητα απειλείται από τη μη σχεδιασμένη και συχνά υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη.

Τα τελευταία χρόνια τα θέματα που σχετίζονται με την οικολογία και το περιβάλλον, αφενός μεν έχουν ευαισθητοποιήσει τους κατοίκους σε όλα τα μήκη

και πλάτη του κόσμου, αφετέρου δε έχουν δραστηριοποιήσει εθνικές κυβερνήσεις, διεθνείς διακρατικούς οργανισμούς και οργανώσεις προστασίας περιβάλλοντος για τη διάσωσή του. Πρόκειται για ένα θέμα που έχει γενικό χαρακτήρα αφού αφορά στο στέρεο έδαφος (έδαφος και υπέδαφος), τους υδάτινους πόρους (θάλασσες, λίμνες, ποταμούς) και τον εναέριο χώρο και συνδέεται άμεσα με την εκβιομηχάνιση, τη ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας, τα χημικά και πυρηνικά απόβλητα, ουσιαστικά δε αφορά την ανάπτυξη στο σύνολό της.

Η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα της ζώνης υποδοχής των τουριστών ενεργοποιεί την άφιξη του μαζικού τουρισμού, ο οποίος με τη σειρά του προκαλεί μια υποβάθμιση και αλλοίωση του περιβάλλοντος και μπορεί να οδηγήσει σε μία από τις ακόλουθες παρενέργειες:

- απαίτηση ολοένα και νέων χώρων, συχνά δασικών, λόγω τουριστικών εγκαταστάσεων (κυρίως ξενοδοχειακών μονάδων),
- ρύπανση της θάλασσας (και ποταμών – λιμνών) εξαιτίας των αποβλήτων των τουριστικών μονάδων και της συνεχώς αυξανόμενης διακίνησης τουριστών.
- εναέρια μόλυνση λόγω της επέκτασης της αεροπορικής διακίνησης και του συγχρωτισμού των αιθέρων τα τελευταία χρόνια,
- κάθε είδους ρύπανση και μόλυνση του περιβάλλοντος από τη μαζική χρήση χώρων που ανταποκρίνονται αποκλειστικά στα δεδομένα της τουριστικής ζήτησης, κάθε είδους φθορά και καταστροφή αρχαιολογικών – θρησκευτικών μνημείων.

Εννοείται βεβαίως ότι τα παραπάνω ισχύουν όταν οι τουριστικές επιχειρήσεις δεν τηρούν τις κατάλληλες νομοθετικές ρυθμίσεις ή όταν δεν υπάρχει το κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο ή ακόμα και αν οι κρατικοί έλεγχοι είναι πλημμελείς. Αντικειμενικά όμως η επέκταση των εναέριων, θαλάσσιων και οδικών μεταφορών λόγω του τουρισμού επιβαρύνει σοβαρά το περιβάλλον και αυτός είναι ο λόγος που κινεί το ενδιαφέρον τόσο της επιστήμης και της τεχνολογίας όσο και των επιχειρήσεων του κράτους.

1.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ – ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ

Στις έννοιες του τουρισμού είναι σημαντικό να αναλύσουμε τους παράγοντες της τουριστικής ζήτησης. Ο όρος αυτός αναφέρεται στον αριθμό των αγοραστών του τουριστικού προϊόντος αλλά και στον όγκο των τουριστικών αγαθών που θα χρησιμοποιήσουν¹⁰.

Τρεις είναι λοιπόν οι μεγάλες κατηγορίες των παραγόντων που διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση¹¹:

- *Κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες*: το εισόδημα, η επαγγελματική κατηγορία, οι τιμές, η επιμήκυνση της διάρκειας των διακοπών, η δημογραφική εξέλιξη, η αστικοποίηση, τα μεταφορικά μέσα.
- *Κοινωνικο-ψυχολογικοί παράγοντες*: κοινωνικοί παράγοντες, προσωπικοί παράγοντες, ανάγκη επικοινωνίας και γιορτής. Γενικά

¹⁰ Smeral E., "Tourism Demand, Economic Theory and Econometrics: An Integrated Approach", Journal of Travel Research, Vol 26, No 4, 1988, pp 39-43

¹¹ Στέλιος Βαρβαρέσος, «Τουρισμός έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα», β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός

οι κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες ερμηνεύουν τη συμπεριφορά του καταναλωτή χωρίς όμως να εξηγούν πλήρως το τουριστικό φαινόμενο.

- *Παράγοντες που σχετίζονται με το τουριστικό προϊόν:* η απόσταση και η προσπελασιμότητα, το επίπεδο των τιμών, οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι.

Μιλώντας για θεραπευτικό τουρισμό αξίζει να αναφερθούμε στην τουριστική προσφορά, η οποία αντιπροσωπεύει το σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρονται στον καταναλωτή. Διαχωρίζουμε λοιπόν την προσφορά του τουριστικού προϊόντος σε πρωτογενή και δευτερογενή¹²:

- Πρωτογενής προσφορά: εδώ αναφερόμαστε στους φυσικούς πόρους «θάλασσα-ακτές» και «κλίμα» καθώς επίσης και σε πόρους που δημιούργησε ο ίδιος ο άνθρωπος όπως μνημεία, μουσεία, πανεπιστήμια κ.τ.λ. και στα ήθη και τα έθιμα των λαών.
- Δευτερογενής προσφορά: οι διάφορες εγκαταστάσεις όπως μεταφορικά μέσα, δίκτυα ύδρευσης, τηλεπικοινωνίες, εμπορικά καταστήματα κτλ.

1.2 ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

¹²Στέλιος Βαρβαρέσος, ο.π.

Η ταχύτατη ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας στις χώρες υποδοχής των τουριστών, ενεργοποιημένη από το τουριστικό "boom" της δεκαετίας του 1970, είχε σημαντικές επιδράσεις στο περιβάλλον¹³.

Το περιβάλλον μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα αγαθό το οποίο προσφέρεται σε περιορισμένες ποσότητες, είναι φθαρτό και θεωρείται δύσκολο να ανασυντεθεί. Αντίθετα, ο τουρισμός, ο οποίος το καταναλώνει, αντιπροσωπεύει μία δυναμική δραστηριότητα η οποία αναπτύσσεται συνεχώς.

Στο πλαίσιο των παραπάνω συσχετισμών τουρισμού και περιβάλλοντος και της διαμορφούμενης σχέσης εξάρτησης του πρώτου από το δεύτερο, τίθεται το ερώτημα «Ο τουρισμός καταστρέφει τον τουρισμό;».

Το ερώτημα αυτό φαίνεται να απεικονίζει ένα φαινόμενο κυκλικού χαρακτήρα. Η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα της ζώνης υποδοχής των τουριστών ενεργοποιεί την άφιξη του μαζικού τουρισμού, ο οποίος με τη σειρά του προκαλεί μία υποβάθμιση και αλλοίωση του περιβάλλοντος (κορεσμένες τουριστικές ζώνες, φθορά τουριστικών εγκαταστάσεων, ρύπανση, θόρυβοι κλπ). Η συνέπεια αυτής της κατάστασης που διαμορφώνονται είναι η μελλοντική μείωση των τουριστικών ροών.

Αυτό το φαινόμενο, το οποίο τείνει να αναπαραχθεί μελλοντικά σε όλες σχεδόν τις ζώνες υποδοχής των τουριστών, γίνεται έντονο και πιεστικό από την αυξανόμενη αστικοποίηση αυτών των ζωνών.

Την κατάσταση που δημιουργείται, μας απεικονίζει με αρκετά παραστατικό τρόπο το πλάνο της ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης των R.Baretje¹⁴:

¹³ Λαγός, Δ., (2005), ο.π.

Α φάση: Έναρξη της τουριστικής δραστηριότητας.

Αναρχία των πρωτοβουλιών ανάπτυξης και κατασκευών.

Τιμές οικοπέδων ακόμα προσιτές.

Έλλειψη συντονισμού.

Έλλειψη αποχέτευσης και συχνά ύδρευσης.

Έλλειψη πολεοδομικών στοιχείων.

Ανυπαρξία ζωνών.

Συγκέντρωση σε μερικά μέρη λόγω μόδας ή μιμητισμού.

Συγκέντρωση εποχική.

Πλατεία τοπική ή περιφερειακή (μαζικός τουρισμός).

Κατασκευή αυθαίρετων κάμπινγκ χωρίς ανέσεις.

Σε περίπτωση κορεσμού έχουμε μετακίνηση των τουριστών προς μέρη τουριστικής έλξης. Η υποβάθμιση των συγκεκριμένων ζωνών υποδοχής είναι χαρακτηριστική.

Β' φάση: Περίοδος της αποικιοποίησης.

Άνοδος της τιμής των οικοπέδων.

Σπανιότητα.

Ενδείξεις κερδοσκοπίας.

Κατάτμηση της γης σε μικρούς κλήρους προς πώληση.

Παρέμβαση ιδιωτικών οργανισμών αγοραπωλησίας.

¹⁴ <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>

Ηλεκτροδότηση - ύδρευση - αποχέτευση.

Δημιουργία βιλών και πολυτελών περιοχών.

Κατασκευή ξενοδοχείων και εμπορικών κέντρων.

Ανταγωνισμός και ασχήμια.

Σε περίοδο κρίσης έχουμε την οικονομική τους παρακμή. Η σχέση η οποία απορρέει από τις δύο παρακάτω φάσεις μπορεί να απεικονιστεί με τον ακόλουθο τρόπο¹⁵:

Το πλάνο της ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης

Πίνακας I

Ανυπαρξία τουριστικού σχεδιασμού Αναρχία κατασκευών
--

↓

Παραμόρφωση της ζώνης υποδοχής των τουριστών
--

↓

Οικονομική παρακμή

Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις ο τουρισμός συμβάλλει στη βελτίωση του περιβάλλοντος.

¹⁵ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

1.3. Η ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΖΩΝΗΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

Τα αίτια της υποβάθμισης της ζώνης υποδοχής των τουριστών οφείλονται στους δύο ακόλουθους παράγοντες:

Στη φύση του τουριστικού φαινομένου.

Στην τουριστική πολιτική του Κράτους.

Η τουριστική δραστηριότητα χαρακτηρίζεται από χωρο - χρονικές συγκεντρώσεις. Συχνά, η ζώνη υποδοχής, κατά τη διάρκεια της περιόδου αιχμής, δεν μπορεί να εξυπηρετήσει το μεγάλο αριθμό τουριστών που την επισκέπτονται. Μερικές φορές το πλήθος των τουριστών ξεπερνά τα προκαθορισμένα όρια που ορίζονται από την ικανότητα υποδοχής της ζώνης, γεγονός που δημιουργεί μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Αυτές οι επιπτώσεις γίνονται περισσότερο έντονες στην περίπτωση που η επιφάνεια της ζώνης υποδοχής χαρακτηρίζεται αρκετά μικρή, ενώ οι διάφοροι δείκτες, όπως τουριστική πυκνότητα, ξενοδοχειακή εντατικότητα κλπ., λαμβάνουν υψηλές τιμές¹⁶.

Η τουριστική πολιτική, από την πλευρά της, επίσης επιδιώκει συχνά τον προσανατολισμό και τη διοχέτευση των τουριστικών επενδύσεων σε μερικές ζώνες, οι οποίες παρουσιάζουν τις ακόλουθες ανεπάρκειες:

- ü Υπερεκμετάλλευση των τουριστικών πόρων.
- ü Υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και των χώρων

¹⁶ Οικονόμου Μ(2005), Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία, Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

υποδοχής.

ü Ανεπάρκεια των γενικών υποδομών.

ü Κακή χρήση των εδαφών, συμπεριλαμβανομένων των παράκτιων ζωνών.

Αυτές οι ελλείψεις οδήγησαν αναπόφευκτα σε επιπτώσεις στην ποιότητα του περιβάλλοντος.

1.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος είναι συνέπεια της οικονομικής τακτικής των παρακάτω κύριων παραγόντων του τουριστικού τομέα:

Ο τουρίστας - καταναλωτής: Η οικονομική συμπεριφορά του τουρίστα καταναλωτή στη ζώνη υποδοχής είναι απόρροια των κοινωνικοοικονομικών και ψυχολογικών παραγόντων που τον χαρακτηρίζουν. Ο μαζικός τουρισμός, περισσότερο απ' ό,τι οι υπόλοιπες κατηγορίες τουρισμού, αναζητά την όσο δυνατόν μεγαλύτερη ικανοποίηση σε σχέση με τα χρήματα που δαπανά, χωρίς ωστόσο να έχει λάβει την απαραίτητη πληροφόρηση για τη ζώνη υποδοχής.

Αυτή η πληροφόρηση μπορεί να σχετίζεται με το κόστος της ζωής, το μέγεθος του πληθυσμού, την ποιότητα του νερού και του αέρα, το βαθμό της ρύπανσης κλπ.

Τελικά, αυτή η οικονομική συμπεριφορά του τουρίστα καταναλωτή του στερεί τη δυνατότητα να επιλέξει την περίοδο καθώς και τη ζώνη υποδοχής των διακοπών

του. Η επίδραση της διαφήμισης μέσω του συστήματος των εικόνων θεωρείται στην προκειμένη περίπτωση σημαντική¹⁷.

Ο ιδιώτης επιχειρηματίας: Η οργάνωση και η λειτουργία του τουριστικού τομέα σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στον ιδιωτικό τομέα. Η οικονομική συμπεριφορά του ιδιώτη επιχειρηματία είναι προσανατολισμένη στην επίτευξη κερδών σε όσο το δυνατό μικρότερο χρονικό διάστημα. Η αύξηση των βραχυπρόθεσμων κερδών όμως, τον εμποδίζει να σεβαστεί τους φυσικούς πόρους, τους οποίους εκμεταλλεύεται μέχρι την πλήρη εξάντλησή τους προκειμένου να πετύχει τη μέγιστη αποδοτικότητα των επενδύσεών του και του προσωπικού του κέρδους.

Η τοπική διοίκηση: Αυτή προσφέρει έμμεσες υπηρεσίες στον τουρίστα και ασχολείται άμεσα με τις συνθήκες διαβίωσης του τοπικού πληθυσμού. Σ' αυτό το πλαίσιο, οι οικονομικές της επιδιώξεις επικεντρώνονται στην αύξηση του εισοδήματος που προκαλεί η τουριστική δραστηριότητα στους κατοίκους της ζώνης υποδοχής, στην αύξηση των θέσεων εργασίας, στην αύξηση των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων των τουριστών κλπ.

Φυσικά, συχνά αυτές οι επιδιώξεις τείνουν να πραγματοποιούνται χωρίς να έχουν ληφθεί προηγουμένως τα αναγκαία μέτρα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος.

Η κεντρική διοίκηση: Ο στόχος της κεντρικής διοίκησης είναι στενά συνδεδεμένη με την αύξηση των τουριστικών αφίξεων, των τουριστικών δαπανών και τη διάρκεια παραμονής.

¹⁷ Παροχής υπηρεσιών εμπειρογνώμονα – συμβούλου υποστήριξης στο πλαίσιο σχεδιασμού του εθνικού στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης (ε.σ.σ.α) της περιόδου 2007 – 2013

Ωστόσο, αυτή η πολιτική κινδυνεύει να χαρακτηριστεί επώδυνη για το φυσικό περιβάλλον των ζωνών υποδοχής στην περίπτωση που δεν λαμβάνονται υπόψη μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος.

Στα πλαίσια των οικονομικών στόχων που θέτει η τουριστική πολιτική της κεντρικής διοίκησης, το δίλημμα να αναπτυχθεί ή όχι ο τουρισμός σε μια περιοχή πλούσια σε τουριστικούς πόρους ουσιαστικά διαγράφεται. Αυτό που την ενδιαφέρει είναι τα οικονομικά οφέλη που δημιουργεί η τουριστική ανάπτυξη, παραμερίζοντας σχεδόν ολοκληρωτικά τις αρνητικές επιπτώσεις που δημιουργεί το περιβάλλον¹⁸.

Η τεχνολογική πολυπλοκότητα του 20ου αιώνα έχει πια φύγει μας έφερε πολλά είδη μόλυνσης, τα οποία σχετίζονται και διαμορφώνονται από την τουριστική εξέλιξη γενικά και συνοψίζονται στα εξής:

- ü Υπάρχει η μόλυνση του περιβάλλοντος που προέρχεται από τη συμπεριφορά των τουριστών (π.χ. με το να ρίχνουν απορρίμματα στις ακτές και στις παραλίες).
- ü Η μόλυνση που προέρχεται από τα ξενοδοχεία και γενικότερα από όλη την τουριστική βιομηχανία.
- ü Ίσως το πιο σημαντικό σημείο της μόλυνσης του περιβάλλοντος είναι η αντιαισθητικότητα. Η έλλειψη ικανότητας στον ποιοτικό και ποσοτικό σχεδιασμό καινούργιων κτιρίων για τουρίστες καταστρέφει την ομορφιά

¹⁸ Τηλίδης Χ(2005), ο.π.

του φυσικού τοπίου με αποτέλεσμα να ξεφυτρώνουν κυριολεκτικά αντιαισθητικά κτίρια χωρίς μία συγκεκριμένη αρχιτεκτονική.

- Εκτός όμως από τη μόλυνση, τεράστια είναι και η φθορά που προκαλούν οι τουρίστες στα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους που εξαιτίας του τουρισμού μετατρέπονται σε αξιοθέατα. Φθορά προκαλείται και σε πολλούς παραδοσιακούς οικισμούς της χώρας. Τόσο η φθορά όσο και η αισθητική μόλυνση έχουν μια ιδιαίτερη βαρύτητα σε μία χώρα σαν τη δική μας, όπου η ανώνυμη λαϊκή αρχιτεκτονική έχει παράγει έργα απaráμιλλης τέχνης και ομορφιάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 1^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO)
2. **Holloway J.C.**, Plant R.V., "*Marketing for Tourism*", 2nd Edition, Pitman Publishing, London, 1992
3. **Μανώλης Κ. Σφακιανάκης**, «*Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*», Εκδόσεις Έλλην, 2000.
4. **Σπάθη Σοφία**, «*Ο Ιαματικός Τουρισμός και Ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα*», ΚΕΠΕ 2000.
5. **Λαγός, Δ.**, (2005), «*Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας*», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.
6. <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>
7. **Τηλίδης Χ**(2005), «*Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας*». Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005.
8. **Smeral E.**, "*Tourism Demand, Economic Theory and Econometrics: An Integrated Approach*", Journal of Travel Research, Vol 26, No 4, 1988, pp 39-43
9. **Στέλιος Βαρβαρέσος**, «*Τουρισμός έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα*», β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός.
10. **Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής»**, Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr).
11. **Οικονόμου Μ**(2005), «*Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία*», Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα.

12. Παροχής υπηρεσιών εμπειρογνώμονα – συμβούλου υποστήριξης στο πλαίσιο σχεδιασμού του εθνικού στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης (Ε.Σ.Σ.Α) της περιόδου 2007 – 2013.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

2.0. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΣΥΜΜΑΧΟΙ Η ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ;

Η συμβολή της τουριστικής βιομηχανίας στη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος είναι καθοριστική και για την ίδια την τουριστική βιομηχανία, αφού το περιβάλλον είναι το θεμελιώδες συστατικό του τουριστικού προϊόντος.

Η τουριστική ανάπτυξη επιβαρύνει το περιβάλλον της περιοχής της ή όχι. Αυτός είναι ένας προβληματισμός που πολύ συχνά τίθεται σε θεωρητικό επίπεδο στις αίθουσες διδασκαλίας πολλών τουριστικών σχολών, αλλά λίγες φορές απασχολεί ουσιαστικά σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης και κράτους. Η περιβαλλοντική συνείδηση σταματά σε απλές κινήσεις και όχι σε προγραμματισμένα σχέδια με βάση την περιβαλλοντική ανάπτυξη.

Παρ' όλα αυτά δεν είναι λίγες οι φορές που ο τουρισμός αναθεματίζεται για την καταστροφή που επιφέρει στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Είναι γνωστό ότι από τις σημαντικότερες επιπτώσεις του τουρισμού είναι οι περιβαλλοντικές και οι κοινωνικές και πολλές στην διεθνή βιβλιογραφία αναπτύσσονται πρώτα οι αρνητικές επιπτώσεις και μετά οι θετικές, οι οποίες συνήθως ξεχνιούνται κιόλας και δεν αναφέρονται καθόλου.

Οι αρνητικές επιπτώσεις συμφωνούμε ότι θα έπρεπε όχι μόνο να αναφέρονται, αλλά και να αναλύονται ως παράδειγμα κακής ανάπτυξης προς αποφυγή, και όχι ως αφορμή για το συμπέρασμα ότι ο τουρισμός είναι καταστρεπτικός¹⁹.

¹⁹ Λαγός, Δ., (2005), «Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.

Όμως πριν κρίνει κανείς τον τουρισμό θα έπρεπε πρώτα να κρίνει συγκεκριμένα αυτούς που τον εφαρμόζουν άναρχα και ακόμα και τους ίδιους τους εαυτούς μας. Γιατί η περιβαλλοντική συνείδηση αρχίζει από το σπίτι του καθενός και επεκτείνεται στο περιβάλλον που ζει και εργάζεται.

Οι άνθρωποι που έχουν μάθει να ζουν σε καθαρό και προσεγμένο περιβάλλον δεν μπορούν ούτε να εργαστούν, ούτε να κάνουν διακοπές σε ένα βρώμικο περιβάλλον. Οι άνθρωποι που έχουν περιβαλλοντική συνείδηση δεν θα έστηναν τα ξενοδοχεία τους και τις δουλειές τους με τέτοιο τρόπο ώστε να καταστρέψουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν και για το οποίο αγωνίζονται.

Είναι, όμως, ελπιδοφόρο ότι όλο και περισσότερες τουριστικές επιχειρήσεις και ιδίως ξενοδοχειακές, αντιλαμβάνονται την αναγκαιότητα της εφαρμογής περιβαλλοντικής διαχείρισης, δηλαδή κανόνων και ενεργειών που προστατεύουν το περιβάλλον και παράλληλα επιτρέπουν την τουριστική ανάπτυξη. Αυτή η συνύπαρξη του τουρισμού και του καθαρού περιβάλλοντος έχει αποδειχτεί ότι μπορεί να συμβεί και να αναπτυχθεί.

Μάλιστα, είναι αναγκαία για τη μακροχρόνια ύπαρξη του τουρισμού. Αυτό φυσικά είναι το αποτέλεσμα όχι μόνο των απαιτήσεων των ευαισθητοποιημένων τουριστών, αλλά και της συνειδητοποίησης των μακροπρόθεσμων κερδών που φέρνει η οικολογική προσέγγιση. Και οι δύο αυτοί λόγοι είναι πραγματικά πολύ σπουδαίοι και βασικά κίνητρα για την ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης από τις τουριστικές επιχειρήσεις.

Τα κέρδη που φέρνει η οικολογία, δεν είναι μόνο περιβαλλοντικά. Η οικολογία δεν συνεπάγεται απλώς καλύτερο περιβάλλον, αλλά και περισσότερο τουρισμό. Άρα

τα κέρδη είναι και οικονομικά αφού με την εφαρμογή περιβαλλοντικής πολιτικής γίνεται και ανακύκλωση, αλλά και μείωση της κατανάλωσης των πηγών ενέργειας.

Στον ξενοδοχειακό και τουριστικό κλάδο οι ενέργειες που μπορούν να γίνουν είναι πολλές και θα πρέπει να υπάρχει προκαθορισμένη συνολική πολιτική χωρίς αποσπασματικές κινήσεις. Τις περισσότερες, όμως, φορές νομίζουμε ότι έχουμε περιβαλλοντική πολιτική στην επιχείρησή μας, αλλά αυτή η πολιτική είναι σε ερασιτεχνικό επίπεδο με φυσικό επακόλουθο την χαμηλή της αποτελεσματικότητα. Στην περίπτωση αυτή η αρνητική κριτική εναντίον της περιβαλλοντικής πολιτικής και των αποτελεσμάτων της, μάλλον δεν είναι το σωστότερο που έχουμε να κάνουμε.

Η συμβολή της τουριστικής βιομηχανίας στη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος είναι καθοριστική και για την ίδια την τουριστική βιομηχανία, αφού το περιβάλλον είναι το θεμελιώδες συστατικό του τουριστικού προϊόντος. Επίσης είναι καθοριστική και για την οικολογία, αφού ο τουρισμός –ιδίως για τα ελληνικά δεδομένα- είναι σε αρκετές περιπτώσεις ένας επιβαρυντικός παράγοντας²⁰.

Παρόλα αυτά η εφαρμογή του τουρισμού με βάση την περιβαλλοντική διαχείριση είναι η μόνη λύση για τη μακροπρόθεσμα σωστή ανάπτυξή του σε μία επιχείρηση, μία περιοχή, ένα κράτος. Γιατί χωρίς περιβάλλον δεν υπάρχει τουρισμός, αλλά με έναν άναρχα και απρογραμματίστα οργανωμένο τουρισμό καταστρέφεται το περιβάλλον.

²⁰ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

Ο τουρισμός έχει ως βασικές αρχές που διέπουν την όλη οργάνωση και λειτουργία του τις ακόλουθες:

- Σεβασμό των ιστορικών, αρχαιολογικών, λαογραφικών, θρησκευτικών στοιχείων και μνημείων και αποτροπή κάθε είδους φθοράς τους.
- Αναζήτηση νέων, «καθαρότερων» τεχνολογιών σε ό,τι αφορά τη θαλάσσια και εναέρια μεταφορά στη βάση διεθνών συνθηκών
- Θέσπιση ολοένα και αυστηρότερων κριτηρίων νομοθετικού περιεχομένου σχετικά με την ανέγερση κτιρίων, με τις δασικές εκτάσεις, τους σύγχρονους βιολογικούς καθαρισμούς και τα αποχετευτικά δίκτυα.
- Ελαχιστοποίηση και τελικά εξάλειψη της φωτοχημικής ρύπανσης των μεγαλουπόλεων, η οποία καταστρέφει τόσο την αρχαιολογική όσο και την αρχιτεκτονική κληρονομιά μέσω νέων τεχνολογιών και διοικητικών μέτρων.
- Λήψη μέτρων ανάδειξης του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος σε περιοχές μαζικής υποδοχής τουριστών, ούτως ώστε να μεταβληθούν ορθολογικά σε τουριστικούς πόρους μεγάλης σπουδαιότητας.
- Διατήρηση μέσω των περιβαλλοντικών μέσων προστασίας του κοινωνικού ιστού των τουριστικών περιοχών που οδηγούνται στην ανάπτυξη.
- Περαιτέρω επέκταση των «εναλλακτικών μορφών» τουρισμού, οι οποίες προσδίδουν νέο σημαντικό ενδιαφέρον στη λειτουργία επιχειρήσεων του τουριστικού χώρου, ενόψει των εξελίξεων του νέου αιώνα.
- Εκτεταμένη αναδάσωση των πληγέντων από πυρκαγιά τουριστικών περιοχών, αφενός ως μέτρο αποκατάστασης της φυσικής ισορροπίας

(μιας και η αναδάσωση αποτελεί μία από τις κύριες τεχνικές καταπολέμησης της διάβρωσης του εδάφους) και αφετέρου ως στοιχείο αξιοποίησης μιας περιοχής ως τουριστικού πόρου.

- Τέλος, διατήρηση και επέκταση των ειδικών μορφών προστασίας του περιβάλλοντος, όπως οι «βιότοποι», οι «υγροβιότοποι», τα «αισθητικά δάση» και οι «εθνικοί δρυμοί», καθώς και τα ειδικά «θεματικά πάρκα», που μέσα στην τελευταία δεκαπενταετία αναδείχθηκαν σε νέους τουριστικούς πόλους έλξης των τουριστών.

Η διατήρηση της φυσικής αρμονίας μέσω των διεργασιών τουριστικής ανάπτυξης έχει καταστεί πλέον στοιχείο απαραίτητο, έτσι ώστε ο «πολιτιστικός – περιβαλλοντικός τουρισμός» να αναδεικνύεται σοβαρή μελλοντική προοπτική. Οι προβλέψεις του Bernardin de St. Pierre (1737-1814) που, χρησιμοποιώντας την έννοια της «φυσικής αρμονίας», διέκρινε τις σχέσεις αλληλεξάρτησης φυτών, ζώων, ανθρώπου και ανόργανου περιβάλλοντος, για τις καταστρεπτικές συνέπειες που μπορεί να έχουν στη φυσική αρμονία οι ανθρώπινες επεμβάσεις βρίσκουν άριστο πεδίο εφαρμογής, αν δεν ληφθούν όλα τα απαραίτητα εκείνα μέτρα στον τουρισμό²¹.

²¹ Οικονόμου Μ(2005), Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία, Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

2.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης δεν είναι πάντα άμεσα ορατές. Βέβαια η περιβαλλοντική καταστροφή από την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη επιλεγμένων περιοχών που τουριστικοποιήθηκαν μπορεί να συγκριθεί ως ένα βαθμό με την υποβάθμιση που υπέστησαν αντίστοιχες περιοχές που βιομηχανοποιήθηκαν. Έτσι και στις υπερανάπτυγμένες τουριστικές περιοχές παρατηρείται υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, ιδιαίτερα σε ατμοσφαιρική ρύπανση (παραγωγή / κατανάλωση ενέργειας, αυτοκίνητα), θαλάσσια ρύπανση (απόρριψη λυμάτων, απουσία σταθμών επεξεργασίας λυμάτων, απόρριψη αποβλήτων από τα σκάφη αναψυχής.

Η τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής αυξάνει τον όγκο των κατασκευών, κυρίως των τουριστικών, εις βάρος των αγριότοπων και βοσκοτόπων.

Οι μορφολογικές αλλοιώσεις στην παραγωγή του δημόσιου δομημένου χώρου στους αγροτικούς οικισμούς με τουριστικό ενδιαφέρον αφορούν την αντικατάσταση και την προσθήκη νέων στοιχείων στο δομημένο χώρο και την ποιοτική υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος που σχετίζεται με εργασίες υποδομής, με τη χρήση νέων κατασκευαστικών υλικών, τις προσθήκες ανομοιογενών κατασκευών εκτός κλίμακας και τέλος την οικολογική υποβάθμιση.

Αναλυτικότερα²²:

Εργασίες υποδομής

²² Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

-Οδικό δίκτυο

-Δημιουργία περιφερειακών δρόμων για τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας αυτοκινήτων, λεωφορείων, φορτηγών.

-Διαπλάτυνση των δρόμων του οικισμού.

-Αντικατάσταση του λιθόστρωτου με ασφαλτο.

Ακτοπλοϊκό δίκτυο

-Δημιουργία λιμενοβραχιόνων με αποτέλεσμα την αλλαγή κλίμακας, την αύξηση της απόστασης ανάμεσα στο φυσικό και δομημένο χώρο.

Αεροπορικό δίκτυο

-Δημιουργία αεροδρομίων – ελικοδρομίων.

Ηλεκτροδότηση

-Τοποθέτηση αντιαισθητικών ηλεκτρικών στηλών.

Υδροδότηση

-Δημιουργία υδατοδεξαμενών ή εργοστασίων αφαλάτωσης.

Κατασκευαστικά υλικά

-Χρησιμοποίηση νέων υλικών, ξένων προς την παραδοσιακή φυσιογνωμία των οικισμών.

-Αντικατάσταση της παραδοσιακής στέγης (κεραμίδια) με πλάκα από μπετόν.

Κτίσματα μη εντασσόμενα στον οικισμό

-Ξενοδοχειακά συγκροτήματα εκτός χώρου και τόπου.

-Δημιουργία (σε νησιώτικους οικισμούς) ιδιωτικών παραλιών (παράνομες περιφράξεις).

Επιπτώσεις συνωστισμού

-Η υπερσυγκέντρωση στο χώρο και στο χρόνο δραστηριοτήτων και πλήθους ατόμων οδηγεί σε φαινόμενα συνωστισμού.

Κοινωνικές συγκρούσεις

-Στην τουριστική περίοδο, οι κάτοικοι των τουριστικών περιοχών αντιμετωπίζουν αυξημένα προβλήματα κοινωνικών σχέσεων με τους αλλοδαπούς που έχουν επιπτώσεις στον τρόπο ζωής τους (ρυθμός, δραστηριότητες, ήθη, έθιμα κλπ.).

Η αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση με τις αρνητικές επιπτώσεις στη γενικότερη ποιότητα ζωής στα αστικά κέντρα ωθεί τους πληθυσμούς των κέντρων αυτών σε αναζήτηση χώρων μη περιβαλλοντικά υποβαθμισμένων. Η τουριστική υπερεκμετάλλευση όμως διαμορφώνει σε αγροτικές ως τώρα περιοχές μια στροφή, αστικοποιώντας το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον μέσα από την προσθήκη των νέων εγκαταστάσεων.

Έτσι ο ρυθμός αύξησης της τουριστικής ζήτησης, ενώ θα συνεχιστεί ανοδικά τις επόμενες δεκαετίες, σύμφωνα με στοιχεία μελετών του ΟΟΣΑ, ωστόσο η αύξηση αυτή δεν πρόκειται να ξεπεράσει ένα 6%.

Στη δεκαετία 1960-1970 ο τουρισμός γνώρισε μια σημαντική αύξηση. Οι ρυθμοί καθώς και η ποιότητα έχουν από τότε διαφοροποιηθεί σημαντικά. Ο αριθμός των τουριστών στον περίγυρο της Μεσογείου αυξάνεται με ένα ρυθμό 4% ετησίως²³.

²³ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

Το 1977 σημειώθηκαν 240 εκ. αφίξεις τουριστών σε όλο τον κόσμο, για το 1990 οι προβλέψεις ήταν της τάξης των 500εκ., αριθμοί που μπορούν να επιφέρουν σημαντικές αλλοιώσεις τόσο στο κοινωνικό όσο και στο φυσικό περιβάλλον.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της τουριστικής ανάπτυξης είναι η γεωγραφική της κατανομή, οι χώρες που δέχονται και οι χώρες που θα δεχτούν ένα αυξημένο τουριστικό ρεύμα. Χώρες όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, προσπαθούν, μέσω της μείωσης του κόστους των αεροπορικών εισιτηρίων, να ελκύσουν καινούργιους τουρίστες κυρίως από τις αναπτυγμένες βιομηχανικά ευρωπαϊκές χώρες.

Ο αριθμός των τουριστών που κατευθύνονται σε εξωτικές χώρες αυξάνει επίσης χρόνο με το χρόνο. Αυτή η στροφή οφείλεται στη μείωση του κόστους μετάβασης / επιστροφής, στο χαμηλό κόστος διαβίωσης στη χώρα υποδοχής, στην ανθρώπινη ανάγκη για φυγή από την πραγματικότητα, καθώς και στο αμόλυντο της φύσης.

2.2.ΟΙ ΒΡΑΧΥΧΡΟΝΙΕΣ ΚΑΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Η τουριστική δραστηριότητα, ετερογενής από τη φύση της, προκαλεί μια σειρά από επιπτώσεις στο περιβάλλον μέσω των επιμέρους μεταβλητών που τη συνθέτουν.

Οι επιπτώσεις τριών από τις σημαντικότερες μεταβλητές της τουριστικής δραστηριότητας είναι οι εξής:

Η τουριστική μετακίνηση

Το μεγαλύτερο τμήμα του μαζικού τουρισμού μετακινείται σήμερα από τη χώρα προέλευσης στη ζώνη υποδοχής των τουριστών κάνοντας χρήση των αερομεταφορών²⁴.

Η αύξηση των αερομεταφορών στη ζώνη υποδοχής συνοδεύεται από ατμοσφαιρική και ακουστική ρύπανση, καταστροφή της χλωρίδας και της πανίδας, αλλοίωση του φυσικού τοπίου, διατάραξη των παραδοσιακών ρυθμών ζωής, κυρίως στις μικρές νησιωτικές οικονομίες κλπ.

Η μετακίνηση όμως των τουριστών εντός της χώρας υποδοχής διευκολύνεται κυρίως από το οδικό δίκτυο. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τους ακόλουθους τύπους υποδομών:

Τους μεγάλους οδικούς άξονες που διασχίζουν μία χώρα: Αυτοί αλλοιώνουν το φυσικό τοπίο, εμποδίζουν τα περάσματα των ζώων, καταστρέφουν την πανίδα, ενώ ο θόρυβος των αυτοκινήτων προκαλεί την απομάκρυνση διαφόρων ειδών ζώων. Ταυτόχρονα, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι συχνά οι εκατέρωθεν των οδικών αξόνων χώροι γίνονται τόποι απόθεσης σκουπιδιών.

Η αλλαγή των μικροκλιμάτων που οφείλονται στην υπερβολική κίνηση των αυτοκινήτων κατά την περίοδο αιχμής επηρεάζει συχνά τη γεωργική παραγωγή.

Ως έμμεσα αποτελέσματα από την έντονη κυκλοφορία κατά τη διάρκεια της περιόδου αιχμής μπορούμε να αναφέρουμε τη δημιουργία μιας πληθώρας κατασκευών κατά μήκος των μεγάλων οδικών αξόνων όπως: ξενοδοχεία, εστιατόρια, μπαρ, καφετέριες, σταθμοί βενζίνης, γκαράζ κλπ.

²⁴ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

Θα ήταν επίσης παράλειψη να μην αναφέρουμε την τοποθέτηση διαφημιστικών πανό κατά μήκος των οδικών αξόνων, ο μεγάλος αριθμός και το μέγεθος των οποίων αλλοιώνει και υποβαθμίζει το περιβάλλον.

Το παράκτιο οδικό δίκτυο: Αυτό, εκτός από τις περιβαλλοντικές αλλοιώσεις λόγω της δημιουργίας κατά μήκος του μιας σειράς κατασκευών (ξενοδοχεία, μπαρ, εστιατόρια, πάρκινγκ, κλπ.) ή λόγω τοποθέτησης διαφημιστικών πανό, πινακίδων, κλπ., εμποδίζει τις ενεργητικές και τροφοδοτικές ανταλλαγές που υπάρχουν μεταξύ της ξηράς και της θάλασσας.

Τα τουριστικά καταλύματα

Τρεις τύποι τουριστικών καταλυμάτων επιφέρουν μία σειρά από αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Αυτοί είναι:

- Η παραθεριστική κατοικία.
- Τα ξενοδοχεία.
- Τα κάμπινγκ.

Η παραθεριστική κατοικία αποτελεί έναν παράγοντα καταστροφής της υπαίθρου χώρας, γιατί προκαλεί τον κατακερματισμό του εδάφους σε μικρά τεμάχια. Επιπλέον, συμβάλλει στην υιοθέτηση αρχιτεκτονικών σχεδίων ξένων προς την τοπική αρχιτεκτονική, που με τη σειρά τους αλλοιώνουν τη φυσιογνωμία του τόπου.

Στα πλαίσια αυτών των ταχύτατων εξελίξεων, ο J. Krippendorf παρατηρεί ότι: «Την ημέρα που όλος ο κόσμος θα διαθέτει την παραθεριστική του κατοικία, δεν θα υπάρχει πια εξοχή».

Τα ξενοδοχεία προκαλούν μία υποβάθμιση του περιβάλλοντος εξαιτίας της κακής ενσωμάτωσης των ογκωδών και μοντέρνων κατασκευών στο φυσικό περιβάλλον και σε χώρους παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, καθώς επίσης εξαιτίας της ρύπανσης που προκαλείται στη θάλασσα από τη ρίψη υγρών αποβλήτων, λόγω της απουσίας εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού²⁵.

Η ανάπτυξη του κάμπινγκ στις παράκτιες ζώνες δημιουργεί αρκετά προβλήματα κατά την περίοδο αιχμής, όπου η συγκέντρωση των κατασκηνωτών πολλαπλασιάζει τον αριθμό των τεντών και των τροχόσπιτων, η παρουσία των οποίων αλλοιώνει το φυσικό περιβάλλον.

Η συνεχής χρήση του εδάφους εκ μέρους των κατασκηνωτών προκαλεί σχεδόν ολική καταστροφή της υπάρχουσας βλάστησης. Επίσης, η υπερβολική συγκέντρωση τουριστών κατά την περίοδο αιχμής στις ζώνες υποδοχής, οι οποίοι προστίθενται στους μόνιμους κατοίκους, δημιουργεί συχνά προβλήματα ύδρευσης.

Οι δραστηριότητες αναψυχής

Μία από τις δραστηριότητες αναψυχής που πραγματοποιούν οι τουρίστες στις παράκτιες ζώνες διακοπών είναι το ψάρεμα και ιδιαίτερα το υποβρύχιο ψάρεμα, το οποίο έχει οδηγήσει σε εξαφάνιση μερικά είδη ψαριών.

²⁵ Οικονόμου Μ(2005), Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία, Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

Μία άλλη δραστηριότητα που πραγματοποιείται από τους τουρίστες είναι η συγκομιδή φρούτων χωρίς την άδεια των καλλιεργητών, γεγονός που δημιουργεί αισθήματα απόρριψης στον τοπικό πληθυσμό έναντι των τουριστών.

Οι συλλέκτες, οι οποίοι συγκεντρώνουν πτηνά, έντομα, πεταλούδες, κλπ., συμβάλλουν επίσης στη μείωση της πανίδας και της χλωρίδας της ζώνης υποδοχής.

Οι επιδράσεις του Τουρισμού στα Οικοσυστήματα

Τα φυσικά οικοσυστήματα –τα οποία «αποτελούν δυναμικά πολύπλοκα πλέγματα αλληλεπιδράσεων και αλληλεξαρτήσεων που διαχρονικά μεταβάλλονται και εξελίσσονται» - ανάλογα με την όλη τους οικολογική ευστάθεια, την ικανότητα αυτορρύθμισης, την εξάρτησή τους από την τροφή ή την ενέργεια αλλά ιδίως από το βαθμό και το εύρος των ανθρώπινων επεμβάσεων διαιρούνται σε σταθερά (αναλλοίωτα), σε επηρεαζόμενα (από ανθρώπινες δραστηριότητες), σε υποβαθμισμένα (με συνεχείς διαταραχές οικολογικής ισορροπίας), σε τεχνητά (όπως π.χ. οι μονοκαλλιέργειες) και τέλος σε ασθενή (ανοιχτά οικοσυστήματα αστικών και βιομηχανικών περιοχών σε πλήρη οικολογική αποδιοργάνωση).

Οι επιδράσεις του τουρισμού στα φυσικά οικοσυστήματα άπτονται σε μεγάλο βαθμό των περιβαλλοντικών καταστροφών που συντελούνται σε περιοχές φυσικού κάλλους με την εμφάνιση μεγαθηρίων από μπετόν (που πέραν όλων των άλλων είναι και αντιαισθητικά από αρχιτεκτονικής πλευράς), με την αλλοίωση του τοπικού πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού χρώματος (εγκαταλείποντας τα ντόπια υλικά, π.χ. ξύλο και πετρώματα, και αντικαθιστώντας τα με γυαλί και

μπετόν), με την εκπληκτική σε εύρος και όγκο περιβαλλοντική καταστροφή λόγω των ανεξέλεγκτων διαφημιστικών ταμπελών, πινακίδων κλπ. κάθε μορφής (οι οποίες συχνά υποτιμούν τη μέση ανθρώπινη αντίληψη) ή ακόμα με την εκρηκτική σε εκκωφαντικότητα ηχητική ρύπανση (προϊόν νυχτερινών κέντρων, μηχανών, μοτοποδηλάτων κλπ.) που μαστίζει τους σύγχρονους πολυάριθμους τουριστικού προορισμούς²⁶.

Όλες οι προαναφερόμενες δράσεις στο χώρο του τουρισμού έχουν ισχυρές και συχνά μη επανορθώσιμες άμεσα επιδράσεις στα φυσικά οικοσυστήματα, κάτι το οποίο δεν γνώριζε 30 χρόνια πριν η διεθνής κοινότητα. Ούτε τότε όμως μπορούσε, ούτε σήμερα μπορεί, να μετρήσει επακριβώς αυτές τις επιδράσεις, που προέκυψαν ιδίως λόγω της μαζικότητας των επισκεπτών σε έναν τόπο για περιορισμένο μάλιστα χρονικό διάστημα.

Ουσιαστικά μπορεί ανεπιφύλακτα να πει κάποιος ότι μόλις τώρα η επιστήμη, η έρευνα και η τεχνολογία ξεκινούν μία εμπειριστατωμένη αναζήτηση των επιδράσεων του τουρισμού στα φυσικά οικοσυστήματα κι αυτό –σύμφωνα με τα διεθνή στοιχεία αφορά σε αυτήν τη φάση μόνο τις αναπτυγμένες οικονομικά και τουριστικά χώρες και το σύγχρονο επιχειρηματικό περιβάλλον.

Οι ποικίλες πιέσεις που ασκούνται στην τοπική κοινωνία για την εξυπηρέτηση του τουριστικού πλήθους οδηγούν σε ανατροπές και αυθαίρετες παρεμβάσεις στην τοπική αρχιτεκτονική κλίμακα, καθώς και αλλοίωση στοιχείων της παραδοσιακής τοπικής αρχιτεκτονικής. Το κράτος και οι τοπικές κυβερνήσεις

²⁶ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

γίνονται συχνά οι κύριοι πρόξενοι αυτών των επιπτώσεων στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν την απαραίτητη υποδομή και ανωδομή για την τουριστικά ανάπτυξη.

Η αντίδραση της τοπικής κοινωνίας στην προσδοκία της ανάπτυξης αλλά και οι τουριστικές επιχειρήσεις γίνονται οι άλλοι δύο παράγοντες που οδηγούν σε ανατροπές και αλλοιώσεις των χαρακτηριστικών και παραδοσιακών οικισμών. Ο αριθμός των παραδοσιακών οικισμών –ιδιαίτερα στην ύπαιθρο- οι οποίοι μετατρέπονται σε «τουριστικούς» οικισμούς διαρκώς και μεγαλώνει, τόσο λόγω του μαζικού τουρισμού όσο και λόγω της ανάπτυξης των ειδικών και εναλλακτικών μορφών που επικεντρώνουν τη ζήτησή τους σε αυτούς²⁷.

Οι πιέσεις για λύσεις στο ζήτημα της προστασίας των παραδοσιακών οικισμών εντάθηκαν όταν παρόμοια προβλήματα προέκυψαν στα ιστορικά κέντρα πολλών μεγάλων αστικών κέντρων με μαζικό τουρισμό. Το ερώτημα ήταν ουσιαστικά αν μπορεί να συνεχίσει να λειτουργεί ο κοινωνικός ιστός μιας περιοχής με ελκυστικά για τους τουρίστες χαρακτηριστικά δομημένου περιβάλλοντος, τα οποία σταδιακά γίνονται αιτία για τη συνολική μετατροπή της σε τουριστικό χώρο με ιδιαίτερες λειτουργίες και χρήσεις. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της τουριστικής χωρητικότητας, αλλά και της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών περιοχών που δέχονται πολλούς τουρίστες.

²⁷ Οικονόμου Μ(2005), Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία, Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

Σε πολλές τουριστικές περιοχές οι αναπτυξιακές και πολεοδομικές παρεμβάσεις οδηγούν στη δημιουργία οικιστικών συνόλων των οποίων τα αισθητικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά συνθέτουν νέα τουριστικά «περιβάλλοντα» με ιδιαίτερες επιπτώσεις στον τοπικό πολιτισμό. Ένα πρώτο παράδειγμα παρόμοιων παρεμβάσεων αποτελούν τα ιστορικά και εμπορικά κέντρα των τουριστικών πόλεων τα οποία σταδιακά «μεταμφιέζονται» σε ένα ιδιαίτερο τουριστικό «περιβάλλον» όπου κυριαρχούν τα εμπορικά καταστήματα καθώς και τα καταστήματα εστίασης και αναψυχής.

Σε αυτή τη διαδικασία που ακολουθεί τις αρχές και τη διακοσμητική αισθητική της σκηνοθετημένης αυθεντικότητας ολόκληρες συνοικίες ή περιοχές μετατρέπονται σε ένα γιγαντιαίο πολυκατάστημα προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών, ενώ οι περισσότερες λειτουργίες που προϋπήρχαν της τουριστικής ανάπτυξης σταδιακά αλλάζουν (π.χ. κατοικίες μετατρέπονται σε καταστήματα) ή μεταφέρονται σε άλλες περιοχές²⁸.

Η χρήση στοιχείων του τοπικού πολιτισμού στη διακόσμηση, η διαφημιστική προβολή που επιδιώκει τον εντυπωσιασμό και η κατάχρηση της διαφημιστικής πινακίδας συνθέτουν τελικά ένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και πολιτισμικό περιβάλλον όπου κυριαρχεί το κίτς και η έλλειψη μέτρου. Στο νέο αυτό τουριστικό περιβάλλον τα παραδοσιακά κτίσματα της περιοχής λειτουργούν απλώς ως «κέλυφος» ενός κοινωνικού ιστού που πλέον δεν λειτουργεί, αλλά και ως βάση

²⁸ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

για την προβολή και πώληση των ποικίλων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών.

2.3. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΑ (IMAGE) ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΩΣ ΧΩΡΑΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

Η συνεχώς αυξανόμενη σημαντικότητα του περιβάλλοντος, ως κύριου συστατικού στοιχείου του τουριστικού προϊόντος, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό σήμερα τη διαμόρφωση της εικόνας (image) και την ανταγωνιστικότητα των χωρών υποδοχής των τουριστών.

Η μεταβλητή «περιβάλλον», σε συσχετισμό με την εικόνα, την ανταγωνιστικότητα, τις επιθυμίες-επιλογές των δυνητικών τουριστών και τα δίκτυα διανομής-εμπορικοποίησης του τουριστικού προϊόντος, διαμορφώνει μια νέα δυναμική, η οποία επηρεάζει και διαφοροποιεί τις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ των τουριστών, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζει την αναγκαιότητα λήψης μέτρων περιβαλλοντικής προστασίας.

Στα πλαίσια μιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε από τη ΔΙ.Τ.ΕΞ. Αυστρίας και όπου επιδιώχθηκε ο προσδιορισμός της εικόνας και της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος (μαζικός παραθεριστικός τουρισμός) από το μέρος των Tour-Operators της Κεντρικής Ευρώπης, η ποιότητα του περιβάλλοντος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σχετικά με τη στρατηγική

τοποθέτηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος στις διεθνείς τουριστικές αγορές.

Για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας επιλέχτηκαν πέντε Tour-Operators (γενικοί και εξειδικευμένοι), οι οποίοι περιλάμβαναν στα προγράμματά τους τον προορισμό «Ελλάδα»²⁹.

Αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

- Ø CRUISE AIR (Γαλλία)
- Ø COMITOURS (Ιταλία)
- Ø INTERCONTINENTAL (Γερμανία)
- Ø GREEK SUN HOLIDAY (Αγγλία)
- Ø ITAS (Αυστρία)

Στις μπροσούρες τους συμπεριλαμβάνονταν μια σειρά από θετικά σημεία, όπως «ζεστός ήλιος, καθαρή θάλασσα, φιλικόι κάτοικοι», καθώς και μια σειρά από αρνητικά, που συνοψίζονταν στη «μέτρια τουριστική υποδομή και ανωδομή» και στα «περιβαλλοντικά προβλήματα». Απόρροια των παραπάνω υπήρξε η καθιέρωση της Ελλάδας στο υποσυνείδητο του τουρίστα καταναλωτή ως χώρας υποδοχής φτηνών διακοπών.

Στην έρευνα επισημαίνονται μια σειρά από αρνητικά σημεία που σχετίζονται με τις γενικές υποδομές και την ποιότητα του περιβάλλοντος, τα οποία κατ' επέκταση επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού

²⁹ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

προϊόντος, τη στρατηγική του τοποθέτηση στις διεθνείς τουριστικές αγορές και το βαθμό εξάρτησής του από τα δίκτυα εμπορικοποίησης.

Τα αρνητικά σημεία που παρατίθενται αφορούν κατεξοχήν το περιβάλλον και τις γενικές υποδομές και σχετίζονται με την εικόνα που έχουν διαμορφώσει για το ελληνικό τουριστικό προϊόν οι πέντε επιλεγμένοι Κεντροευρωπαϊκοί Tour Operators³⁰.

Τα κυριότερα αρνητικά σημεία και η αντίστοιχη κριτική παρουσίαση εκ μέρους των Tour Operators παρατίθενται παρακάτω:

- ü Φυσικό περιβάλλον: «ωραίες τοποθεσίες έχουν μετατραπεί σε σκουπιδοτόπους: εγκαταλειμμένα, σκουριασμένα αυτοκίνητα, λάστιχα, νάιλον σακούλες. Κατά μήκος του οδικού δικτύου οι ρίζες των δένδρων, οι ρεματιές και τα ρυάκια έχουν μετατραπεί σε σημεία απόθεσης σκουπιδιών. Θόρυβος, σκόνη από κυκλοφορία και οικοδομική δραστηριότητα κλπ. Οι Tour Operators με ειδικά δελτία ενημερώνουν τα πρακτορεία ταξιδιών και αυτά τους πελάτες τους για έκτακτες περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις (θόρυβοι, σκόνες), χορηγώντας ειδικές εκπτώσεις, λόγω μείωσης της αξίας των διακοπών»
- ü Καθαριότητα παραλιών: «δημόσιοι χώροι: τα ξενοδοχεία δεν ευθύνονται για την καθαριότητά τους. Συχνά απεριποίητες, βρόμικες παραλίες έχουν γίνει αιτία να ακυρωθούν allotments σε διάφορες περιοχές».

³⁰ Λαγός, Δ., (2005), «Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.

- ü Νυχτερινή ζωή - θόρυβος: «Ο Έλληνας γλεντάει μέχρι αργά, αποτέλεσμα: θόρυβοι, φωνές, τραγούδια από νυχτερινά κέντρα (κλαμπ, μπουζούκια, μπαρ).
- ü Ο πρόχειρος τρόπος κατασκευής και η πλημμελής ηχομόνωση οξύνουν το πρόβλημα. Όποιος θέλει ησυχία (απόλυτη ησυχία δεν υπάρχει) πρέπει να ταξιδέψει εκτός εποχής αιχμής και να βρει μικρό ερημικό ξενοδοχείο ή πανσιόν».
- ü Νερό - ηλεκτρικό: «συχνές διακοπές τον Ιούνιο - Αύγουστο».
- ü Τοπικές μεταφορές: «Η ελληνική νοοτροπία δεν ενοχλείται από τη μη τήρηση του ωραρίου. Το τοπικό λεωφορείο αναχωρεί όταν γεμίζει υπερβολικά και πέρα από Κάθε επιτρεπτό όριο»³¹.
- ü Προβλήματα μηνών εκτός περιόδου αιχμής: «πολλές εγκαταστάσεις (άθλησης, αναψυχής) Δε λειτουργούν. Τουριστική υποδομή ελλιπής, καταστήματα ή δεν έχουν ανοίξει ή έκλεισαν».

Τα παραπάνω σημεία, τα οποία αντιπροσωπεύουν μερικούς από τους κύριους παράγοντες υποβάθμισης του περιβάλλοντος, αποτελούν επίσης μερικούς από τους βασικούς λόγους μείωσης της τιμής των οργανωμένων ταξιδιών με προορισμό την Ελλάδα.

Η μεταβολή του κλασσικού προφίλ των τουριστών και η αύξηση μιας δυνητικής τουριστικής πελατείας με περιβαλλοντική συνείδηση απεικονίζεται στα αποτελέσματα μιας έρευνας που πραγματοποίησε το γερμανικό περιοδικό Stern

³¹ <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>

και αφορούσε, μεταξύ άλλων, συσχετισμούς του τύπου: «περιβάλλον - διακοπές - ελεύθερος χρόνος».

Στην ερώτηση: «ποιο από τα παραπάνω αρνητικά σημεία θα σας απέτρεπαν να επιλέξετε για διακοπές το συγκεκριμένο τουριστικό προορισμό;»

- Το 72% από τους τουρίστες που πραγματοποιούν διακοπές κάθε χρόνο δήλωσαν:

-Ειδήσεις για μόλυνση του περιβάλλοντος.

-Ρύπανση της θάλασσας.

-Ρύπανση των ακτών.

-Ατμοσφαιρική ρύπανση.

- Το 66% δήλωσαν:

-Προβληματικές συνθήκες υγιεινής.

- Το 48% υπογράμμισαν:

-Θόρυβοι.

Κινούμενη στα ίδια πλαίσια, μια έρευνα του κέντρου ερευνών Starnberger Studienkreis έδειξε ότι το 14% των Γερμανών που έκαναν διακοπές στη Μεσόγειο δεν θα επισκεφτούν πάλι τους τόπους διακοπών τους, γιατί ενοχλούνται από την ατμοσφαιρική ρύπανση και τη μείωση των δασικών εκτάσεων (πυρκαγιές).

Αναφορές τέτοιου τύπου προσδιορίζουν όλο και περισσότερο τη σημαντικότητα της μεταβλητής «περιβάλλον» στη σύνθεση του τουριστικού προϊόντος και απεικονίζουν τη φιλοσοφία και τις τάσεις που ισχύουν στις διεθνείς τουριστικές αγορές, ενώ υπογραμμίζουν παράλληλα τις υπάρχουσες ανεπάρκειες και την

αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος στις χώρες υποδοχής των τουριστών³².

Το τουριστικό φαινόμενο όπως παρουσιάστηκε φαίνεται ότι αντιπροσωπεύει έναν τομέα με αρκετές ιδιομορφίες και ιδιαιτερότητες.

Οι μηχανισμοί που τον πλαισιώνουν, ιδίως όσον αφορά τον ελληνικό τουρισμό, φαίνεται να είναι ανεπαρκείς και αδυνατούν να ερμηνεύσουν την πραγματική του διάσταση και σημασία στα πλαίσια της εθνικής οικονομίας.

Ταυτόχρονα, μια σειρά από μεταβολές επιτελούνται στον παγκόσμιο τουριστικό χάρτη την τελευταία δεκαετία, οι οποίες σχετίζονται άμεσα με το μέλλον του τουριστικού προϊόντος των χώρων υποδοχής, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η Ελλάδα.

Αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Η μετά το 1974 υπάρχουσα οικονομική κρίση στις χώρες προέλευσης των τουριστών, σε συνδυασμό με μια υπερπροσφορά τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών στις χώρες υποδοχής, αλλοιώνει τις προβλέψεις τόσο των διεθνών οργανισμών όσο και των μελλοντολόγων (Hermann Kahh) στις αρχές τις δεκαετίας του 1970 για μια «νορμάλ» εξέλιξη της τουριστικής δραστηριότητας.
- Ο ανταγωνισμός από τις νέες τουριστικές περιοχές ή τα Νέα Τουριστικά Κράτη (Ν.Τ.Κ.), τα οποία παρουσιάζουν πολύ υψηλότερους δείκτες

³² Παροχής υπηρεσιών εμπειρογνώμονα – συμβούλου υποστήριξης στο πλαίσιο σχεδιασμού του εθνικού στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης (ε.ς.ς.α) της περιόδου 2007 – 2013

ανάπτυξης σε σχέση με κλασικούς προορισμούς, όπως η Ευρώπη, αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς.

- Οι πολιτικές των Tour Operators, μέσα από τις επιτελούμενες μεγεθύνσεις ή προδιαγραφόμενες συγχωνεύσεις και καθετοποιήσεις, διαφοροποιούνται προς όφελος των νέων προορισμών.

Το πλέγμα των παραπάνω διαμορφούμενων συνθηκών, σε συνδυασμό με τους παράγοντες που αντανakλούν τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού τουριστικού προϊόντος ή των επιμέρους υποπροϊόντων, απεικονίζει το παρόν και προδιαγράφει ένα πιθανό μέλλον³³.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 οι διαπεριφερειακές ανισότητες του ελλαδικού χώρου, εκτός των επιλογών της βιομηχανικής ανάπτυξης και της μεταναστευτικής πολιτικής, οξύνθηκαν δραματικά και από έναν άλλο σημαντικό παράγοντα αστικοποίησης: την ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη. Η καθολική απουσία τουριστικού σχεδιασμού οδήγησε αναντίρρητα σε μία συνολική υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος των «τουριστικοποιημένων» περιοχών του ελλαδικού χώρου, ιδιαίτερα του νησιώτικου.

Οι δυσχερείς οικονομικές συγκυρίες της δεκαετίας '60-'70 (συρρίκνωση κυρίως του εισοδήματος των αγροτών εξαιτίας της μείωσης των ναυτιλιακών και μεταναστευτικών εμβασμάτων) οδήγησε ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων των αγροτικών περιοχών να στραφούν προς τις τουριστικές δραστηριότητες. Τα αρχικά πολλαπλά οικονομικά οφέλη δεν άφηναν περιθώρια για συνειδητοποίηση των σημαντικών αλλοιώσεων που η καινούργια αυτή δραστηριότητα υπέκρυπτε.

³³ Λαγός, Δ., ο.π.

Η επιλογή στις αρχές της δεκαετίας του '70 της βιομηχανοποίησης της τουριστικής ανάπτυξης είχε μακροπρόθεσμα ως αποτέλεσμα την ολοκληρωτική αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος του χώρου των τουριστικών περιοχών, την ελαστικοποίηση του αγροτικού χώρου και την αποδιάρθρωση των κανονικών δομών.

Στη δεκαετία του '80, παρά τις προσπάθειες ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, και την αποσπασματική προστασία ορισμένων παραδοσιακών οικισμών (μέσω ΕΟΤ), ουσιαστικά δεν ανατράπηκε η μαζικοποίηση – βιομηχανοποίηση της τουριστικής δραστηριότητας και ως εκ τούτου η συνεχής περιβαλλοντική υποβάθμιση³⁴.

Παράλληλα η εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου οδηγεί σε κορεσμό και δημιουργεί φαινόμενα συνωστισμού. Η περιβαλλοντική υποβάθμιση προκύπτει από την ανατροπή της ισορροπίας στη σχέση διαθέσιμος χώρος / άτομα (ιδιαίτερα στους νησιωτικούς οικισμούς με μικρή εδαφική έκταση, όπου ο ντόπιος πληθυσμός στις περιόδους τουριστικής αιχμής υπερκαλύπτεται από τον αλλοδαπό), από το δίπολο υπεραπασχόληση / υποαπασχόληση του ντόπιου πληθυσμού ανάλογα με τη χρονική περίοδο, με άμεσο αποτέλεσμα την ανορθολογική εκμετάλλευση των τουριστικών μονάδων, την αποδιάρθρωση του κοινωνικού ιστού κλπ.

Σημαντικούς δείκτες για τον προσδιορισμό της σχέσης τουριστική ανάπτυξη / αξιοποίηση των τουριστικών περιοχών αποτελούν η αύξηση του ξενοδοχειακού

³⁴ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

δυναμικού και η χωροθέτησή του. Ο μεγάλος αριθμός των ξενοδοχειακών μονάδων συγκεντρώνεται στις νησιώτικες περιοχές: νότια νησιά του Αιγαίου (21,17%), Κρήτη (16,78%), νησιά του Ιονίου (9,15%), νησιά του Β. Αιγαίου (2,84%).

Στην περιοχή της Αττικής συγκεντρώνονται οι περισσότερες ξενοδοχειακές μονάδες (στα παραλιακά και βόρεια προάστια, 16,7%). Στη Μακεδονία, η Κεντρική Μακεδονία με την περιοχή της Χαλκιδικής και της Θεσσαλονίκης συγκεντρώνει το 7,45% του ξενοδοχειακού δυναμικού ενώ η Ήπειρος συγκεντρώνει τις λιγότερες ξενοδοχειακές μονάδες (1,58%), με την πιο ορθολογική ωστόσο κατανομή στο χώρο (Άρτα, Πάργα, Πρέβεζα, Ηγουμενίτσα).

Το δόγμα που υιοθετήθηκε από όλες σχεδόν τις χώρες υποδοχής των τουριστών στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ότι δηλαδή ο τουρισμός είναι «αυθόρμητο φαινόμενο», ουσιαστικά τείνει να εκλείψει παραχωρώντας τη θέση του στην επιστημονική ανάλυση και στο σχεδιασμό. Εντούτοις όμως, φαίνεται να βρίσκει ακόμα πρόσφορο έδαφος σε όλα τα επίπεδα δομής, οργάνωσης και λειτουργίας των μηχανισμών που καθορίζουν και υλοποιούν τα μέτρα και τους στόχους της τουριστικής πολιτικής πολλών χωρών υποδοχής.

Ο τουριστικός τομέας, παρόλα τα εξελικτικά που διάνυσε από το 1950 μέχρι σήμερα, παραμένει άγνωστος και ουσιαστικά παραγνωρισμένος όσον αφορά την πραγματική του διάσταση, παρά την αυξανόμενη σημαντικότητά του σε οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό και πολιτιστικό επίπεδο για την ανάπτυξη των χωρών υποδοχής³⁵.

³⁵ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce,

Ο τουρισμός θα πρέπει να αποπονηθεί τις παραδοσιακές μορφές ερμηνείας του και να προσεγγίσει πλέον την έννοια μίας πολυκλαδικής δραστηριότητας, η οποία συμμετέχει σε όλους σχεδόν τους οικονομικούς κλάδους μίας χώρας.

Γι' αυτό όμως καθίσταται επιτακτική η επιστημονική θεώρηση του τουριστικού τομέα, όπου θα επιδιώκεται η επιστημονική ανάλυση και διερεύνηση της πολυσύνθετης και πολυδιάστατης υπόστασης και λειτουργίας του.

2.4. ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης (με την αστικοποίηση, την εκβιομηχάνιση, την τεχνολογική πρόοδο και την τουριστική ανάπτυξη) της χώρας μας βελτίωσε σημαντικά το επίπεδο ζωής και οπωσδήποτε ανέβασε το μέσο κοινωνικό στάνταρ ζωής.

Αντιλαμβανόμενος ο σύγχρονος «βιομηχανικός» άνθρωπος ότι αντί να εξουσιάζει τις τεράστιες υλικές και κοινωνικές δυνάμεις που δημιούργησε, εξουσιάζεται από αυτές, στράφηκε γρήγορα σε μία σειρά φορέων περιβαλλοντικής προστασίας.

Κυριότεροι από τους τελευταίους είναι:

- οι κρατικοί φορείς ευθύνης για το περιβάλλον (που υπάγονται συνήθως σαν διευθύνσεις ή τμήματα στα διάφορα υπουργεία και υφυπουργεία),
- οι ιδιωτικοί φορείς για το περιβάλλον και
- οι διεθνείς οργανισμοί και οι διεθνείς συνεργασίες.

Εδώ και μερικά χρόνια η έκταση των αρμοδιοτήτων των διεθνών οργανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος έχει γίνει ιδιαίτερα έντονη και την ουσιαστική βοήθεια, που μπορούν να προσφέρουν είναι αξιόλογη. Παρόλα αυτά η Ελλάδα μόνο τα τελευταία χρόνια έβαλε τις βάσεις συνεργασίας με τους σχετικούς διεθνείς οργανισμούς, κυρώνοντας μία σειρά διεθνών συμβάσεων.

Οι σπουδαιότεροι Διεθνείς Οργανισμοί που ασχολούνται με την προστασία του περιβάλλοντος είναι:

- Το UNER (Πρόγραμμα Περιβάλλοντος των Ηνωμένων Εθνών) που με έδρα το Ναϊρόμπι της Κένυας αποτελεί ουσιαστικά το συντονιστικό όργανο της δράσης όλων των σχετιζόμενων με το περιβάλλον φορέων. Τα σημαντικότερα θέματα στα οποία το UNER δίνει προτεραιότητα είναι: η αποφυγή της σπατάλης και της άλογης χρήσης των φυσικών πόρων και της ενέργειας, η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας μέσα από την ανάπτυξη, τα φυσικά οικοσυστήματα, η προστασία των ωκεανών, οι περιπτώσεις μεγάλων φυσικών καταστροφών, οι μελέτες θεσμών διαχείρισης περιβάλλοντος, δικαίου, εκπαίδευσης, τεχνικής βοήθειας, κλπ³⁶.
- Η WHO (Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας), που συνεργάζεται με τις κατά τόπους κυβερνήσεις και με τον ΟΗΕ για προγράμματα Ελέγχου της Ρύπανσης που βλάπτουν τη δημόσια υγεία.

³⁶ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

- Ο FAO (Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας) με εκτεταμένα προγράμματα προστασίας της ανθρώπινης υγείας από τις ρυπάνσεις του εδάφους κύρια, που προσβάλλουν τις τροφές και τα γεωργικά προϊόντα.
- Η UNESCO (Εκπαιδευτικός, Κοινωνικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών) που ασχολείται με πολιτιστικά και κοινωνικά προγράμματα, μελέτες και έρευνες που αναφέρονται στο περιβάλλον. Κυριότερο ειδικό πρόγραμμα της UNESCO είναι το πρόγραμμα «Άνθρωπος και Βιόσφαιρα», γνωστό με τα αρχικά MAB, τα αποτελέσματα του οποίου υπήρξαν σημαντικά σε πολλές χώρες.
- Η ΕΕ (Ευρωπαϊκή Ένωση) που ξεκινώντας από το 1972 κατευθύνει μία εναρμόνιση της προστασίας από τη ρύπανση, στα πλαίσια της διακρατικής συνεργασίας στην Ευρώπη, με στόχους την καταπολέμηση της μόλυνσης και της καταστροφής του περιβάλλοντος, την καλύτερη διαχείριση του χώρου και των πόρων και την υλοποίηση μίας κοινωνικής ταυτόχρονης πολιτικής για τα κράτη μέλη.
- Ο IMCO (Διακυβερνητικός Ναυτιλιακός Οργανισμός), που πασχίζει για την προώθηση υπογραφής διεθνών συμβάσεων για την προστασία της θάλασσας από τη ρύπανση, που επεκτείνεται ραγδαία τα τελευταία χρόνια. Μερικές από τις συμβάσεις του IMCO έχει ήδη προσυπογράψει και κυρώσει η Ελλάδα.
- Ο ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, ο οποίος από το 1970 έχει ιδρύσει την Επιτροπή Περιβάλλοντος με μεγάλη και

αξιόλογη δραστηριότητα, ενώ ερευνά ταυτόχρονα και το κόστος ελέγχου της ρύπανσης και τη μακροοικονομική πολιτική πάνω στο περιβάλλον.

- Το Συμβούλιο της Ευρώπης το οποίο ξεκινώντας από το 1962 με τη σύσταση της Επιτροπής για τη διατήρηση της Φύσης, πέρασε το 1967 στην ίδρυση του Ευρωπαϊκού Κέντρου Πληροφόρησης για την Προστασία της Φύσης, αποσκοπώντας στη διαίωνιση της φυσικής και πολιτιστικής ευρωπαϊκής κληρονομιάς.
- Η «Οικονομική Επιτροπή για την Ευρώπη των Ηνωμένων Εθνών», η οποία έχει συγκροτήσει ένα ειδικό όργανο κυβερνητικών συμβούλων για την Περιβαλλοντολογική Προστασία, που πέρα απ' όλα τα άλλα διερευνά τη σχέση ανάπτυξης και οικολογίας.

Τα οφέλη από τη συμμετοχή της Ελλάδας στους παραπάνω διεθνείς οργανισμούς μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα:

- ü Ενημερώνεται η χώρα γύρω από την πολιτική αντιμετώπισης των περιβαλλοντολογικών προβλημάτων σε διεθνή κλίμακα³⁷.
- ü Επωφελείται από τη διεθνή εμπειρία και τεχνολογία.
- ü Προωθεί τις ελληνικές απόψεις στις διεθνή συμβάσεις και πρωτόκολλα.
- ü Συμμετέχει έγκαιρα στη διαδικασία λήψης διεθνών δεσμευτικών αποφάσεων.

³⁷ Οικονόμου Μ(2005), Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία, Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

ü Μαθαίνει τις δυνατότητες που υπάρχουν για τεχνική βοήθεια και χρηματοδότηση προγραμμάτων προστασίας περιβάλλοντος.

Δυστυχώς για τη χώρα μας δεν έχει γίνει αντιληπτό παρά τη σπουδαιότητα αυτών των διεθνών διεργασιών το μέγεθος της ουσιαστικής παρουσίας στους οργανισμούς αυτούς. Αποτέλεσμα σύμφωνα με μελέτη του ΚΕΠΕ, να υπάρχουν περιπτώσεις: αναρμόδιας παρουσίας ή απουσίας, μη προώθηση των συμφωνιών ή μη τήρηση επικυρωμένων συμβάσεων, αδυναμίας ευρύτερης διάδοσης των περιβαλλοντολογικών γνώσεων και ακόμα αργών κινητοποιήσεων για συμμετοχή με αποτέλεσμα να απέχει η Ελλάδα από κρίσιμες διεργασίες.

Αν σε όλα αυτά τα απαραίτητα προστεθούν και τα θέματα της μη κύρωσης μιας σειράς σοβαρών διεθνών συμβάσεων αντιλαμβανόμαστε εύκολα, γιατί η υποβάθμιση του περιβάλλοντος στην Ελλάδα είναι τόσο εμφανής.

Ο τουρισμός σαν ένας από τους βασικούς συντελεστές οικονομικής ανάπτυξης της χώρας έχει και υποχρέωση και καθήκον, να είναι πρωτοπόρος στις κινητοποιήσεις διάσωσης του περιβάλλοντος. Για το συμφέρον του ΕΟΤ ειδικά και αυτό του Ελληνικού λαού ειδικότερα³⁸.

³⁸ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 2^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. **Λαγός, Δ.**, (2005), «*Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας*», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.
2. Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr).
3. **Οικονόμου Μ**(2005), «*Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία*», Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα.
4. **Τηλίδης Χ**(2005), «*Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας*». Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005.
5. <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>.
6. Παροχής υπηρεσιών εμπειρογνώμονα – συμβούλου υποστήριξης στο πλαίσιο σχεδιασμού του εθνικού στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης (Ε.Σ.Σ.Α) της περιόδου 2007 – 2013.

3.0.ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

3.1.ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ

ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.

Η μαζική αύξηση των τουριστικών δεδομένων την τελευταία εικοσαετία σε παγκόσμια κλίμακα, η ευοίωνες προβλέψεις για παραπέρα αύξηση που θα υπερδιπλασιάσει τις αφίξεις, είναι φυσικό επόμενο να προβληματίσουν την Κοινωνιολογία του Τουρισμού διεθνώς σχετικά με τις επιπτώσεις αυτής της μαζικότητας στην κοινωνία, στο περιβάλλον και στον πολιτισμό.

Για παράδειγμα στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε ετήσια βάση αυξάνεται το ποσοστό των κατοίκων που κάνουν τουρισμό και διακοπές προς τις χώρες της Μεσογείου κατά τους θερινούς μήνες. Το αποτέλεσμα αυτής της «πληθυσμιακής συσσώρευσης» στη Μεσόγειο κάθε καλοκαίρι είναι:

-Το 24% των ακτών της Μεσογείου είναι ακατάλληλες για κολύμπι λόγω της ρύπανσης.

-Η πραγματικότητα αυτή επιφέρει αλυσιδωτές αντιδράσεις στις οικονομίες των σχετικών περιοχών που πλήττονται και δημιουργεί ανεργία.

-125 παραλιακές πόλεις της Μεσογείου εξακολουθούν, ακόμη και σήμερα, να αδειάζουν τα λύματά τους στη θάλασσα, αν και το 85% των λυμάτων αυτών δεν έχει υποστεί ούτε υποτυπώδη επεξεργασία βιολογικού καθαρισμού.

-Ο πληθυσμός των μεσογειακών χωρών, που σήμερα είναι 350 εκατομμύρια άτομα, προβλέπεται το 2025 να φτάσει τα 540 εκατομμύρια.

-Ακόμη, οι περιοχές υπερδιπλασιάζουν τον πληθυσμό τους το καλοκαίρι λόγω του τουρισμού.

Από όλα αυτά γίνεται φανερό γιατί υπάρχει τέτοια ένταση κινητοποίηση σχετικά με τις λεγόμενες ήπιες ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού, που κερδίζουν καθημερινά έδαφος σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη μας³⁹.

3.2. ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΛΥΣΟΥΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ.

Για τον επαναπροσδιορισμό της τουριστικής πολιτικής πολλών χωρών, που επιβάλλεται να γίνει ώστε να μπορέσουν να ξεπεραστούν σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι τουριστικές τους οικονομίες, οι πολιτικές τους εξουσίες αποφασίζουν να αναπτύξουν ορισμένες δυναμικές εναλλακτικές μορφές τουρισμού που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις τους θα δώσουν διέξοδο στα αδιέξοδα των τουριστικών τους οικονομιών, ενδεχόμενα δε και οριστικές λύσεις σε χρόνια προβλήματα που αυτές αντιμετωπίζουν.

Οι περισσότερο γνωστές και ευρύτερα διαδεδομένες εναλλακτικές μορφές του σύγχρονου τουρισμού, που κάθε άλλο παρά λίγες είναι, αναλύονται συνοπτικά παρακάτω.

³⁹ Λαγός, Δ., (2005), «Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.

Γενικός Τουρισμός

Ο γενικός τουρισμός ή τουρισμός διακοπών-αναψυχής όπως χαρακτηρίζεται και αλλιώς, αποτελεί μία δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου του ατόμου που σχετίζεται στενά με την ανάγκη ή την επιθυμία που έχει αυτό για ανάπαυση και αναψυχή. Η μορφή αυτή τουρισμού είναι αναμφίβολα η σημαντικότερη τόσο από άποψη μεγέθους στο σύνολο της τουριστικής αγοράς όσο και άποψη αναγκών σε πόρους και υπηρεσίες που απαιτούνται για την καλύτερη εξυπηρέτηση των τουριστών.

Ο γενικός τουρισμός, δηλαδή ο τουρισμός διακοπών-αναψυχής, ως προς τη μορφή του διακρίνεται γενικά σε τρεις κατηγορίες και συγκεκριμένα:

- σε τουρισμό περιήγησης, όπου ο τουρίστας παρουσιάζει γεωγραφική κινητικότητα και μετακινείται τον περισσότερο χρόνο των διακοπών του από χώρα σε χώρα ή και από περιοχή σε περιοχή στην ίδια μοναδική χώρα τουριστικού προορισμού,
- σε τουρισμό διαμονής, όπου ο τουρίστας παραμένει στην ίδια συγκεκριμένη περιοχή ή τόπο της χώρας τουριστικού προορισμού σε όλη τη διάρκεια των διακοπών του, και
- σε τουρισμό μικτού χαρακτήρα, που περιλαμβάνει τουρισμό περιήγησης και τουρισμό διαμονής⁴⁰.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του γενικού τουρισμού που, όπως είναι γνωστό, αποτελεί την πιο προσοδοφόρα μορφή του σύγχρονου τουρισμού,

⁴⁰ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

είναι η δημιουργία μίας κατάλληλης υποδομής, όπως είναι για παράδειγμα η κατασκευή τουριστικών καταλυμάτων όλων των ειδών και κατηγοριών, η ύπαρξη αναπτυγμένου συγκοινωνιακού δικτύου και σύγχρονων μεταφορικών μέσων, η επάρκεια ψυχαγωγίας και διασκέδασης, η δυνατότητα για ψώνια και κατά προτίμηση αφορολόγητων ειδών, η κατάλληλη εκπαίδευση των στελεχών και του ειδικευμένου προσωπικού που απασχολούνται στην τουριστική βιομηχανία κλπ.

Μορφωτικός Τουρισμός

Ο μορφωτικός τουρισμός αποτελεί μία μορφή τουρισμού, στην οποία τα άτομα έχουν σαν κύριο σκοπό τη συμμετοχή σε πολιτιστικές, γενικά, εκδηλώσεις. Συγκεκριμένα, αυτό το είδος τουρισμού, που εμφανίζει ανοδικές τάσεις διεθνώς, περιλαμβάνει μεταξύ άλλων επισκέψεις ιστορικών μνημείων, αρχαιολογικών χώρων, μουσείων, πινακοθηκών, παρακολουθήσεις συναυλιών, θεατρικών παραστάσεων, όπερας, καθώς επίσης συμμετοχές σε πολιτιστικές εκδηλώσεις ή σεμινάρια γλωσσολογίας, φιλοσοφίας, ψυχολογίας, κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας, κλπ.

Εξυπακούεται ότι για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού απαιτείται πέρα από τη βασική τουριστική υποδομή και ειδική υποδομή, όπως για παράδειγμα πλούσια προγράμματα πολιτιστικών, καλλιτεχνικών και μορφωτικών εκδηλώσεων. Κάτι τέτοιο όμως προϋποθέτει την ύπαρξη διεθνούς φήμης θεάτρων κάθε είδους, μουσείων πινακοθηκών, ιστορικών χώρων, βιβλιοθηκών, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, κλπ⁴¹.

⁴¹ Λαγός, Δ., (2005), «Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.

Τουρισμός Εκθέσεων

Πρόκειται ουσιαστικά για μια μορφή τουρισμού που αναπτύσσεται δυναμικά ολοένα και περισσότερο. Σε αυτήν υπάγονται κάθε είδους εκθέσεις που συνήθως οργανώνονται σε μεγάλα αστικά κέντρα, ώστε οι επισκέπτες τους να μπορούν να συνδυάσουν την επαγγελματική τους ενημέρωση με κάποια μορφή τουρισμού, όπως για παράδειγμα τουρισμό πόλης, μορφωτικό τουρισμό, κλπ.

Για την ανάπτυξη του τουρισμού εκθέσεων απαιτείται εκτός άλλων και η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής και συγκεκριμένων σύγχρονων εκθεσιακών χώρων, που να είναι κατάλληλα εξοπλισμένοι και να διαθέτουν τους αναγκαίους βοηθητικούς χώρους, δηλαδή εστιατόρια, καφετέριες, ταχυδρομείο, γραφείο εξυπηρέτησης επισκεπτών, χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων, ιατρείο, κλπ.

Τουρισμός Υγείας

Ο τουρισμός υγείας ή θεραπευτικός τουρισμός, όπως ονομαζόταν παλαιότερα, εξελίσσεται σε μία από τις βασικότερες μορφές τουρισμού, τα δε άτομα που μετέχουν σε αυτόν έχουν σαν κύριο κίνητρο την αποκατάσταση και διατήρηση της υγείας τους, τη θεραπεία και ανάρρωσή τους από διάφορες ασθένειες κλπ.

Τα άτομα αυτά, που κυρίως κατοικούν σε μεγαλουπόλεις και είναι κατά το πλείστον εύπορα, επενδύουν χρόνο και χρήματα στην υγεία τους και κατ' επέκταση στη μακροζωία τους.

Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της μορφής τουρισμού αναφέρονται από τη μια πλευρά στη σύνθεση της πελατείας του, που αποτελείται αποκλειστικά από

άτομα της δεύτερης και τρίτης ηλικίας και από την άλλη πλευρά στον τουριστικό προορισμό που προσφέρονται οι υπηρεσίες υγείας και που προσδιορίζεται αποκλειστικά από τους φυσικούς του πόρους⁴².

Η μορφή αυτή τουρισμού, εκτός από ειδικές εγκαταστάσεις υδρολουτρο-θαλασσο-αεροθεραπείας και καταλύματα αξιώσεων με συμπληρωματικές εγκαταστάσεις, όπως για παράδειγμα εστιατόρια, χώρους ψυχαγωγίας, χώρους άθλησης κλπ, απαιτεί και ειδικές ιατρικές και φυσιοθεραπευτικές υπηρεσίες.

Τουρισμός Άθλησης

Ο τουρισμός άθλησης έχει σαν κύριο κίνητρο την άσκηση ενός αθλήματος, όπως είναι για παράδειγμα η ποδηλασία, η ιππασία, το τένις, η πεζοπορία, το γκολφ, η ανεμοπορία, καταδύσεις, διάφορα προγράμματα γυμναστικής κλπ.

Η άθληση σαν απασχόληση κατά τη διάρκεια των διακοπών, θεωρείται σε αυτήν τη μορφή τουρισμού ο πιο σημαντικός παράγοντας μαζί με τη δυνατότητα που υπάρχει για την πραγματοποίηση εκδρομών και περιηγήσεων.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού είναι η δημιουργία εγκαταστάσεων άθλησης εκ μέρους των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων και η απασχόληση έμπειρων γυμναστών, εκπαιδευτών κλπ. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι μια τέτοια επένδυση σε συμπληρωματικές εγκαταστάσεις άθλησης, ανεβάζει αναμφίβολα το επίπεδο αξίας της απόλαυσης των διακοπών, παράλληλα δε με την ανταγωνιστικότητα και το κύρος της

⁴² Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

ξενοδοχειακής επιχείρησης, βελτιώνει την πληρότητά της και γενικά προσελκύει πελατεία υψηλής εισοδηματικής στάθμης⁴³.

Τουρισμός Πόλης

Πρόκειται μια μορφή τουρισμού που έχει σαν κύριο χαρακτηριστικό ότι τα άτομα που μετέχουν σε αυτόν ταξιδεύουν σε μία πόλη και την περιηγούνται για μερικές ημέρες, συνήθως δε τρεις ως τέσσερις. Οι περιηγήσεις είναι άμεσα δεμένες με το μορφωτικό τουρισμό και ιδιαίτερα με διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα ενώ τα επαγγελματικά ταξίδια παίζουν και αυτά με τη σειρά τους σημαντικό ρόλο.

Ο τουρισμός πόλης πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο από άτομα ανώτερης μορφωτικής και εισοδηματικής τάξης, που κατοικούν κατά το πλείστον σε μεγάλα αστικά κέντρα και που ταξιδεύουν τις περισσότερες φορές χωρίς να συνοδεύονται από τις οικογένειές τους. Τα ταξίδια αυτά οργανώνονται και εκτελούνται σε μεγάλο ποσοστό από τουρ οπερέιτορς, ταξιδιωτικά / τουριστικά πρακτορεία και αεροπορικές εταιρίες.

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι ένας ακόμη πόλος έλξης για πολλά άτομα που κάνουν αυτής της μορφής τουρισμό, είναι η νυχτερινή ζωή, η διασκέδαση, τα ψώνια, οι ενδιαφέρουσες εκδρομές και τέλος το ωραίο περιβάλλον.

Συνεδριακός Τουρισμός

Στο συνεδριακό τουρισμό υπάγονται κάθε είδους οργανωμένες εκδηλώσεις, όπως για παράδειγμα συνέδρια ή συναντήσεις με μεγάλο ή μικρό αριθμό συμμετοχών και σε οποιοδήποτε επίπεδο, δηλαδή τοπικό, εθνικό ή διεθνές.

⁴³ Λαγός, Δ., (2005), ο.π.

Επειδή ο συνεδριακός τουρισμός είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας, δύο ως τέσσερις ημέρες συνήθως, συνδυάζεται με κάποια άλλη μορφή τουρισμού, όπως για παράδειγμα τουρισμό πόλης, μορφωτικό τουρισμό κλπ.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού σε μια χώρα υποδοχής τουριστών είναι η δημιουργία κατάλληλης υποδοχής και ανωδομής και συγκεκριμένα η κατασκευή σύγχρονων συνεδριακών κέντρων άρτια τεχνικά εξοπλισμένων και με βοηθητικούς χώρους κάθε είδους, όπως για παράδειγμα εστιατόρια, αναψυκτήρια, χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων, ιατρεία, ταχυδρομεία, γραφεία εξυπηρέτησης συνέδρων κλπ, καθώς επίσης η κατασκευή αιθουσών συνεδρίων μεγάλης χωρητικότητας εκ μέρους των μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων του κέντρου και της περιφέρειας⁴⁴.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η έγκαιρη πληροφόρηση των ενδιαφερομένων κύκλων για τα συνέδρια και τις διάφορες συναφείς εκδηλώσεις που θα πραγματοποιηθούν σε μία χώρα που επιδιώκει να αναπτύξει το συνεδριακό τουρισμό, πέρα από το ότι θα βοηθήσει σημαντικά στην προσέλκυση ενδιαφερομένων, θα προβάλλει παράλληλα και την ίδια στο εξωτερικό σαν χώρα συνεδριακού τουρισμού.

Τουρισμός Περιπέτειας

Πρόκειται για μία μορφή τουρισμού με έντονο το στοιχείο του απροσδόκητου, του άγνωστου και της έκπληξης. Φωτογραφικά σαφάρι, περιπλανήσεις σε άγνωστες περιοχές, κωπηλασία σε ορμητικούς ποταμούς κλπ., αποτελούν μερικά από τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα. Τα άτομα που κάνουν αυτής της μορφής

⁴⁴ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

τουρισμό είναι συνήθως νέοι άνθρωποι, κατά κύριο λόγο δε ελεύθεροι επαγγελματίες και στελέχη επιχειρήσεων.

Τα τελευταία χρόνια τα λεγόμενα extreme sports προσελκύουν ολοένα και μεγαλύτερο κοινό. Έτσι αθλήματα όπως το rafting (κατάβαση ποταμού με φουσκωτή βάρκα), το καγιάκ, το trekking ή αλλιώς hiking (ορεινή / πεδινή πεζοπορία), το paragliding ή parapent (αλεξίπτωτο πλαγιάς), το rappel (ταχεία καταρρίχηση), προγράμματα διαβίωσης στη φύση, προγράμματα jeep safari κλπ, έχουν γίνει αφορμή για την ανάπτυξη τουριστικής κίνησης σε διάφορες περιοχές. Επίσης θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ζήτηση για τουρισμό περιπέτειας προβλέπεται να σημειώσει διεθνώς αύξηση, έρχεται δε να καλύψει μία ανάγκη ή επιθυμία του σύγχρονου ανθρώπου των μεγαλουπόλεων για εκτόνωση από το στρες που του προκαλεί ο σύγχρονος τρόπος ζωής και η ανία της ρουτίνας.

Οικογενειακός Τουρισμός

Είναι γνωστό ότι η ύπαρξη παιδιών σε μια οικογένεια αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα επιλογής τόσο του τόπου διακοπών όσο και του χρόνου που θα πραγματοποιηθούν αυτές.

Οι tour operators γνωρίζουν ότι όταν τα τουριστικά πακέτα που προσφέρουν στην τουριστική αγορά είναι προσιτά στις οικογένειες, τότε αυτές ταξιδεύουν συνήθως με τα παιδιά τους. Αλλά ακόμη και αν τα τουριστικά πακέτα που προσφέρουν δεν είναι και τόσο προσιτά στον οικογενειακό προϋπολογισμό, προσπαθούν να τα κάνουν, προσφέροντας ειδικές εκπτώσεις για τα παιδιά. Επίσης προσφέρουν διάφορες εκπτώσεις και στα παιδιά των οικογενειών που κάνουν ατομικό και όχι μαζικό τουρισμό, όπως για παράδειγμα στα μεταφορικά

μέσα που χρησιμοποιούν για τη μετακίνησή τους από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους στον τόπο του τουριστικού τους προορισμού.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του οικογενειακού τουρισμού είναι η δημιουργία κατάλληλης υποδομής, όπως για παράδειγμα αίθουσες παιχνιδιών, παιδικές χαρές, παιδικές πισίνες, παιδικοί σταθμοί κλπ και ακόμα ειδικευμένο προσωπικό για να προσέχει και να συντροφεύει μικρά κυρίως παιδιά.

Τουρισμός Τρίτης Ηλικίας

Η τάση που υπάρχει σήμερα για περισσότερα και μακρύτερα ταξίδια επηρέασε, όπως είναι φυσικό, και την τρίτη ηλικία που συνήθως διαθέτει ελεύθερο χρόνο, σταθερό εισόδημα, ψηλό δείκτη αποταμίευσης λόγω νοοτροπίας και τρόπου ζωής, μα πάνω απ' όλα μεγάλη επιθυμία για τα ταξίδια και γενικότερα για τουρισμό⁴⁵.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις των ειδικών, το ποσοστό συμμετοχής της τρίτης ηλικίας στο συνολικό πληθυσμό της γης θα αυξηθεί αισθητά τα επόμενα χρόνια, δημιουργώντας έτσι ένα νέο ανθρώπινο δυναμικό, που σε μεγάλο ποσοστό θα επηρεαστεί από το σύγχρονο τρόπο ζωής και θα έχει μεγάλο δείκτη ροπής για τουρισμό.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η τρίτη ηλικία αποτελεί το συντηρητικότερο τμήμα του τουριστικού δυναμικού μιας χώρας που κινείται συνήθως τουριστικά στο εσωτερικό της ή το πολύ σε χώρες κοντινές και κυρίως σε αυτές που συνορεύουν με τη χώρα της μόνιμης διαμονής τους. Τα συγκοινωνιακά μέσα που χρησιμοποιεί γι' αυτό το σκοπό είναι κατά κύριο λόγο το τρένο, κατά δεύτερο λόγο το ιδιωτικό αυτοκίνητο και το πούλμαν και κατά τρίτο λόγο το αεροπλάνο.

⁴⁵ Λαγός, Δ., (2005), ο.π.

Για τον τουρισμό τρίτης ηλικίας δεν απαιτείται ειδική υποδομή εκ μέρους των χωρών υποδοχής τουριστών που επιθυμούν να τον αναπτύξουν.

Τουρισμός Χειμερινών Σπορ

Ο τουρισμός χειμερινών σπορ είναι μία δυναμική μορφή τουρισμού που προσπαθούν να αναπτύξουν οι χώρες υποδοχής τουριστών στο πλαίσιο της προσπάθειάς τους να διαφοροποιήσουν το τουριστικό τους προϊόν και με αυτόν τον τρόπο να αξιοποιήσουν και να εκμεταλλευτούν τους αδρανείς μήνες και να προσελκύσουν διάφορες κατηγορίες τουριστών, κυρίως υψηλής εισοδηματικής στάθμης.

Ο τουρισμός χειμερινών σπορ καλύπτει το σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται στη διάρκεια του χειμώνα. Συγκεκριμένα καλύπτει τις δραστηριότητες εκείνες που εκδηλώνονται σε ορισμένο γεωγραφικό χώρο και για την ακρίβεια συνήθως σε ορεινές περιοχές σε συνδυασμό πάντα με ορισμένες κλιματολογικές συνθήκες, όπως για παράδειγμα χαμηλές θερμοκρασίες που πλησιάζουν τους 0° Κελσίου ή και κάτω από αυτούς, πολύ χιόνι κλπ⁴⁶. Τα άτομα που κάνουν αυτής της μορφής τον τουρισμό συνδέονται αποκλειστικά με χειμερινά σπορ και με συναφείς προς αυτά δραστηριότητες.

Η ανάπτυξη του τουρισμού χειμερινών σπορ προϋποθέτει εκτός άλλων τη δημιουργία μιας κατάλληλης υποδομής, όπως για παράδειγμα άρτια οργανωμένα χιονοδρομικά κέντρα, πίστες πάγου για έλκηθρα, αγωνιστικές πίστες σκι, πίστες

⁴⁶ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

σκι για παιδιά, αρχάριους και ερασιτέχνες σκιέρ, τουριστικά καταλύματα όλων των κατηγοριών και κυρίως πέντε και τεσσάρων αστέρων, συγκοινωνιακή σύνδεση των κέντρων χειμερινών σπορ με τα μεγάλα αστικά κέντρα και τους χώρους υποδοχής τουριστών, όπως για παράδειγμα αεροδρόμια, σιδηροδρομικούς σταθμούς, λιμάνια κλπ.

Τουρισμός Παραχείμασης

Ο τουρισμός παραχείμασης αναφέρεται στις τουριστικές δραστηριότητες ατόμων που κατά τη διάρκεια του χειμώνα κάνουν διακοπές μικρής ή μεγάλης διάρκειας σε χώρες με ήπια κλίματα για να αποφύγουν τις αντίξοες καιρικές συνθήκες που επικρατούν στους τόπους της μόνιμης διαμονής τους.

Τα άτομα που πραγματοποιούν αυτής της μορφής τουρισμό είναι κατά το πλείστον άτομα της τρίτης ηλικίας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας και που έχουν ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή τους και σταθερό εισόδημα⁴⁷.

Η ανάπτυξη του τουρισμού παραχείμασης με ταχύτερους ρυθμούς θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες, κυρίως όμως από την αρτιότητα των τουριστικών πακέτων παραχείμασης και την τιμή διάθεσής τους στην τουριστική αγορά. Στη διαμόρφωση χαμηλών τιμών τουριστικών πακέτων παραχείμασης θα συμβάλουν η καθιέρωση ειδικών χαμηλών ναύλων από τα διάφορα μέσα μαζικής μεταφοράς, καθώς επίσης η πραγματοποίηση εκπτώσεων στις υπηρεσίες φιλοξενίας που προσφέρουν τα διάφορα τουριστικά καταλύματα κατά τη χειμερινή περίοδο.

Ορεινός Τουρισμός

⁴⁷ Τηλίδης Χ(2005), ο.π.

Ο ορεινός τουρισμός, αν και παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες με τον τουρισμό χειμερινών σπορ, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ταυτιστεί με αυτόν. Συγκεκριμένα δεν έχει χρονικούς περιορισμούς εκδήλωσης και αναφέρεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που εκδηλώνεται αποκλειστικά και μόνο στις ορεινές περιοχές των χωρών υποδοχής τουριστών που επιθυμούν να αναπτύξουν αυτής της μορφής τουρισμό.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του ορεινού τουρισμού είναι η δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων που δένουν με το φυσικό περιβάλλον και διαθέτουν όσο το δυνατό περισσότερους συμπληρωματικούς χώρους, όπως εστιατόρια, μπαρ καφετέριες, αίθουσες αναψυχής κλπ.

Επίσης θα πρέπει οι ορεινές αυτές περιοχές, στις οποίες αναπτύσσονται κάθε είδους δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού, να εξυπηρετούνται συγκοινωνιακά όσο το δυνατό πληρέστερα και καλύτερα γίνεται.

Αγροτικός Τουρισμός

Ο αγροτικός τουρισμός ή αγροτουρισμός, όπως χαρακτηρίζεται και αλλιώς, αναφέρεται στις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και εντάσσονται στο πλαίσιο του αγροτικού περιβάλλοντος και της αγροτικής ζωής. Συγκεκριμένα αναφέρεται σε μορφές τουριστικών δραστηριοτήτων που εντάσσονται οργανικά και αρμονικά στον αγροτικό χώρο και περιλαμβάνει διάφορες τουριστικές δραστηριότητες που είναι συμπληρωματικές ή δεν έρχονται σε σύγκρουση με άλλες δραστηριότητες, όπως

για παράδειγμα οικονομικές και κοινωνικές, που χαρακτηρίζουν τον αγροτικό χώρο⁴⁸.

Σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική και εμπειρία, ο αγροτικός τουρισμός σε δύο βασικές μορφές και συγκεκριμένα:

- Σε εκείνη που καλύπτει υποδοχή και φιλοξενία τουριστών σε αγροκτήματα, όπου οι φιλοξενούμενοι συμμετέχουν στη ζωή των αγροτών και στις αγροτικές δραστηριότητες γενικότερα. Η μορφή αυτή αγροτικού τουρισμού είναι ευρύτερα γνωστή σαν *διακοπές αγροικιών*.
- Σε εκείνη που αφορά στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων και ενοικιαζόμενων δωματίων σε εξωαστικούς μικροσυνοικισμούς, όχι απαραίτητα αγροτικού χαρακτήρα, και τη φιλοξενία τουριστών σε αυτά συνήθως με το σύστημα «κλίνη και πρόγευμα».

Η ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού σε οποιαδήποτε αγροτική περιοχή προϋποθέτει τη δημιουργία της κατάλληλης εκείνης υποδομής που θα επιτρέψει την ανάπτυξη των σχετικών δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα εσωτερική διαμόρφωση και εξοπλισμός δωματίων που προορίζονται για ενοικίαση, διάνοιξη δρόμων ή βελτίωση του ήδη υφιστάμενου οδικού δικτύου, δημιουργία χώρων εστίασης και αναψυχής, αξιοποίηση των τουριστικών φυσικών πόρων της περιοχής κλπ.

Θαλάσσιος Τουρισμός

⁴⁸ <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>

Ο θαλάσσιος τουρισμός αναφέρεται στο σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στο θαλάσσιο χώρο μιας χώρας υποδοχής τουριστών και όχι μόνο. Αναμφίβολα ο θαλάσσιος τουρισμός αποτελεί μία από τις δυναμικότερες και επιλεκτικότερες μορφές του σύγχρονου τουρισμού, αφού η σημασία του στις τουριστικές οικονομίες των χωρών που έχουν τόσο τις φυσικές προϋποθέσεις όσο και τις οικονομικές δυνατότητες να τον αναπτύξουν είναι κυριολεκτικά μεγάλη⁴⁹.

Η πιο παραγωγική και συναλλαγατοφόρα δραστηριότητα του θαλάσσιου τουρισμού είναι, οπωσδήποτε, εκείνη της ναύλωσης σκαφών αναψυχής κάθε είδους, όπως για παράδειγμα πολυτελών θαλαμηγών, ιστιοφόρων, ταχύπλων σκαφών κλπ. Η πελατεία στην οποία απευθύνεται και οι ανάγκες ή επιθυμίες της οποίας ικανοποιεί, είναι κατά το πλείστον τουρίστες υψηλής εισοδηματικής στάθμης.

Άλλη αξιόλογη συναλλαγατοφόρα δραστηριότητα του θαλάσσιου τουρισμού είναι και αυτή των κρουαζιέρων, η ζήτηση των οποίων παρουσιάζει διεθνώς σημαντική αύξηση. Οι σύγχρονες τάσεις της αγοράς κρουαζιερόπλοιων συγκλίνουν στα μεγαλύτερα και πολυτελέστερα κρουαζιερόπλοια, τα οποία εξασφαλίζουν υψηλή ποιότητα διαμονής και ψυχαγωγίας στους πελάτες τους, που κατά κανόνα αποτελούν τουρίστες μέσης και υψηλής εισοδηματικής στάθμης.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη θαλάσσιου τουρισμού είναι η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής, το κόστος της οποίας κάθε άλλο παρά

⁴⁹ Λαγός, Δ., (2005), ο.π.

χαμηλό είναι, ιδιαίτερα δε σε ό,τι αφορά στην κατασκευή σύγχρονων και άρτια εξοπλισμένων μαρίνων για τον ελλιμενισμό, τον ανεφοδιασμό και γενικά την εξυπηρέτηση των σκαφών αναψυχής, άσχετα αν αυτά είναι ενοικιαζόμενα ή ιδιωτικής χρήσης και στη συμπλήρωση ή και ανανέωση του στόλου των σκαφών αναψυχής και των κρουαζιερόπλοιων.

Χρονομεριστικός Τουρισμός

Ο χρονομεριστικός τουρισμός είναι αναμφίβολα η ταχύτερα αναπτυσσόμενη μορφή τουρισμού σήμερα. Με ρυθμό ανάπτυξης 30% περίπου το χρόνο, οι χρονομεριστικές διακοπές πιστεύεται βάσιμα ότι θα αποτελέσουν μελλοντικά ό,τι ήταν το οργανωμένο για τη δεκαετία του '50. Ο πρωτοποριακός αυτός θεσμός δίνει τη λύση στον «κορεσμένο» τουρίστα του τουριστικού πακέτου, που απαιτητικός όσο ποτέ άλλοτε σήμερα αναζητά υψηλή ποιότητα στις διακοπές του⁵⁰.

Η υπερσύγχρονη αυτή μορφή τουρισμού, που ας σημειωθεί έχει κατά κανόνα πελατεία μέσης και υψηλής εισοδηματικής στάθμης, βασίζεται στην αρχή της πώλησης του δικαιώματος χρήσης ορισμένων ημερών ή εβδομάδων σε ένα ξενοδοχείο ή ένα συγκρότημα διαμερισμάτων την ίδια χρονική περίοδο του έτους κάθε χρόνου. Επειδή όμως είναι πολύ φυσικό ο αγοραστής του δικαιώματος αυτού να αρχίσει γρήγορα να κουράζεται με την ιδέα της επιστροφής στο ίδιο μέρος, στο ίδιο ξενοδοχείο ή συγκρότημα διαμερισμάτων, την ίδια χρονική

⁵⁰ <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>

περίοδο του έτους κάθε χρόνο, οδηγήθηκε από τα πράγματα να επιδιώξει την ανάπτυξη δικτύων ανταλλαγής παρόμοιων δικαιωμάτων.

Και το πέτυχε τελικά. Έτσι λοιπόν μπορεί πια σήμερα να ανταλλάξει κανείς το δικαίωμα χρήσης που έχει αγοράσει σε ένα ξενοδοχείο ή ένα συγκρότημα διαμερισμάτων όχι μόνο σε άλλη περιοχή, αλλά και σε άλλη χώρα. Επίσης μπορεί να το πουλήσει, να το νοικιάσει ή να το κληροδοτήσει, όπως ακριβώς συμβαίνει με τα άλλα ακίνητα.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στα ξενοδοχεία, θα πρέπει να ειπωθεί ότι πολλά από αυτά έχουν αρχίσει να συνειδητοποιούν ότι γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο γι' αυτά να πετύχουν ικανοποιητική απόδοση του κεφαλαίου που έχουν επενδύσει, όταν εξαρτώνται μόνο από το παραδοσιακό τουριστικό πακέτο, σε μια εποχή που οι τουρ οπερέτορς πιέζουν για χαμηλότερες τιμές. Γι' αυτό και επιδιώκουν να εφαρμόσουν το σύστημα των χρονομεριστικών διακοπών που τους εξασφαλίζει, πέρα από την αρχική εισροή κεφαλαίων, ένα σταθερό εισόδημα και μια σταθερή πληρότητα με τουρίστες κατά κανόνα μέσης και υψηλής εισοδηματικής στάθμης, όπως ήδη ειπώθηκε.

Θρησκευτικός Τουρισμός

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που αφορά σε μια κατηγορία ατόμων που επισκέπτονται θρησκευτικούς τόπους που βρίσκονται στη χώρα της μόνιμης διαμονής τους ή σε κάποια άλλη είτε για λόγους λατρείας είτε για να πάρουν μέρος σε κάποιες θρησκευτικές εκδηλώσεις ή τελετές είτε για να πάνε κάποιο τάμα που είχαν κάνει κλπ.

Η μορφή αυτή τουρισμού είναι επίσης περιορισμένης διάρκειας, συνήθως μία ως τρεις μέρες. Επίσης τα τουριστικά πακέτα για θρησκευτικό τουρισμό είναι σχετικά φθηνότερα από εκείνα άλλων μορφών τουρισμού επειδή είναι οπωσδήποτε λιγότερα, ενώ τα οικονομικά ωφέληματα για τους θρησκευτικούς τόπους και κατ' επέκταση για τις οικονομίες των χωρών στις οποίες βρίσκονται αυτοί σημαντικά. Για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού δεν χρειάζεται ειδική υποδομή, αλλά μόνο βασική.

Επιλεκτικός Τουρισμός

Η συνειδητοποίηση των τουριστικών επιχειρηματιών, αλλά και των πολιτικών ηγεσιών των χωρών υποδοχής τουριστών, ότι η ικανοποιητική απόδοση του κεφαλαίου που έχουν επενδύσει στην τουριστική οικονομία γίνεται με το πέρασμα του χρόνου ολοένα και πιο δύσκολη, όταν εξαρτώνται μόνο από το παραδοσιακό τουριστικό πακέτο και μάλιστα σε μια εποχή που οι μεγάλοι τουρ οπερέιτορς πιέζουν συνεχώς για χαμηλότερες τιμές, οδήγησε στην ωρίμανση της ιδέας για την ανάπτυξη του επιλεκτικού τουρισμού.

Ο επιλεκτικός τουρισμός πραγματοποιείται κατά κανόνα από άτομα υψηλής εισοδηματικής στάθμης που όχι μόνο θέλουν αλλά και μπορούν να ξοδέψουν μεγάλα ποσά για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών. Τα άτομα αυτά ταξιδεύουν συνήθως μεμονωμένα, δηλαδή κάνουν ατομικό τουρισμό, που σημαίνει ότι είτε αγοράζουν ατομικά τουριστικά πακέτα IIT (individual inclusive tours) είτε τα φτιάχνουν όπως ακριβώς τα θέλουν, έτσι ώστε να ικανοποιούνται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι τουριστικές τους ανάγκες

ή επιθυμίες, είτε δεν αγοράζουν καθόλου τουριστικά πακέτα, που σημαίνει ότι αγοράζουν τις διάφορες τουριστικές υπηρεσίες μεμονωμένα.

Τα άτομα που κάνουν επιλεκτικό τουρισμό μπορεί να ξοδεύουν πολλά χρήματα για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών, αλλά ταυτόχρονα είναι και απαιτητικά. Συγκεκριμένα έχουν την απαίτηση τα χρήματα που ξοδεύουν για την αγορά τουριστικών προϊόντων να τους προσφέρουν τουλάχιστον την ικανοποίηση ή την ωφέλεια ή τη χρησιμότητα που προσδοκούν.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του επιλεκτικού τουρισμού είναι η χώρα υποδοχής αυτής της κατηγορίας τουριστών να δημιουργήσει την κατάλληλη υποδομή και ανωδομή, δηλαδή ξενοδοχεία πέντε και τεσσάρων αστέρων με πολλούς συμπληρωματικούς χώρους, υψηλής ποιοτικής στάθμης σέρβις, νυχτερινή ζωή, καλλιτεχνική κίνηση, αναπτυγμένη αγορά, μουσεία, πινακοθήκες, καλό συγκοινωνιακό δίκτυο, άνετα μεταφορικά μέσα, καθαρό περιβάλλον κλπ.

Τουρισμός κινήτρων

Ο τουρισμός κινήτρων είναι ουσιαστικά μια νέα μορφή τουριστικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς και που υπόσχεται σημαντικά οικονομικά ωφέληματα για τις χώρες εκείνες υποδοχής τουριστών που θέλουν αλλά και που έχουν τις προϋποθέσεις να την αναπτύξουν⁵¹.

Η μορφή τουρισμού για την οποία ο λόγος αποτελεί αναμφίβολα ένα αποτελεσματικό μέσο του σύγχρονου μάρκετινγκ, που χρησιμοποιούν ολοένα και περισσότερο οι μεγάλες βιομηχανικές, εμπορικές και παροχής υπηρεσιών

⁵¹ Τηλίδης Χ(2005), ο.π.

επιχειρήσεις στην προσπάθειά τους να αυξήσουν την παραγωγικότητα των εργαζομένων που απασχολούν και κατ' επέκταση την ανταγωνιστικότητά τους τόσο στις αγορές του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού.

Για να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί των επιχειρήσεων, προσφέρονται εκ μέρους τους διάφορα κίνητρα στους εργαζόμενους μεταξύ των οποίων και ομαδικά τουριστικά πακέτα GIT (group inclusive tours) συνήθως για τουριστικούς προορισμούς στο εξωτερικό. Αυτή η μέθοδος παρακίνησης των εργαζομένων, εκ μέρους των επιχειρήσεων, αποδείχτηκε στην πράξη αποτελεσματική, γι' αυτό και έχει εξαπλωθεί, όπως ήδη ειπώθηκε, σημαντικά τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. απ' όπου άρχισε να εφαρμόζεται για πρώτη φορά στα μέσα της δεκαετίας του '60.

Ο τουρισμός κινήτρων έχει κατά κανόνα περιορισμένη χρονική διάρκεια, τρεις ως τέσσερις μέρες συνήθως. Στόχος του τουρ οπερέιτορ που αναλαμβάνει για λογαριασμό της επιχείρησης να φτιάξει το σχετικό τουριστικό πακέτο-κίνητρο είναι να δώσει στο χρήστη του, στο ολιγόημερο αυτό διάστημα, την ευκαιρία να απολαύσει κάτι το ξεχωριστό, κάτι το οποίο δεν θα είχε ο ίδιος τη δυνατότητα να ζήσει αν έπρεπε να αγοράσει με δικά του χρήματα το τουριστικό αυτό πακέτο.

Για την ανάπτυξη του τουρισμού κινήτρων, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να προσφέρεται ένας τουριστικός προορισμός που κατά προτίμηση να ξεχωρίζει από τους συνηθισμένους. Σε αντίθεση με άλλες μορφές τουρισμού, ο τουρισμός κινήτρων δεν δίνει έμφαση στις πολυσύχναστες μεγαλουπόλεις, αλλά στην ατμόσφαιρα που δημιουργεί το περιβάλλον ενός τουριστικού προορισμού, καθώς

επίσης στην άνεση και την πολυτέλεια που προσφέρουν τα ξενοδοχεία του κατά κύριο λόγο και οι άλλες συμπληρωματικές τους εγκαταστάσεις.

Οικολογικός Τουρισμός

Για την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού δεν χρησιμοποιούνται βαριές κατασκευές, ενώ τόσο ο τουρίστας όσο και το τουριστικό κύκλωμα υποδοχής και εξυπηρέτησής του σέβονται τη φύση, μέχρι του σημείου να αποφεύγονται τα μαζικά μέσα μετακίνησης παντού όπου είναι αυτό εφικτό.

Στο πλαίσιο της ανάπτυξης του οικολογικού τουρισμού εντάσσεται η τουριστική ανάπτυξη των παραδοσιακών οικισμών, των βιότοπων, των εθνικών δρυμών κλπ.

Ο οικολογικός τουρισμός αποτελεί αναμφίβολα την εξισορρόπηση μιας χώρας υποδοχής τουριστών στο μαζικό τουρισμό και τα προβλήματά του, γι' αυτό και η ανάπτυξή του κρίνεται επιτακτική παντού όπου αυτή είναι εφικτή⁵².

Λαϊκός Τουρισμός

Ο λαϊκός τουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που χαρακτηρίζεται για την πελατεία του και συγκεκριμένα για το ότι αποτελείται αυτή από άτομα που κατά το πλείστον είναι χαμηλής εισοδηματικής στάθμης και ακόμα ότι τα άτομα αυτά ταξιδεύουν συνήθως οικογενειακά και με κάθε είδους ιδιόκτητα μεταφορικά μέσα, όπως για παράδειγμα τροχόσπιτα, αυτοκίνητα μοτοσικλέτες κλπ.

Παρά το γεγονός ότι τα οικονομικά ωφελήματα από αυτήν τη μορφή τουρισμού κάθε άλλο παρά σημαντικά είναι, όλες χωρίς εξαίρεση οι χώρες υποδοχής τουριστών έχουν λίγο-πολύ αναπτύξει την απαραίτητη υποδομή για την

⁵² Τηλίδης Χ(2005), ο.π.

εξυπηρέτηση τουριστών αυτής της κατηγορίας. Συγκεκριμένα έχουν κατασκευάσει κάμπινγκ σε οδικούς άξονες, σε τουριστικές τοποθεσίες και στις παρυφές πόλεων, που προσφέρουν στα άτομα που πραγματοποιούν αυτής της μορφής τουρισμό υπηρεσίες που κάνουν τη διαμονή τους όσο το δυνατό ανετότερη.

Η διαμονή σε κάμπινγκ είναι συγκριτικά με αυτή σε άλλα τουριστικά καταλύματα αισθητά φθηνότερη. Το γεγονός αυτό εκτιμάται πάρα πολύ από τους τουρίστες του λαϊκού τουρισμού και κυρίως από αυτούς που συνοδεύονται στις τουριστικές τους μετακινήσεις από τις οικογένειές τους, ιδιαίτερα δε όταν αυτές είναι πολυμελείς.

Κοσμοπολίτικος Τουρισμός

Η πελατεία του κοσμοπολίτικου τουρισμού είναι κατά κύριο λόγο ο κόσμος της αριστοκρατίας και οι μεγιστάνες του πλούτου που συχνά ταξιδεύουν από το ένα κοσμοπολίτικο κέντρο στο άλλο. Όπως γίνεται αντιληπτό τα άτομα αυτά ξοδεύουν μεγάλα χρηματικά ποσά τόσο κατά τη μετακίνησή τους όσο και κατά τη διαμονή τους, γι' αυτό και οι απαιτήσεις τους γενικά είναι πάρα πολύ μεγάλες.

Τα άτομα που κάνουν κοσμοπολίτικο τουρισμό μετακινούνται συνήθως με ιδιόκτητα μεταφορικά μέσα, όπως για παράδειγμα ιδιόκτητα αεροπλάνα, θαλαμηγούς κλπ. στον τουριστικό προορισμό τους διαμένουν είτε σε ξενοδοχεία πέντε αστέρων είτε σε ιδιόκτητες ή ενοικιασμένες πολυτελείς επαύλεις είτε σε ιδιόκτητες πολυτελείς θαλαμηγούς. Επίσης η ζωή που κάνουν τα αυτά στα διάφορα κοσμοπολίτικα κέντρα που επισκέπτονται κατά διαστήματα είναι πάρα

πολύ κοσμική, κάτι άλλωστε που είναι πολύ φυσικό και απόλυτα συνυφασμένο με τη μορφή τουρισμού για την οποία ο λόγος.

Η ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού, αν και θα την επιθυμούσαν πολλές χώρες υποδοχής τουριστών για καθαρά οικονομικούς λόγους, είναι οπωσδήποτε δύσκολη και αυτό γιατί εκτός από την κατάλληλη υποδομή και ανωδομή απαιτείται και η καταξίωση του τουριστικού προορισμού στη συνείδηση της αριστοκρατίας και των μεγιστάνων του πλούτου σαν τόπος κοσμοπολίτικου τουρισμού. Αυτό όμως απαιτεί συνεχή και έντονη προσπάθεια, μα πάνω απ' όλα μακριά περιθώρια χρόνου και αναμονής.

Τουρισμός Ατόμων Με Ειδικές Ανάγκες

Πρόκειται για μια ειδική μορφή τουρισμού, η ανάπτυξη της οποίας προωθείται τελευταία ολοένα και περισσότερο σε ορισμένες χώρες.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του τουρισμού αναπήρων ή ατόμων με ειδικές ανάγκες, όπως μπορεί να χαρακτηριστεί διαφορετικά, είναι η δημιουργία κάθε είδους τουριστικών εγκαταστάσεων που να διαθέτουν ανάλογο εξοπλισμό για την εξυπηρέτηση των αναπήρων τουριστών, όπως και η προσφορά τουριστικών πακέτων που θα απευθύνεται στην ειδική αυτή κατηγορία πελατείας και θα ικανοποιεί τις δικές τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες.

Επίσης θα πρέπει οι χώρες υποδοχής τουριστών που επιθυμούν να αναπτύξουν την ειδική αυτή μορφή τουρισμού να θεσπίσουν ειδικές προδιαγραφές που θα πρέπει απαραίτητα να τηρούν τα τουριστικά καταλύματα και οι άλλες τουριστικές εγκαταστάσεις που κατασκευάζονται ειδικά για την εξυπηρέτηση των αναπήρων τουριστών. Τέτοιου είδους προδιαγραφές είναι για παράδειγμα ράμπες,

ανεγκυστήρες, ειδικός εξοπλισμός στα δωμάτια και για τους λοιπούς χώρους των τουριστικών καταλυμάτων κλπ., ώστε να μπορεί να γίνεται χρήση τους εκ μέρους των αναπήρων τουριστών χωρίς προβλήματα ή τουλάχιστον με όσο το δυνατό λιγότερα γίνεται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 3^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. **Λαγός, Δ.**, (2005), «*Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας*», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.
2. **Τηλίδης Χ**(2005), «*Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας*». Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005.
3. Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr).
4. <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>

4.0 Η ΑΓΟΡΑ ΤΟΥ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ

Ο Θεραπευτικός Τουρισμός είναι μία επιλεκτική μορφή Τουρισμού με σημαντικά οικονομικά πλεονεκτήματα. Είναι η μορφή Τουρισμού που υφίσταται τις λιγότερες αρνητικές επιδράσεις από τυχόν δυσμενείς συγκυρίες και μπορεί να δώσει δωδεκάμηνη Τουριστική περίοδο. Πολλά κέντρα Τουρισμού Υγείας λειτουργούν σήμερα στην Κεντρική Ευρώπη και συγκεκριμένα στην Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία, Ελβετία, Αυστρία και λιγότερο στο Βέλγιο, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Ολλανδία, Φιλανδία, Σουηδία. Επίσης λειτουργούν πολλά τέτοια κέντρα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όπου ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί σημαντικό κομμάτι της οικονομίας τους π.χ. Ουγγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Ρουμανία, Ρωσία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία. Στο χώρο της Μεσογείου εκτός της Ιταλίας, Ισπανίας, Ελλάδας και Πορτογαλίας ιαματικό τουρισμό και τουρισμό υγείας έχουν επίσης αναπτύξει το Ισραήλ, η Τουρκία, η Τυνησία, το Μαρόκο και η Κύπρος⁵³.

Τα πακέτα διακοπών προορισμού σε αυτά τα κέντρα συνδυάζονται τις περισσότερες φορές και με προσφορά άλλων τουριστικών υπηρεσιών αναψυχής, αναζωογόνησης, σπορ (όπως σκι, ιστιοπλοΐα, ιππασία, τένις, κλπ.) και πολιτιστικών δραστηριοτήτων της υψηλής κοινωνικής ζωής (όπως κινηματογράφο, θέατρο, φεστιβάλ μουσικής κλπ.) γιατί απευθύνονται όχι μόνο σε ασθενείς αλλά και στους συνοδούς των ασθενών, καθώς και σε άλλους

⁵³ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

επισκέπτες συνήθως ανωτέρου εισοδηματικού επιπέδου. Εξάλλου, απαιτείται η μακρά παραμονή των ατόμων σε αυτά τα θέρετρα, μεγαλύτερη από τα συνήθη τουριστικά θέρετρα, προκειμένου να φανούν τα αποτελέσματα μιας ορισμένης θεραπείας στην οποία υποβάλλονται, ιδίως αν πρόκειται για ειδικές θεραπείες (όπως αντικαπνική θεραπεία, θεραπεία του άγχους, ψυχοθεραπεία, κινήσιοθεραπεία, χαλάρωση, διαιτητική, εκμάθηση ύπνου, έρευνα της σωστής γραμμής-στάσης του σώματος, αισθητικής κλπ.). Επομένως η αναγκαστική παραμονή των επισκεπτών για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα στα κέντρα του τουρισμού υγείας (π.χ. 21 ημέρες στη Γαλλία, 21-28 ημέρες στη Γερμανία, 12-18 ημέρες στην Ιταλία) απαιτεί να δημιουργηθεί όχι μόνο η κατάλληλη ατμόσφαιρα για την χαλάρωση και την αναζωογόνηση του οργανισμού αλλά και η δημιουργία και άλλων δραστηριοτήτων και τόπων έλξης των τουριστών που θα τους απασχολούν κατά τις ελεύθερες ώρες. Έτσι δημιουργούνται συγκροτήματα που διαθέτουν όλη τη γενική και ειδική υποδομή και το κατάλληλο περιβάλλον που απαιτείται για τον τουρισμό μακράς παραμονής όπως πάρκα πρασίνου, κήποι, ποταμοί, λίμνες, κλινικές, κέντρα θεραπείας, κατάλληλος εξοπλισμός, ειδικευμένοι γιατροί, στέγαση σχετική με τη θεραπεία, ελεγχόμενη δίαιτα κλπ. που βοηθά στην αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης θεραπείας.

Ένα άλλο θέμα που θεωρείται πολύ σημαντικό είναι ο τομέας έρευνας αγοράς και ανάπτυξης των πωλήσεων του τουρισμού υγείας. Ορισμένες χώρες όπως η Αυστρία, η Ελβετία, η Γαλλία κλπ. έχουν προχωρήσει στο θέμα της έρευνας αγοράς και της διαφήμισης και προσφέρουν σε συνεργασία με τις εθνικές τους

αεροπορικές εταιρείες " πακέτα διακοπών" για την ομορφιά και καλή φυσική κατάσταση στα κέντρα υγείας που αποτελούνται από συγκροτήματα ξενοδοχείων με θερμά λουτρά και όλη την υποδομή (γήπεδα τένις, χώρους αθλητισμού κλπ.) σε περιβάλλον ιδανικό (με πάρκα πρασίνου) για θεραπεία και ξεκούραση. Τα τουριστικά αυτά πακέτα διακινούνται από ειδικούς τουριστικούς πράκτορες σε διεθνή κλίμακα και απευθύνονται συνήθως σε πελατεία υψηλού εισοδηματικού επιπέδου⁵⁴.

Βέβαια υπάρχει και η εξειδίκευση των κέντρων αυτών ανάλογα με το χαρακτηρισμό και η θερμοκρασία των ιαματικών νερών τους και την εξειδικευμένη υποδομή που διαθέτουν, το κλίμα κλπ. π.χ. άλλα προσφέρονται για λουτροθεραπεία (Ουγγαρία) ποσιθεραπεία, άλλα για πηλοθεραπεία (ιδίως στην Ιταλία), άλλα για θαλασσοθεραπεία ιδίως αυτά που βρίσκονται κοντά στη θάλασσα (Γαλλία), άλλα για κλιματοθεραπεία (Ελβετία, Αυστρία) κλπ. Υπάρχουν, όμως και αμφισβητήσεις για την αξία του θερμαλισμού ως θεραπευτικής μεθόδου που μαζί με τον ανταγωνισμό των άλλων κέντρων οδηγούν σε φθίνουσα διαχρονική τάση του αριθμού των ατόμων που προσέρχονται στ ιαματικά κέντρα. Αναλυτικότερα οι παράγοντες αυτοί αποδίδονται κυρίως⁵⁵:

⁵⁴ Οικονόμου Μ(2005), Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία, Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

⁵⁵ Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

A) Στον μεγάλο ανταγωνισμό ανάμεσα στα κέντρα τουρισμού υγείας και στα άλλα τουριστικά θέρετρα που βρίσκονται στις παραλίες ή στα όρη των χωρών του εξωτερικού και προσφέρουν φθηνότερα πακέτα διακοπών με εναλλακτικές ευκαιρίες αναψυχής.

B) Στις νέες μεθόδους που εφαρμόζουν οι φαρμακοβιομηχανίες για την χημική θεραπεία των ασθενειών με τη χρήση φαρμάκων και το χαρακτηρισμό της υδροθεραπείας ως απαρχαιωμένης μεθόδου. Στην Αμερική και την Αγγλία οι γιατροί είναι τελείως αρνητικοί για την αποτελεσματικότητα της υδροθεραπείας ως θεραπευτικής μεθόδου ενώ στις άλλες χώρες υπάρχει μια ενδιάμεση κατάσταση.

Γ) Στην παραμελημένη εκπαίδευση της υδρολογίας που δεν διδάσκεται συστηματικά στα περισσότερα πανεπιστήμια.

Δ) Στην απροθυμία του ιατρικού σώματος να αναγνωρίσει την υδροθεραπεία ως ιατρική μέθοδο. Η Διεθνής Οργάνωση θερμαλισμού λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω εισήγαγε το 1974 νέες αρχές και όρους για το χαρακτηρισμό των θεραπευτικών ιδιοτήτων των ιαματικών νερών και για την ταξινόμηση των θερμών πηγών.

Είναι σημαντικό, όπως αναφέρει η παραπάνω Οργάνωση, ότι ο θερμαλισμός δεν είναι ανταγωνιστικός στις θεραπείες με φάρμακα αλλά συμπληρωματικός στην κλινική και χειρουργική, αφού μπορεί να προσφέρει στον ασθενή π.χ. ενός ατυχήματος την ανακούφιση και φροντίδα που χρειάζεται για να επανέλθει στην κανονική ζωή. Όμως η αναγνώριση της υδροθεραπείας ως ιατρικής θεραπευτικής μεθόδου από τον τομέα της Κοινωνικής Ασφάλισης σε πολλές

χώρες, ιδίως τη Ευρώπη, οδήγησε σε μία σχετικά αυξημένη ζήτηση των κέντρων του ιαματικού τουρισμού, συγκριτικά με τα προηγούμενα.

Η σημαντική αυτή αύξηση στη ζήτηση των προϊόντων που προσφέρονται στα κέντρα του τουρισμού υγείας που παρατηρήθηκε τελευταία, αποδίδεται στη στροφή των ατόμων προς τις παραδοσιακές μεθόδους θεραπείας, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και την αυξανόμενη έμφαση που δίδεται από πολλούς στην κατ' επανάληψη επανάκαμψη του οργανισμού που επιτυγχάνεται με την σωματική άσκηση και δοκιμασία και τις ειδικές θεραπείες που ακολουθούνται σε καθαρό και υγιεινό περιβάλλον ενός κέντρου τουρισμού υγείας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο κλάδος του τουρισμού υγείας να προσελκύσει αρκετές επενδύσεις και σημαντικά κεφάλαια του ιδιωτικού τομέα για την επέκταση και τον εκσυγχρονισμό των κέντρων αυτών, ώστε να προσαρμοστούν στις σύγχρονες απαιτήσεις του τουρισμού υψηλών προδιαγραφών όπως χαρακτηρίζεται ο τομέας αυτός⁵⁶.

4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Αιώνες πριν, ήταν γνωστή η χρήση των θερμομεταλλικών νερών για θεραπευτικούς λόγους. Από τα αρχαία ακόμα χρόνια το νερό αναγνωριζόταν για τις θεραπευτικές του ιδιότητες. Από το 1500 π.Χ. περίπου οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν το νερό για την υγιεινή του σώματός τους ενώ κατά την περίοδο των Μυκηναϊκών χρόνων είχε ανακαλυφθεί το θαλάσσιο λουτρό.

⁵⁶ Τηλίδης Χ(2005), ο.π.

Κατά την Ομηρική Εποχή, λίγο μετά τον 9^ο π.Χ. αιώνα για τα λουτρά χρησιμοποιούνται δοχεία από μάρμαρο ή άργιλο ενώ αρχίζει να διαδίδεται και να εφαρμόζεται το ποδόλουτρο.

Το 2000 π.Χ. οι Βαβυλώνιοι θεωρούσαν ως γιατρό εκείνον που γνώριζε πολύ καλά το νερό, ο Ηρόδοτος ήταν ο πρώτος που συνιστούσε τη λουτροθεραπεία, ενώ ο Ιπποκράτης καθορίζει τις παθήσεις που θεραπεύουν τα ιαματικά νερά⁵⁷. Σύμφωνα με τον Ιπποκράτη το κοινό πόσιμο νερό αποτελούσε θεραπευτικό μέσο, ενώ το ιαματικό νερό θεράπευε μόνο με την έννοια της σημερινής υδροθεραπείας. Ο Αριστοτέλης αναφερόμενος στους σεισμού εξηγεί τη γένεση των πηγών στην Αιδηψό, ενώ ο Πausanias, ο Πλούταρχος κ.α. περιγράφουν τις πηγές του Καϊάφα, της Αιδηψού, της Κύθνου κ.τ.λ.

Κατά τους Ρωμαϊκούς και Βυζαντινούς χρόνους δημιουργούνται γύρω από τις ιαματικές πηγές οι πρώτες λουτροπόλεις ενώ οι Βυζαντινοί συνήθιζαν να χτίζουν δίπλα στις Ιαματικές πηγές ναούς⁵⁸.

Μετά τον μεσαίωνα και μέχρι τον 15^ο αιώνα οι λουτροπόλεις αποτελούν τουριστικούς προορισμούς που προσφέρουν αναψυχή στους επισκέπτες, παρά λουτροθεραπεία⁵⁹. Η μεγάλη όμως εξέλιξη των ιαματικών πηγών στην Ευρώπη αρχίζει από τον 19^ο αιώνα και έπειτα, αφού οι επισκέπτες των πηγών δεν αφιερώνουν χρόνο μόνο στη θεραπεία τους αλλά και σε άλλες δραστηριότητες.

⁵⁷ Σπάθη Σοφία, «Ο Ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα», κεττε 2000

⁵⁸ Σκαρπιά-Χόιπελ Ξ., Συνεφάκης Γ., «Ερευνητικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ιαματικών Πηγών Ελλάδας», Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, 1988

⁵⁹ Μανώλης Κ. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Εκδόσεις Έλλην, 2000

Τα θέρετρα αυτά λοιπόν αρχίζουν να παρέχουν διάφορες άλλες υπηρεσίες στον επισκέπτη όπως θέατρο, βιβλιοθήκες και κέντρα διασκέδασης. Συνέπεια αυτού ήταν η ανάπτυξη των περιοχών αυτών σε κοσμοπολίτικα θέρετρα⁶⁰.

Στην χώρα μας έχουν παρατηρηθεί κάποια σημεία σταθμοί για την εξέλιξη των Ιαματικών Πηγών⁶¹:

- 1840: διορισμός ιατρών υδρολόγων στις Ελληνικές λουροπόλεις
- 1920: δέσμευση των Ιαματικών πηγών από το κράτος
- 1928: ίδρυση της Υπηρεσίας Ιαματικών Πηγών στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας
- 1945: οι Ιαματικές πηγές περιέρχονται στη Γενική Γραμματεία Τουρισμού
- 1950: ίδρυση του ΕΟΤ
- 1983: ίδρυση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας
- 1992: ίδρυση Ελληνικής Θερμαλιστικής Εταιρίας

⁶⁰ Σκαρπιά-Χόιπελ Ξ., Συνεφάκης Γ., ο.π.

⁶¹ Μανώλης Κ. Σφακιανάκης, ο.π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 4^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr).
2. **Οικονόμου Μ**(2005), «*Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία*», Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα.
3. **Τηλίδης Χ**(2005), «*Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας*». Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005.
4. **Σπάθη Σοφία**, «*Ο Ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα*», Κεπε 2000
5. **Σκαρπιά-Χοϊπέλ Ξ., Συνεφάκης Γ.**, «*Ερευνητικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ιαματικών Πηγών Ελλάδας*», Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, 1988.
6. **Μανώλης Κ. Σφακιανάκης**, «*Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*», Εκδόσεις Έλλην, 2000.

5.0 Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

5.1 ΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Σύμφωνα με τον νόμο 3498 της εφημερίδας της κυβερνήσεως «**Ιαματική πηγή** είναι η φυσική άντληση ή ανάβλυση ιαματικού φυσικού πόρου με τεχνικό έργο, όπως από γεώτρηση, φρέαρ, τάφρο ή σήραγγα (φυσική ή τεχνητή) ή φυσική δημιουργία ιαματικού πηλού. Ως ιαματικοί φυσικοί πόροι θεωρούνται φυσικά νερά (ψυχρά ή θερμά), ατμοί, φυσικά αέρια ή πηλοί, που έχουν ιαματικές ιδιότητες, αναγνωρισμένες σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου»(νόμος 3498)⁶².

Σύμφωνα πάλι με τον παραπάνω νόμο «**Ιαματικός τουρισμός** είναι ειδική μορφή παροχής τουριστικών υπηρεσιών σε περιοχές των οποίων κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί η χρήση αναγνωρισμένων ιαματικών φυσικών πόρων σε ειδικές εγκαταστάσεις»⁶³.

Δεν έχει εξακριβωθεί ο ακριβής αριθμός των Ιαματικών πηγών στην Ελλάδα, το σίγουρο όμως είναι ότι το νερό 142 πηγών έχει αναλυθεί χημικά⁶⁴ και 76 έχουν ανακηρυχθεί ως Ιαματικά. Από τις 822 ιαματικές πηγές όλων των κατηγοριών, οι οποίες έχουν καταγραφεί, οι 752 πηγές είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν. Από το σύνολο των πηγών αυτών σήμερα χρησιμοποιούνται οι 348 πηγές, εκ των οποίων οι 180 για λουτροθεραπεία, οι 20 για ποσιθεραπεία και λουτροθεραπεία

⁶² Νόμος υπ' αριθ. 3498

⁶³ Νόμος υπ' αριθ. 3498

⁶⁴ Δημόπουλος Γ. «Υδρογεωλογικά και Υδροχημικά χαρακτηριστικά των Θερμομεταλλικών νερών Ελλάδας», Πρακτικά δευτέρου Συνεδρίου για τα θερμομεταλλικά νερά, Θεσσαλονίκη 1990, σελ.50

και οι 148 μόνο για πόση ύδατος⁶⁵. Οι 23 από τις Ιαματικές πηγές χαρακτηρίζονται τουριστικής σημασίας ενώ οι 53 τοπικής σημασίας⁶⁶.

Ιαματικές πηγές τουριστικής σημασίας: οι 23 από αυτές τις πηγές λειτουργούν με ευθύνη του ΕΟΤ ο οποίος καθορίζει τις τιμές και τον τρόπο λειτουργίας τους⁶⁷. Αυτές οι πηγές λειτουργούν για λουτροθεραπεία και είναι της Αιδηψού, των Θερμοπυλών, του Καϊάφα, της Κύθνου, της Κυλλήνης, των Μεθάνων, των Ελευθερών, της Νιγρίτας, της Υπάτης και του Πλατυστόμου. Οι υπόλοιπες ανήκουν στους τοπικούς δήμους Λαγκαδά, Σμόκοβου και Ικαρίας, μία ανήκει στα Καμμένα Βούρλα, μία ενοικιάζεται σε Ιδιώτη και οι άλλες 4 υπολειτουργούν.

- **ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ**

Ιαματικές πηγές : 23

Λουόμενοι : 117.000 άτομα

Διανυκτερεύσεις : 1.7 εκ.

Μέση διάρκεια παραμονής : 15 ημέρες

ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ: (53 στο σύνολο). Ανήκουν στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και στον Σύνδεσμο Δήμων και Κοινοτήτων των Ιαματικών πηγών της Ελλάδας. Οι 36 οι οποίες λειτουργούν υπάγονται στη Διοικητική Εξουσία των Νομαρχών.

- **ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ**

Ιαματικές πηγές : 53

Λουόμενοι : 34.000 άτομα

⁶⁵ Στοιχεία Ινστιτούτου Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών

⁶⁶ Νόμος 4086/1960

⁶⁷ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού», εκδόσεις Έλλην, 2000

Διανυκτερεύσεις : 0,45 εκ.

Οι λουόμενοι στα ιαματικά κέντρα είναι αποκλειστικά Έλληνες.

Παρακάτω αναφέρονται στατιστικά στοιχεία για τις πηγές τουριστικής και τοπικής σημασίας στην Ελλάδα:

**ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ**

Πίνακας II

ΛΟΥΣΕΙΣ ΜΕΣΟΥ ΟΡΟΥ 1991-1997
ΚΑΤΑ ΦΘΙΝΟΥΣΑ ΤΑΞΗ

ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	ΛΟΥΣΕΙΣ	ΠΟΣΟΣΤ Ο
1 ΑΙΔΗΨΟΥ	503.740	34,81%
2 ΚΑΜΕΝΩΝ ΒΟΥΡΛΩΝ	138.911	9,60%
3 ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ	132.152	9,13%
4 ΥΠΑΤΗΣ	128.998	8,91%
5 ΜΕΘΑΝΩΝ	104.699	7,23%
6 ΣΜΟΚΟΒΟΥ	71.918	4,97%
7 ΙΚΑΡΙΑΣ	66.014	4,56%
8 ΛΟΥΤΡΑΚΙΟΥ ΔΗΜΟΥ	60.100	4,15%
9 ΛΑΓΚΑΔΑ	57.474	3,97%
10 ΚΑΙΑΦΑ	54.047	3,73%
11 ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ	41.817	2,89%
12 ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ	22.226	1,54%
13 ΛΟΥΤΡΑΚΙΟΥ ΕΟΤ	19.922	1,38%
14 ΚΥΛΛΗΝΗΣ	16.435	1,14%
15 ΝΙΓΡΙΤΑΣ	13.297	0,92%
16 ΠΛΑΤΥΣΤΟΜΟΥ	7.848	0,54%
17 ΚΥΘΝΟΥ	7.576	0,52%
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	1.447.173	100,00%

*Πηγή ΕΟΤ

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πίνακας III

ΛΟΥΣΕΙΣ ΜΕΣΟΥ ΟΡΟΥ 1991-1997
ΚΑΤΑ ΦΘΙΝΟΥΣΑ ΤΑΞΗ

ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	ΛΟΥΣΕΙΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1 ΝΕΑΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ	102.546	24,56%
2 ΛΟΥΤΡΑΚΙΟΥ ΠΕΛΛΑΣ	81.912	19,62%
3 ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟΥ	37.843	9,06%
4 ΣΕΔΕΣ	34.634	8,30%
5 ΚΡΕΜΑΣΤΩΝ	24.508	5,87%
6 ΤΡΑΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ	21.911	5,25%
7 ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΥ	19.822	4,75%
8 ΨΑΡΟΘΕΡΜΩΝ	15.609	3,74%
9 ΔΡΑΝΙΤΣΑΣ ΚΑΙΤΣΑΣ	15.503	3,71%
10 ΠΡΕΒΕΖΗΣ	15.278	3,66%
11 ΓΕΝΗΣΑΙΑΣ	14.522	3,48%
12 ΑΜΑΡΑΝΤΟΥ	13.419	3,21%
13 ΚΑΒΑΣΙΛΩΝ	10.425	2,50%
14 ΣΕΛΙΝΙΑΤΙΚΩΝ	9.562	2,29%
ΣΥΝΟΛΑ	571.860	100,00%

*Πηγή ΕΟΤ

5.2 ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Οι ιαματικές πηγές ανάλογα με την χωροταξική τους διάταξη και το μέγεθος ανάπτυξής⁶⁸ τους διακρίνονται σε:

⁶⁸ Γ. Συνεφάκης, «Μεθοδολογία και παράμετροι για μια συστηματική ανάπτυξη των Ιαματικών Πηγών στον Ελληνικό χώρο»

- ∅ Λουτρόπολεις: είναι οι περιοχές οργανωμένης λουτροθεραπείας, όπως αυτή της Αιδηψού, του Λουτρακίου, των Καμμένων Βούρλων κ.τ.λ
- ∅ Λουτρικοί Σταθμοί: είναι οι χώροι που διαθέτουν οργανωμένες εγκαταστάσεις λουτροθεραπείας σε τοπική εμβέλεια
- ∅ Λουτρικά πολυλειτουργικά Κέντρα: είναι οι χώροι με εγκαταστάσεις λουτροθεραπείας οι οποίοι όμως λειτουργούν αυτόνομα.
- ∅ Πολυλειτουργικά Συγκροτήματα θεραπευτικού τουρισμού: χώροι με εγκαταστάσεις λουτροθεραπείας που λειτουργούν μεν αυτόνομα αλλά και αναπτύσσουν τον ειδικό θεραπευτικό τουρισμό.

Η δεύτερη διάκριση των ιαματικών πηγών προσδιορίζεται από την θερμοκρασία των νερών τους⁶⁹. Έτσι λοιπόν έχουμε τις:

- ∅ Ψυχρές Ιαματικές Πηγές με θερμοκρασία μέχρι 20° C και οι οποίες χρησιμοποιούνται για πόση.
- ∅ Υπόθερμες Ιαματικές Πηγές με θερμοκρασία από 20° – 40° C.
- ∅ Μεσόθερμες Ιαματικές Πηγές με θερμοκρασία από 35° – 50° C.
- ∅ Υπέρθερμες Ιαματικές Πηγές με θερμοκρασία άνω των 50° C όπως είναι και ορισμένες της Αιδηψού
- ∅ Θερμές και Υπέρθερμες πηγές αερίων όπως είναι του Αμαράντου.

Η Τρίτη διάκριση των Ιαματικών Πηγών γίνεται ανάλογα με τη χημική σύσταση των νερών τους ανάλογα δηλαδή με την αναλογία και το είδος των διαλυμένων αλάτων που εμπεριέχονται στα νερά καθώς επίσης και στα ιχνοστοιχεία. Τα κυριότερα συστατικά των νερών είναι το Υδροθείο, η αμμωνία, το διοξείδιο του άνθρακα και το μεθάνιο.

⁶⁹ Δημόπουλος Γ. «Υδρογεωλογικά και Υδροχημικά χαρακτηριστικά θερμομεταλλικών πηγών Ελλάδας»

5.3 ΣΤΟΧΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η έννοια «ιαματικός τουρισμός» αναφέρεται στη μετακίνηση των ανθρώπων προς άλλες περιοχές προκειμένου να βρουν θεραπεία σε διάφορες ασθένειες, χωρίς χρήση φαρμάκων αλλά με τη βοήθεια των ιαματικών λουτροπόλεως.

Στην πορεία, με την εξέλιξη της επιστήμης και της τεχνολογίας η θεραπεία μέσω ιαματικών νερών αναπτύσσεται πολύ από άποψη εξοπλισμού και θεραπευτικών τεχνικών και έτσι πλέον δεν χρησιμοποιούνται μόνο τα ιαματικά νερά αλλά και το θαλάσσιο και το κοινό νερό. Έτσι, από τα ιαματικά λουτρά, δημιουργούνται τα κέντρα θαλασσοθεραπείας και υδροθεραπείας.

Στόχοι του Κράτους μέσω της ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού δεν είναι μόνο η θεραπεία, η πρόληψη, η ανάρρωση και η καλλιέργεια θετικής ψυχικής διάθεσης απέναντι στη ζωή. Υπάρχουν και οικονομικοί στόχοι⁷⁰. Η ανικανότητα αυτών που είναι σε ηλικία αλλά όχι σε θέση να εργασθούν καθώς επίσης και η ανικανότητα αυτοεξυπηρέτησης των ηλικιωμένων έχει μεγάλο κόστος στην οικονομία της χώρας. Για το λόγο αυτό, σκοπός είναι να επιτυγχάνεται η σωματική και πνευματική υγεία με λογικό κόστος σε όσους έχουν ανάγκη θεραπείας.

⁷⁰ «Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα», Ε.Π.ΠΕΡ, 2003, πηγή ΕΟΤ

5.4 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΩΝ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Σύμφωνα με Κοινή Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων ορίζονται οι ανάγκες των τουριστών που πρέπει να καλύπτουν οι εγκαταστάσεις αξιοποίησης ιαματικών πηγών. Αυτές είναι οι εξής⁷¹:

- *Λουόμενοι με παθήσεις στις οποίες ενδείκνυται η χρησιμοποίηση των Ιαματικών Υδάτων (Λουτροθεραπεία, Ποσιθεραπεία και Εισπνοθεραπεία).*
- *Λουόμενοι Προληπτικής Υδροθεραπείας.*
- *Επισκέπτες που ενδιαφέρονται για εξωιατρικές δραστηριότητες (περιποίηση σώματος, προσώπου, κλπ.), η προσφορά των οποίων βασίζεται στο συγκριτικό πλεονέκτημα της παράλληλης ύπαρξης του ιαματικού ρευστού σε χώρους ειδικά διαμορφωμένους και προσαρμοσμένους στις απαιτήσεις της σύγχρονης αρχιτεκτονικής αντίληψης για την τουριστική υποδομή και ανωδομή.*

Οι εγκαταστάσεις αξιοποίησης ιαματικών πηγών ονομάζονται «Κέντρα Υδροθεραπείας Ιαματικού Ύδατος» (Κ.Υ.Ι.Υ). Πιο συγκεκριμένα, οι εγκαταστάσεις αυτές είναι εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής και πιο συγκεκριμένα⁷²:

- *Πρέπει να διαθέτουν δυνατότητα χρήσης ιδιόκτητου ή όχι Φυσικού Ιαματικού Πόρου, δηλαδή Ιαματικής Πηγής, Ιαματικού Τόπου, Ιαματικών Πηλοειδών, Ιαματικών Συντελεστών, όπως οι τελευταίοι ορίζονται στο Β.Δ. 23/4-3/5/1923.*

⁷¹ ΦΕΚ 1067/Β/3.12.1997

⁷² ΦΕΚ 1067/Β/3.12.97

- Πρέπει να προσφέρουν υπηρεσίες ειδικής θεραπευτικής και προληπτικής αγωγής, και συναφών ευεργετημάτων, τα οποία προκύπτουν από τη χρήση του Ιαματικού Ρευστού.
- Πρέπει να εξασφαλίζουν την ικανοποιητική (με την έννοια της αειφορίας) εκμετάλλευση του φυσικού ιαματικού πόρου και την εναρμονισμένη συνύπαρξη των κτιριακών εγκαταστάσεων με το φυσικό περιβάλλον των περιοχών όπου δημιουργούνται.
- Πρέπει να αξιοποιούν προϊόντα Ιαματικών Πόρων και Συντελεστών, όπως το Ιαματικό Ρευστό και τα υποπροϊόντα του, το κλίμα, την τοποθεσία, το ύψος και τη θάλασσα.

5.5 ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΛΟΥΤΡΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ. ΕΙΔΗ & ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ

Οι προδιαγραφές για την ανέγερση ή τη μετατροπή ή την επέκταση των εγκαταστάσεων μονάδων ιαματικής θεραπείας και των κέντρων ιαματικού τουρισμού καθορίζονται από τον ΕΟΤ. Πριν κατατεθεί ο φάκελος στην πολεοδομική υπηρεσία προκειμένου να εκδοθεί η οικοδομική άδεια, απαιτείται έγκριση από τον Ε.Ο.Τ⁷³.

Όλες οι μονάδες ιαματικής θεραπείας, τα κέντρα θαλασσοθεραπείας και τα κέντρα ιαματικού τουρισμού λειτουργούν ανεξαιρέτως μόνο με το ειδικό σήμα το

⁷³Παρ. 1, Άρθρο 16, ΦΕΚ 230

οποίο χορηγείται από τον Ε.Ο.Τ και το οποίο φυσικά βρίσκεται σε εμφανές προς το κοινό κοινόχρηστο σημείο της επιχείρησης⁷⁴.

Στις εγκαταστάσεις τουρισμού υγείας πρέπει να υπάρχουν λειτουργίες οι οποίες να ικανοποιούν τις ανάγκες των τουριστών, δηλαδή οι ανάγκες υγείας. Κύριο λόγο λοιπόν κατέχουν οι λειτουργίες που εξυπηρετούν τα προβλήματα υγείας όπως είναι η νοσοκομειακή υποστήριξη, θεραπεία με διάφορες μεθόδους και οι εγκαταστάσεις που έχουν αυτή τη λειτουργική λέγονται θεραπευτικές εγκαταστάσεις⁷⁵.

Το μέγεθος, το πλήθος και το είδος των θεραπευτικών εγκαταστάσεων εξαρτάται απόλυτα από αυτό των λειτουργιών. Εάν για παράδειγμα ένας Λουτρικός Σταθμός έχει μία λειτουργία τότε θα έχει και μία εγκατάσταση με μέγεθος ανάλογα της τουριστικής ζήτησης.

Από τα αρχαία χρόνια μέχρι ακόμα και σήμερα, οι λουόμενοι δοκίμαζαν την υπαίθρια λουτροθεραπεία η οποία γίνεται σε υπαίθριους χώρους και σε φυσικές κοιλότητες του εδάφους από τις οποίες αναβλύζουν ιαματικά νερά. Με την αύξηση όμως της τουριστικής πελατείας άρχισαν να αναπτύσσονται και να εξελίσσονται ιδιαίτερα οι εγκαταστάσεις φτάνοντας στο πρώτα Υδροθεραπευτήρια.

Τα Υδροθεραπευτήρια και όλες οι ιαματικές εγκαταστάσεις σύμφωνα με την Ιαματική Νομοθεσία πρέπει να πληρούν κάποιες προδιαγραφές⁷⁶. Θα πρέπει οι χώροι υποδοχής να έχουν περιστρεφόμενη θύρα, χωλ υποδοχής με καθιστικό, τηλεφωνικό θάλαμο, τουαλέτες και αναψυκτήριο. Το τμήμα της διοίκησης θα

⁷⁴ Παρ. 1, Άρθρο 17, ΦΕΚ 230

⁷⁵ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού», εκδόσεις Έλλην, 2000

⁷⁶ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, ο.π.

πρέπει να περιλαμβάνει τη reception, το ταμείο, το λογιστήριο, την διεύθυνση και τουαλέτες με προθάλαμο. Στις ιαματικές εγκαταστάσεις σημαντικό και πρωτεύοντα ρόλο παίζουν τα ιατρεία τα οποία πρέπει να περιλαμβάνουν αίθουσα αναμονής, γραφεία ιατρών, τουαλέτες και εξεταστήριο.

Όσον αφορά τους θεραπευτικούς χώρους θα πρέπει να περιλαμβάνουν διάδρομο και σκάλα με πλάτος τουλάχιστον 1,50 μέτρα ενώ εφόσον το υδροθεραπευτήριο διαθέτει και όροφο θα πρέπει να υπάρχει και ανελκυστήρας που να χωράει ένα αναπηρικό καροτσάκι και 2 άτομα. Κάθε ένας από τους λουτήρες των οποίων οι διαστάσεις πρέπει να είναι 2.00X 2.60 μ. πρέπει να εξυπηρετείται από 1-2 αποδυτήρια με διαστάσεις 2.00 X 1.30 μ. και με δυναμικότητα 2 χρήσεις / ώρα. Η έκταση των χώρων αναμονής εξαρτάται από την κατηγορία του υδροθεραπευτηρίου, δηλαδή για θεραπευτήρια πολυτελούς κατηγορίας θα πρέπει η επιφάνεια να είναι 2.00 m² / άτομο, για θεραπευτήρια Α κατηγορίας 1.40 m² /άτομο ενώ για Β κατηγορία 1.20 m²/ άτομο.

Ανάλογα με το είδος των θεραπειών υπάρχουν άλλες προδιαγραφές. Για τη λασποθεραπεία θα πρέπει να γίνονται 2 χρήσεις ανά ώρα ενώ για την εισπνοθεραπεία 3 χρήσεις ανά ώρα. Η τελευταία μάλιστα θα πρέπει να έχει 3 τμήματα, ένα εισπνοθεραπείας με μάσκα, ένα υγρού αέρα και ένα λεπτής ομίχλης. Όσον αφορά τις πισίνες θα πρέπει να έχουν ως μέγιστο βάθος 1.20m.

Τέλος, το τμήμα κινησιοθεραπείας πρέπει να παρέχει λουτρά άκρων με ανερχόμενη και εναλλασσόμενη θερμοκρασία, λουτρό για καθιστή στάση, ψυχρό ρεύμα κατά KNAIP, μασάζ, σάουνα, πισίνα για περπάτημα και ντους. Σε κάθε

περίπτωση θα πρέπει να έχουν ληφθεί μέτρα και προδιαγραφές για τους ανάπηρους.

Όσον αφορά τις μηχανολογικές προδιαγραφές, θα πρέπει οι σωληνώσεις να είναι επισκέψιμες, το ιαματικό νερό να αποθηκεύεται σε κλειστές δεξαμενές και να παροχετεύεται με κλειστούς αγωγούς. Θα πρέπει επίσης όλοι οι χώροι να εξαερίζονται και τα υλικά που θα χρησιμοποιηθούν για τις σωληνώσεις να είναι ανθεκτικά στα συστατικά του ιαματικού νερού.

Ο Ε.Ο.Τ έχει την αρμοδιότητα να διενεργεί ελέγχους σε όλες τις μονάδες ιαματικής θεραπείας ακόμη και αν αυτές υφίστανται ως τμήματα άλλων επιχειρήσεων προκειμένου να ελέγξουν κατά πόσο συμμορφώνονται και λειτουργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου⁷⁷.

Τα κέντρα τουρισμού υγείας είναι μία πιο ευρεία έννοια, αφού περιλαμβάνουν όχι μόνο τις θεραπευτικές λειτουργίες αλλά προσφέρουν αναψυχή και υπηρεσίες ομορφιάς. Για το λόγο αυτό λέγονται «spa», από το όνομα μιας μικρής βέλγικης πόλης που έχει Ιαματικές πηγές.

5.6 6 ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΚΛΕΙΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ

ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΥ

Η δημιουργία και οργάνωση ενός τέτοιου κέντρου προϋποθέτει την ύπαρξη έξι βασικών σημείων-κλειδιών⁷⁸:

- Ταυτότητα του κέντρου: Οφείλει ο ενδιαφερόμενος πρώτα απ' όλα να καθορίσει την ταυτότητα του κέντρου, δηλαδή τα κατά βάση

⁷⁷ Παρ.1, Άρθρο 18, ΦΕΚ 230

⁷⁸ ICAA Developer's guide, 2006

χαρακτηριστικά του κέντρου καθώς επίσης και τον τρόπο λειτουργίας του.

Για να το πετύχουμε θα πρέπει να απαντήσουμε στις εξής ερωτήσεις: Τι θα είναι αυτό που θα προσφέρουμε εμείς το οποίο θα μας διαφοροποιεί από τον ανταγωνισμό? Σε ποιο ηλικιακό target group στοχεύουμε? Με ποιο τρόπο οι ανέσεις μας θα ικανοποιούν τις 6 βασικές διαστάσεις του θεραπευτικού τουρισμού?

- Έρευνα αγοράς και κοινωνικό status: Είναι πολύ βασικό να γνωρίζουμε μέσα από μία έρευνα αγοράς τι είναι αυτό που ζητάει περισσότερο ο τουρίστας και τον επηρεάζει στην επιλογή του κατάλληλου κέντρου. Λαμβάνουμε λοιπόν υπόψιν τις ηλικίες στις οποίες απευθυνόμαστε ώστε να προμηθεύσουμε το κέντρο με τον κατάλληλο εξοπλισμό, την οικονομική κατάσταση των πελατών στους οποίους απευθυνόμαστε ώστε να παρέχουμε τις ανάλογες υπηρεσίες, δίνουμε βάση στο πώς προτιμούν οι πελάτες να περνάνε τον περισσότερο χρόνο τους (π.χ γυμναστήριο, καφετέρια κλπ.) και τέλος το μέγεθος της κοινωνίας όπου θα χτίσουμε το κέντρο.
- Τοποθεσία και budget: Θα πρέπει να απαντήσουμε τις εξής ερωτήσεις: Πόσο χώρο χρειαζόμαστε προκειμένου να στήσουμε το κέντρο? Πόσα μπορούμε να ξοδέψουμε για την δημιουργία του κέντρου? Ποια θα είναι τα πάγια έξοδα? Θα παρέχουμε τις υπηρεσίες όλες τις ώρες ή συγκεκριμένες?

- Θέμα και Ιστορία: Θα πρέπει να υπάρχει μία ιστορία η οποία να περιγράφει την αποστολή του κέντρου καθώς επίσης και την παροχή των υπηρεσιών.
- Προγραμματισμός χώρου και σχεδιασμός υπηρεσιών: Το σχέδιο αυτό προβλέπει την έκταση του κέντρου, το μέγεθος και τις ποσότητες του εξοπλισμού κλπ.
- Εκπαίδευση προσωπικού: Θα πρέπει οι υπηρεσίες να παρέχονται από το προσωπικό με τον κατάλληλο τρόπο. Γι' αυτό θα πρέπει να είναι σωστά εκπαιδευμένο.

5.7 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΩΝ

Παραπάνω αναφέραμε τις βασικές τεχνικές προδιαγραφές των Υδροθεραπευτηρίων. Ωστόσο, θα ήταν σκόπιμο να αναφερθούμε και στην οργάνωση καθώς επίσης και στον τρόπο λειτουργίας τους. Κάθε υδροθεραπευτήριο ακολουθεί μεθόδους θεραπείας που έχουν ως βάση το νερό. Ένα απλό οργανωτικό σχήμα ενός Υδροθεραπευτηρίου περιλαμβάνει τα εξής τμήματα⁷⁹:

- Ø Τμήμα Υδροθεραπείας
- Ø Τμήμα Κινησιοθεραπείας
- Ø Δευτερεύοντες λειτουργικούς χώρους
- Ø Προαιρετικά, τμήμα ηλεκτροθεραπείας

⁷⁹ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, ο.π.

Ας αναφερθούμε με λίγα λόγια σε κάθε ένα τμήμα ξεχωριστά. Το τμήμα Υδροθεραπείας πρέπει να διαθέτει τουλάχιστον μία πισίνα με μέγεθος 100 – 200 m² καθώς επίσης και μηχανήματα που προκαλούν κίνηση στο νερό, όπως λούσεις, υδρομαλάξεις, καταιονήσεις κ.τ.λ.

Το τμήμα κινησιοθεραπείας πρέπει να διαθέτει χώρους με μηχανήματα κινησιοθεραπείας, χώρους ελεύθερης άσκησης, μεμονωμένα δωμάτια κινησιοθεραπείας, χώρο ανάπαυσης και χώρους άσκησης Klapp.

Το τμήμα ηλεκτροθεραπείας δεν είναι απαραίτητο στη στελέχωση ενός υδροθεραπευτηρίου γιατί συνήθως δεν χρησιμοποιείται συχνά σε περιπτώσεις υδροθεραπείας και ο εξοπλισμός του είναι αρκετά δαπανηρός.

Όσον αφορά την λειτουργία ενός υδροθεραπευτηρίου, πρέπει να έχει στελεχωθεί από επιστημονικό, τεχνικό και διοικητικό προσωπικό κατάλληλα εκπαιδευμένο. Μιλώντας για επιστημονικό προσωπικό εννοούμε τους ιατρούς, χημικούς, φυσιοθεραπευτές, γυμναστές κ.λ.π., ενώ το τεχνικό προσωπικό πρέπει να αποτελείται από νοσοκόμους, χειριστές μηχανημάτων, καθαρίστριες κ.λ.π. Μιλάμε για θεραπεία ασθενών και για αυτόν τον λόγο δεν επιτρέπεται κανένα λάθος, όλοι οι χειρισμοί πρέπει να είναι προσεκτικοί και καλά μελετημένοι σε όλες τις μεθόδους θεραπείας.

5.8 ΟΙ 4 ΜΟΡΦΕΣ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ

1. ΙΑΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Στα ιαματικά κέντρα γίνεται εκμετάλλευση των φυσικών και χημικών δυνατοτήτων του ιαματικού νερού, των ιαματικών πηλών και αερίων που βρίσκονται δίπλα στην πηγή. Οι βασικές αρχές οργάνωσης των ιαματικών κέντρων είναι οι εξής:

§ Το συγκρότημα των λουτρικών εγκαταστάσεων πρέπει να βρίσκεται όσο το δυνατόν πιο κοντά στην ιαματική πηγή προκειμένου να μη χάνει το νερό τη φυσική και χημική του ιδιότητα. Όλες οι εγκαταστάσεις και ο εξοπλισμός αναπτύσσονται σύμφωνα με τις προδιαγραφές της χώρας, όπως αναφέραμε και παραπάνω.

§ Η διάρκεια παραμονής είναι 3-4 βδομάδες.

2. ΚΕΝΤΡΑ ΘΑΛΑΣΣΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Στα κέντρα θαλασσοθεραπείας γίνεται εκμετάλλευση του θαλάσσιου νερού, του θαλάσσιου αερίου, του θαλάσσιου πηλού και φυκιών που βρίσκονται κοντά στη θάλασσα, αλλά και του παραθαλάσσιου κλίματος.

Οι βασικές αρχές οργάνωσης των κέντρων θαλασσοθεραπείας:

§ Το κέντρο εγκαθίσταται πάνω ή πολύ κοντά στη θαλάσσια ακτή.

§ Όλες οι εγκαταστάσεις και ο εξοπλισμός αναπτύσσονται σύμφωνα με τις προδιαγραφές της χώρας όπως προαναφέραμε.

§ Η διάρκεια παραμονής είναι περίπου 1 εβδομάδα.

3. ΚΕΝΤΡΑ ΚΛΙΜΑΤΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Στα κέντρα κλιματοθεραπείας γίνεται εκμετάλλευση των διακεκριμένων φυσικών ιδιοτήτων του κλίματος της περιοχής συνδυάζοντας συγχρόνως υπηρεσίες ομορφιάς και υγείας.

4. ΚΕΝΤΡΑ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Στα κέντρα υδροθεραπείας γίνεται εκμετάλλευση του νερού σε συνδυασμό με αέρια, πηλούς και χημικά προσθέματα η και χωρίς αυτά, ενώ μπορούν να βρίσκονται εγκατεστημένα οπουδήποτε.

Όλες οι παραπάνω μορφές κέντρων μπορούν να υπάρχουν ανεξάρτητα ή και στο ίδιο μέρος ή και ακόμη να συνυπάρχουν και να λειτουργούν συμπληρωματικά.

5.9 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΓΕΙΑΣ ΠΟΥ ΘΕΡΑΠΕΥΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΙΑΜΑΤΙΚΑ

ΛΟΥΤΡΑ

Σύμφωνα με τον κανονισμό Λουτροθεραπείας του Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων Α.Υ.Ε⁸⁰ τα προβλήματα υγείας που αναγνωρίζονται και υποστηρίζονται οικονομικά στους ασφαλισμένους, είναι τα εξής:

- Μετατραυματικές δυσκαμψίες
- Υποτροπιάζουσα οσφυαλγία συνεπεία κήλης μεσοσπονδυλίου δίσκου
- Παθήσεις ανωτέρων αεροφόρων οδών και αναπνευστικού συστήματος

⁸⁰ 8698/28.02.52, ΦΕΚ 49

- Αρθρίτιδες φλεγμονώδεις, αρθροπάθειες εκφυλιστικής φύσεως ή άλλης αιτιολογίας. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται: 1) Ρευματοειδής αρθρίτιδα, 2) Αγκυλοποιητική σπανδυλίτιδα, 3) Σύνδρομο REITER, 4) Ψωριαστική Αρθρίτιδα, 5) Οστεοαρθρίτιδα, 6) Εκφυλιστική σπονδυλοαρθρίτιδα 7) Περιαρθρίτιδες 8) Μετατραυματική αρθρίτιδα 9) Ουρική αρθρίτιδα 10) Μετατραυματικές αρθροπάθειες.
- Δερματοπάθειες: 1) Ψωρίαση 2) Διάχυτη νευροδερματίτιδα

Ωστόσο, αξίζει να αναφέρουμε ότι εκτός από τις παραπάνω ασθένειες, από τα ιαματικά νερά μπορούν να θεραπευθούν και οι παθήσεις του στοματογναθικού συστήματος όπως οι ουλίτιδες, οι στοματίτιδες, τερηδόνα κ.τ.λ., οι νευρολογικές και ψυχιατρικές παθήσεις όπως το άγχος και η αύπνία και οι γυναικολογικές παθήσεις όπως οι κολπίτιδες.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΑΘΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΝΔΕΙΚΝΥΟΜΕΝΕΣ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Πίνακας IV

ΠΑΘΗΣΕΙΣ	ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	ΕΙΔΟΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ
Αναπνευστικού Συστήματος	Κυλλήνης, Σμοκόβου, Θερμοπυλών	Εισπνευστοθεραπεία
Γυναικολογικές	Αιδηψού, Θέρμης, Λέσβου, Μεθάνων, Ν. Παπολλωνίας, Τραϊανούπολης, Κ. Βούρλων, Ελευθερών Καβάλας, Λουτρακίου, Αριδαίας, Αλεξανδρούπολης	Λουτροθεραπεία
Δερματικές	Υπάτης, Καϊάφα, Θέρμης, Αριδαίας, Ελευθερών Καβάλας, Τρύφου Αιτωλ/νίας	Λουτροθεραπεία
Ήπατος και Χοληδόχου	Καϊάφα, Λουτρακίου	Ποσιμοθεραπεία

Κύστης	Κορινθίας, Πλατύστομου, Μανδρακίου, Τραϊανούπολης, Αλεξανδρούπολης	
Θρέψεως Στομάχου και Εντέρων	Λουτρακίου, Πλατυστόμου, Νιγρίτας, Τραϊανούπολης, Σουρωτής, Ελευθερών, Τρύφου Αιτωλ/νίας	Ποσιμοθεραπεία
Κυκλοφορικού Συστήματος	Υπάτης, Λαγκαδά, Τραϊανούπολης, Σμοκόβου, Θέρμης, Καϊάφα	Λουτροθεραπεία
Ουροφόρων Οδών και Νεφρών	Καλλιθέας Ρόδου, Αριδαίας, Τραϊανούπολης, Λουτρακίου, Πλατυστόμου, Νιγρίτας, Μανδρακίου, Σουρωτής, Σιδηροκάστρου	Ποσιμοθεραπεία
Περιφερειακών Νεύρων	Αιδηψού, Κ. Βούρλων, Θερμοπυλών, Ικαρίας, Μεθάνων, Ν. Κεσσάνης, Θέρμης, Αγ.Παρασκευής, Τραϊανούπολης, Αλεξανδρούπολης	Λουτροθεραπεία
Ρευματοπάθειες Αρθροπάθειες	Κ.Βούρλων, Αιδηψού, Θέρμης, Αριδαίας, Καϊάφα, Ν. Απολλωνίας, Σμοκόβου, Τραϊανούπολης, Νιγρίτας, Σιδηροκάστρου, Λαγκαδά, Αλεξανδρούπολης, Πρέβεζας, Αδάμαντα Μήλου	Κινησιοθεραπεία

- Πηγή: ΕΟΤ Τμήμα Ιαματικών λουτρών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 5^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Δημόπουλος Γ. «Υδρογεωλογικά και Υδροχημικά χαρακτηριστικά των Θερμομεταλλικών νερών Ελλάδας», Πρακτικά δευτέρου Συνεδρίου για τα θερμομεταλλικά νερά, Θεσσαλονίκη 1990, σελ.50.
2. Στοιχεία Ινστιτούτου Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών.
3. Νόμος 4086/1960.
4. Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού», εκδόσεις Έλλην, 2000.
5. Γ. Συνεφάκης, «Μεθοδολογία και παράμετροι για μια συστηματική ανάπτυξη των Ιαματικών Πηγών στον Ελληνικό χώρο».
6. «Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα», Ε.Π.ΠΕΡ, 2003, πηγή ΕΟΤ.
7. ΦΕΚ 1067/Β/3.12.1997.
8. Παρ. 1, Άρθρο 16, ΦΕΚ 230.
9. ICAA Developer's guide, 2006.
10. 8698/28.02.52, ΦΕΚ 49.

6.0 Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η Ελλάδα είναι πλούσια σε ιαματικές πηγές με νερά που έχουν ποικίλη φυσικοχημική σύσταση και ενδείκνυνται για εφαρμογή στη σύγχρονη φυσική υδροθεραπεία. Σε όλες τις ιαματικές πηγές που λειτουργούν στην Ελλάδα συναντάται μόνο η μορφή της θεραπείας και όχι η προσφορά υπηρεσιών που έχουν σχέση με την αναζωογόνηση του οργανισμού. Δηλ. Τα κέντρα που λειτουργούν στην Ελλάδα είναι κέντρα ιαματικού τουρισμού και όχι κέντρα τουρισμού υγείας. Μορφές υδροθεραπείας που εφαρμόζονται στην Ελλάδα είναι α.) η λουτροθεραπεία και η πηλοθεραπεία, β) η ποσιθεραπεία και γ) η εισπνοθεραπεία. Η υδροθεραπεία μπορεί να είναι εσωτερική ή εξωτερική. Η εσωτερική υδροθεραπεία περιλαμβάνει την ποσιθεραπεία, την εισπνοθεραπεία και τις ρινικές, στοματικές, γυναικολογικές πλύσεις. Η εξωτερική υδροθεραπεία περιλαμβάνει την λουτροθεραπεία και την πηλοθεραπεία. Σε ορισμένες από τις ιαματικές πηγές στην Ελλάδα, που έχουν σύγχρονο εξοπλισμό εφαρμόζονται και οι νέες μέθοδοι της λουτροθεραπείας όπως καταιονήσεις, υδρομαλάξεις, υδροκινησιοθεραπεία, ασκήσεις γυμναστικής, φυσιοθεραπεία κλπ.

Στην Ελλάδα οι θεραπευτικές ιδιότητες ορισμένων πηγών ήταν γνωστές από την αρχαιότητα και μάλιστα συνδεδεμένες με την ιστορία του τόπου όπου βρίσκονται (όπως της Αιδηψού, των Θερμοπυλών, Ικαρίας, Τραιανούπολης κλπ.) η αξιοποίηση και η βαθμιαία οργάνωση των ιαματικών πηγών της χώρας άρχισε από τις αρχές του παρόντα αιώνα. Οι πρώτες πηγές που αναπτύχθηκαν ήταν της Υπάτης, της Αιδηψού, της Κύθνου, Κυλλήνης, Λουτρακίου Καϊάφα και

ακολούθησαν οι υπόλοιπες πηγές, οι περισσότερες από τις οποίες ήταν πηγές Τουριστικής Σημασίας. Οι περιοχές πολλών από τις πηγές αυτές λόγω κυρίως της γειννίασης τους με την θάλασσα εξελίχθηκαν σε μεγάλες λουτροπόλεις, οι οποίες δέχονται επιπλέον των λουομένων στις ιαματικές πηγές και μεγάλο αριθμό παραθεριστών⁸¹.

Η ζήτηση για τον ιαματικό τουρισμό στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονη εποχικότητα, ιδίως στις μεγάλες λουτροπόλεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό των λουομένων προσέρχεται κατά πρώτον το μήνα Σεπτέμβριο και ακολουθεί ο μήνας Αύγουστος αντίθετα με ότι συμβαίνει στον υπόλοιπο τουρισμό του οποίου ο μήνας αιχμής είναι ο μήνας Αύγουστος. Από εκτιμήσεις προέκυψε ότι κατά την διάρκεια όλου του εξαμήνου, Μάιος-Οκτώβριος, που λειτουργούν συνήθως οι πηγές, το 40% των λούσεων κατά μέσο όρο πραγματοποιήθηκε κατά τον μήνα Σεπτέμβριο του έτους 1995 στις μεγάλες πηγές, το άλλο 32% κατά μήνα Αύγουστο, το 20% περίπου κατά μήνα Ιούλιο, το 5% τον μήνα Οκτώβριο και μόλις το 3% τον μήνα Ιούνιο ενώ κατά τον μήνα Μάιο το αντίστοιχο ποσοστό ήταν ελάχιστο. Αντίθετα, για τις πηγές Τοπικής Σημασίας τα αντίστοιχα ποσοστά φαίνονται πιο εξομαλυσμένα δηλαδή βρέθηκε ότι το ποσοστό των λούσεων που πραγματοποιήθηκε κατά το μήνα Σεπτέμβριο του 1995 αναλογούσε στο 30% του συνόλου των λούσεων όλου του έτους, το 25% κατά το μήνα Αύγουστο και το 15% κατά το μήνα Ιούλιο, το 15% κατά το μήνα

⁸¹ Οικονόμου Μ(2005), Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία, Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

Οκτώβριο, το 10% κατά τον μήνα Ιούνιο και το υπόλοιπο 5% κατά τον μήνα Μάιο.

Η διαφορά αυτή που παρατηρήθηκε μεταξύ των πηγών Τουριστικής και Τοπικής Σημασίας περισσότερο αποδίδεται στον τόπο προέλευσης των λουομένων. Οι μικρές πηγές προτιμούνται περισσότερο από τον τοπικό πληθυσμό και λιγότερο από τον πληθυσμό της υπόλοιπης χώρας γιατί απαιτούν μικρότερη μετακίνηση των ατόμων ενώ τις μεγάλες λουτροπόλεις τις επισκέπτονται συνήθως άτομα από άλλα μέρη της Ελλάδας που συνδυάζουν την υδροθεραπεία με τις καλοκαιρινές διακοπές τους. Ο μέσος όρος παραμονής των ατόμων είναι γύρω στις 13-14 ημέρες δηλαδή περίπου ότι συμβαίνει και στον υπόλοιπο τουρισμό. Όσον αφορά την ηλικία και το φύλο των λουομένων παρατηρείται ότι συνήθως είναι άτομα της τρίτης ηλικίας και οι γυναίκες αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό (περίπου το 60-65%). Ο αριθμός ατόμων που χρησιμοποιεί τις ιαματικές πηγές αναλογεί στο 1,4% (1993) του ελληνικού πληθυσμού, ενώ το ποσοστό αυτό ήταν μεγαλύτερο, γύρω στο 1,7% κατά τα έτη 1961 και 1971. Η φθίνουσα πορεία του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα οφείλεται στους ίδιους λόγους που παρατηρούνται και στο εξωτερικό, δηλαδή κυρίως στον ανταγωνισμό που προέρχεται από το χώρο της φαρμακοβιομηχανίας και την απροθυμία των γιατρών να αναγνωρίσουν την υδροθεραπεία ως ιατρική μέθοδο.

Επίσης σημαντικό ρόλο στην φθίνουσα πορεία του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα έχει παίξει και η έλλειψη της σχετικής διαφήμισης και πληροφόρησης του κοινού από τα μέσα ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες,

περιοδικά κλπ) τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Από το χώρο της Κοινωνικής Ασφάλισης κάθε χρόνο επιδοτούνται προγράμματα που εξασφαλίζουν τη χρηματοδότηση δαπανών για υδροθεραπεία ενός σημαντικού αριθμού ασφαλισμένων. Έτσι, από το ΙΚΑ κατά τα έτη 1995 και 1996 αποδόθηκαν οι δαπάνες για λουτροθεραπεία σε 58.660 και 59.204 ασφαλισμένους αντίστοιχα που αναλογούσαν στο 43,2% και 41,5% του συνολικού αριθμού των λουομένων. Την πλειοψηφία αυτών των ασφαλισμένων του ΙΚΑ αποτελούν οι συνταξιούχοι, κατά το 88%-90% και το υπόλοιπο 10-12% αφορά τους άμεσα ασφαλισμένους. Επιχορηγήσεις υπήρξαν, σε μικρότερο βαθμό, και από άλλα ταμεία όπως της ΔΕΗ, των Τραπεζών. Αναλυτικότερα, κατά τα ίδια έτη 1995 και 1996 επιχορηγήθηκαν από τη ΔΕΗ 4.961 και 5.355 ασφαλισμένοι αντίστοιχα για υδροθεραπεία⁸².

Οι κυριότερες τάσεις στην αγορά του ιαματικού τουρισμού είναι οι εξής⁸³:

- Αυτοί που επιλέγουν τον θεραπευτικό τουρισμό, επιθυμούν να απολαύσουν θεραπείες και υπηρεσίες ιδιαίζουσες που δεν υπάρχουν σε οποιοδήποτε θεραπευτήριο.
- Ο τουρίστας επιλέγει εκείνο το μέρος το οποίο διαθέτει και ωραίο περιβάλλον και συνδυάζει όλες εκείνες τις δραστηριότητες(αναψυχή, γυμναστική) μαζί με τη θεραπεία.
- Υπάρχει η τάση να γίνεται διαχωρισμός των κέντρων ανάλογα με το φύλο.

⁸² Χ. Τηλιδης, Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005

⁸³ "Health and Wellness positioning strategy for Key Markets", Failte Ireland, National Tourism Development Authority.

6.1 ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στην προηγούμενη ενότητα μιλήσαμε γενικά για την προσφορά και τη ζήτηση του τουρισμού στην Ελλάδα. Στο κεφάλαιο αυτό θα μιλήσουμε για την προσφορά και τη ζήτηση του ιαματικού τουρισμού. Στην ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού, συνέβαλε σημαντικά η ανάπτυξη της τεχνολογίας. Οι κοινωνίες σήμερα έχουν οργανωθεί ώστε να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες που προσφέρει ο τουρισμός⁸⁴ και εξαιτίας του ανταγωνισμού όλες οι περιοχές που είναι σε θέση να παρέχουν τουριστικές υπηρεσίες προσπαθούν για την καλύτερη εξυπηρέτηση των πελατών και την ποιοτική παροχή υπηρεσιών. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (Ι.Γ.Μ.Ε) υπάρχουν 822 ιαματικές πηγές από τις οποίες οι 752 μπορούν να αξιοποιηθούν και από αυτές, οι 348 χρησιμοποιούνται. Επίσημα, μέσω του ΕΟΤ έχουν ανακηρυχθεί ως ιαματικές οι 72 από αυτές.

Συνήθως η λειτουργία των εγκαταστάσεων υδροθεραπείας λειτουργούν 6 μήνες το χρόνο δηλαδή από τον Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο, παρά ταύτα η πληρότητα των εγκαταστάσεων αυτών κατά το εξάμηνο αυτό δεν ξεπερνά το 35% , πράγμα που σημαίνει ότι είναι πολύ χαμηλή⁸⁵.

Για να είμαστε πιο συγκεκριμένοι για την κίνηση στις ιαματικές πηγές αξίζει να αναφέρουμε ότι το 1991 και το 1981 το 1,4% περίπου του πληθυσμού της χώρας χρησιμοποίησε τις ιαματικές πηγές, ενώ το 1971 και το 1961, δηλαδή 20 χρόνια

⁸⁴ Χρήστος Νικολαΐδης, Γεώργιος Γρούτσας, «Τουριστικό Μάρκετινγκ Φορέων, Οργανώσεων και Επιχειρήσεων», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2000

⁸⁵ «Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα», Ε.Π.ΠΕΡ, 2003, πηγή ΕΟΤ

πιο πριν, το ποσοστό αυτό ήταν μεγαλύτερο, αφού έφτανε το 1,7% του συνολικού πληθυσμού⁸⁶.

Όσον αφορά την ηλικία αυτών που χρησιμοποιούν στη χώρα μας τις ιαματικές πηγές είναι συνήθως πάνω από 50 ετών, με αναλογία γυναικών / ανδρών : 2/1. Πιο συγκεκριμένα το 4,8% των Ελλήνων που έχουν ηλικία 50-79 ετών είναι αυτοί που χρησιμοποιούν τις ιαματικές πηγές.

Πιο πάνω αναφέραμε τη διάκριση των πηγών σε τουριστικής και τοπικής σημασίας. Εξετάζοντας την κίνηση μεταξύ των δύο αυτών πηγών κατά τη δεκαετία του '90 παρατηρούμε ότι η κίνηση στην πρώτη κατηγορία, δηλαδή στις πηγές τουριστικής σημασίας παρουσιάζουν πτώση σε αριθμό ατόμων και λούσεων (με εξαίρεση τις πηγές της Αιδηψού και του Λουτρακίου), ενώ η κίνηση στις πηγές τοπικής σημασίας παρουσιάζει αύξηση⁸⁷. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ότι οι λουόμενοι των πηγών τουριστικής σημασίας προέρχονται κατά 97% από άλλους νομούς της χώρας ενώ αυτοί των πηγών τοπικής σημασίας κατά ποσοστό 50% προέρχονται από τους ίδιους Νομούς των πηγών. Το γεγονός αύξησης της κίνησης στις πηγές τοπικής σημασίας αποδίδεται και στην βελτίωση και την καλή οργάνωση των πηγών και των εγκαταστάσεων τους. Προκειμένου να εξασφαλίζεται η ικανοποιητική κάλυψη της ζήτησης του θεραπευτικού τουρισμού και η σωστή λειτουργία των Κέντρων Υδροθεραπείας Ιαματικού Ύδατος (Κ.Υ.Ι.Υ) η υπουργική απόφαση Αριθ.Τ/4400 του Υπουργείου

⁸⁶ Πηγή ΕΟΤ

⁸⁷ «Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα», Ε.Π.ΠΕΡ, 2003, πηγή ΕΟΤ

Ανάπτυξης Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων ορίζει⁸⁸ ότι η χωροθέτησή τους πραγματοποιείται σύμφωνα με τα παρακάτω κριτήρια:

- *Ύπαρξη Ιαματικού Ρευστού (Νερό, Τύρφη, Ιλύς, γενικά πηλοειδή κ.λ.π)*
- *Ύπαρξη των επιστημονικά αποδεδειγμένων θεραπευτικών ιδιοτήτων του Ιαματικού Ρευστού.*
- *Ύπαρξη ιαματικών συντελεστών, υπό την έννοια των φυσικών/τοπικών χαρακτηριστικών, όπως το κλίμα, η τοποθεσία, το ύψος κ.λ.π που ασκούν ή αναμένεται να ασκού επιστημονικά αναγνωρισμένη θεραπευτική επίδραση υπό συνθήκες ειδικής αξιοποίησής του.*

Με την ίδια πάλι απόφαση, από λειτουργικής άποψης επιδιώκεται:

- *Η άρτια διάταξη και διαμόρφωση των χώρων τους για την κάλυψη των αναγκών των παραδοσιακών και σύγχρονων μεθόδων και συστημάτων Υδροθεραπείας, με βάση τη διεθνή εμπειρία και την πληρότητα λειτουργικών και οργανωτικών προϋποθέσεων, εγκαταστάσεων, υπηρεσιών και εξοπλισμού.*
- *Η ασφάλεια τόσο των χρηστών όσο και του απασχολούμενου στις υπηρεσίες των Κ.Υ.Ι.Υ. προσωπικό.*

Ορίζεται λοιπόν ότι ένα Κέντρο Υδροθεραπείας Ιαματικού Ύδατος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να εξυπηρετεί 1200 λούσεις και άλλες υπηρεσίες σε 12 ώρες την ημέρα η δυναμικότητα του οποίου ισοδυναμεί με 1000 άτομα ημερησίως.

Η προσφορά των προϊόντων του ιαματικού τουρισμού καλύπτει μόνο το 75% της ζήτησης⁸⁹. Αυτό οφείλεται στην υποεκμετάλλευση της ιαματικής υποδομής η

⁸⁸ ΦΕΚ 1067/Β/3.12.1997

⁸⁹ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», εκδόσεις Έλλην, 2000

οποία οφείλεται στην κακή οργάνωση και δυσλειτουργία των ιαματικών εγκαταστάσεων. Το χάσμα μεταξύ της προσφοράς και της ζήτησης προσπαθούν να καλύψουν πρωτοβουλίες ιδιωτών οι οποίοι δραστηριοποιούνται και δημιουργούν πολυτελείς εγκαταστάσεις σε λουτροπόλεις, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Θέρμαι Σύλλα Spa στα Λουτρά Αιδηψού.

Όπως προαναφέραμε, η ζήτηση για τον ιαματικό τουρισμό στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονη εοχικότητα. Το μεγαλύτερο ποσοστό των λούμενων επισκέπτεται τις λουτροπόλεις τον Σεπτέμβριο και τον Αύγουστο. Πιο συγκεκριμένα την περίοδο Μάιο-Οκτώβριο και κατά το έτος 1995 το 40% των λούσεων πραγματοποιήθηκε τον μήνα Σεπτέμβρη, το 32% τον Αύγουστο, το 20% Ιούλιο, το 5% Οκτώβριο, το 3% τον Ιούνιο ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τον μήνα Μάιο ήταν ελάχιστο, σχεδόν μηδενικό⁹⁰. Τα παραπάνω ποσοστά αναφέρονται στις πηγές Τουριστικής σημασίας, όσον αφορά τις πηγές Τοπικής σημασίας υπάρχει διαφορά. Το ποσοστό των λούσεων για το ίδιο έτος το μήνα Σεπτέμβρη αναλογεί στο 30% των συνολικών λούσεων, για τον Αύγουστο στο 25%, για τον Ιούλιο και τον Οκτώβρη στο 15%, για τον Ιούνιο στο 10% και για τον Μάιο μόλις στο 5%.

Η παραπάνω διαφορά στα ποσοστά των λούσεων μεταξύ πηγών Τουριστικής και Τοπικής σημασίας οφείλεται στο γεγονός ότι τις πηγές τοπικής σημασίας τις επιλέγουν άτομα που βρίσκονται κοντά στην περιοχή και δεν κάνουν μεγάλες μετακινήσεις ενώ αντίθετα, τις μεγάλες λουτροπόλεις τις επισκέπτονται άτομα από πιο μακρινά μέρη της Ελλάδας που επιθυμούν να συνδυάσουν την υδροθεραπεία με την αναψυχή και τις καλοκαιρινές τους διακοπές.

⁹⁰ Πηγή ΕΟΤ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία φθίνουσα πορεία στον ιαματικό τουρισμό η οποία οφείλεται στον ανταγωνισμό που προέρχεται από τον κλάδο της ιατρικής και της φαρμακοβιομηχανίας καθώς επίσης και στην άρνηση των γιατρών να αναγνωρίσουν τις θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών νερών. Σημαντικό ρόλο επίσης σ' αυτό παίζει και η έλλειψη διαφήμισης και ενημέρωσης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Ωστόσο, σημαντικό όπλο καταπολέμησης της παρακμής του κλάδου αποτελούν τα προγράμματα που επιδοτούνται από την Κοινωνική Ασφάλιση και προβλέπουν τη χρηματοδότηση δαπανών για την υδροθεραπεία ενός αρκετά σημαντικού αριθμού ασφαλισμένων.

Το ΙΚΑ κατά τα έτη 1995-1996 επιδότησε για λουτροθεραπεία περίπου το 43% των λουόμενων ενώ δεν ήταν το μόνο ταμείο. Και άλλα ταμεία όπως της ΔΕΗ και των Τραπεζών προέβλεπαν τέτοιου είδους επιχορηγήσεις για υδροθεραπεία.

6.2 ΟΙ 7 ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι περισσότεροι από αυτούς που επιλέγουν τον θεραπευτικό τουρισμό σαν είδος θεραπείας αλλά και αναψυχής απολαμβάνουν και ένα πλήθος άλλων δραστηριοτήτων, ανάλογα πάντα με τις υπηρεσίες του συγκροτήματος στο οποίο θα φιλοξενηθούν. Έτσι, έχουμε τις 7 διαστάσεις του θεραπευτικού τουρισμού ως εξής⁹¹:

⁹¹ Tourism Recreation Research Vol.31, No.1, 2006

1. *Ιατρική*: Προκειμένου να υπάρχει ιατρική περίθαλψη ο ενδιαφερόμενος καταλήγει σε νοσοκομείο ή κλινική. Τα κατάλληλα θεραπευτήρια / υδροθεραπευτήρια διαθέτουν εξειδικευμένους γιατρούς.
2. *Φυσική*: Η διάσταση αυτή περιλαμβάνει υπηρεσίες που παρέχονται σε τέτοια κέντρα όπως μασάζ, spa, yoga κλπ.
3. *Ξεκούραση*: Ο τουρίστας σίγουρα δεν επιλέγει το θεραπευτικό τουρισμό μόνο για λόγους θεραπείας αλλά και χαλάρωσης και ξεκούρασης. Αυτό επιτυγχάνεται και από το ίδιο το τοπίο που βρίσκεται το θεραπευτήριο πχ. Κοντά στη θάλασσα, σε βουνό κλπ.
4. *Ψυχαγωγική*: Η οποία επιτυγχάνεται με διάφορα φεστιβάλ, συναυλίες, εκδηλώσεις.
5. *Υπαρξιακή και Ψυχολογική*: Ύπαρξη συγκεκριμένου τμήματος ψυχολογικής υποστήριξης, τόνωσης αυτοπεποίθησης.
6. *Πνευματική*: Ειδικές εκδηλώσεις, ασκήσεις γιόγκα.
7. *Κοινωνική*: Οικειοθελής εργασία.

6.3 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όπως και κάθε κλάδος, έτσι και αυτός του ιαματικού τουρισμού παρουσιάζει αρκετά προβλήματα τα οποία αναλύω παρακάτω. Αυτά είναι προβλήματα με τα υδροθεραπευτήρια, προβλήματα που δημιουργούνται από την αμφισβήτηση της θεραπευτικής ικανότητας των ιαματικών νερών, υποβάθμιση περιβαλλοντικών συνθηκών, επικινδυνότητα από την εκπομπή ραδιενέργειας, η αδυναμία του

εκσυγχρονισμού των εγκαταστάσεων και τέλος η υποκατάσταση του Ιαματικού τουρισμού από τον τουρισμό Υγείας.

1. Προβλήματα ιαματικού τουρισμού σε σχέση με τα υδροθεραπευτήρια⁹²:

Η κατασκευή και ο εξοπλισμός κάποιων ιαματικών εγκαταστάσεων δεν συμβαδίζουν με τους ελληνικούς κανονισμούς ενώ κάποιες άλλες εγκαταστάσεις δεν έχουν γιατρό και δεν υπάρχει επίβλεψη στη θεραπεία ασθενών και στις εγκαταστάσεις που υπάρχουν γιατροί, αυτοί είναι παθολόγοι και όχι εξειδικευμένοι για την ιαματική θεραπεία. Επιπλέον, σε ορισμένα ιαματικά κέντρα δεν εξάγουν υγειονομικούς ελέγχους έναντι στην μόλυνση των λουτήρων και δεν διενεργούν επιδημιολογικούς ελέγχους για να ελεγχθεί αν συντρέχουν μολυσματικές συνθήκες.

2. Αμφισβήτηση θεραπευτικής ιδιότητας ιαματικών νερών⁹³:

Είναι πολλοί αυτοί που αμφισβητούν το κατά πόσο έχουν θεραπευτική ιδιότητα τα ιαματικά νερά. Η τεχνολογική Ιατρική και η φαρμακολογία θεωρούν ότι υδροθεραπεία και τα ιαματικά νερά αποτελούν είδος θεραπείας της Εναλλακτικής Ιατρικής.

3. Υποβάθμιση Περιβαλλοντικών Συνθηκών:

Σε πολλές λουτροπόλεις έχει υποβαθμιστεί το πολεοδομικό περιβάλλον του οικισμού, με αποτέλεσμα να χάσει η λουτρόπολη τον παραθεριστικό της χαρακτήρα και να χάσει τη διάσταση του ιαματικού προγράμματος. Υπάρχουν ελλείψεις, όσον αφορά στην εμπειρία και την τεχνογνωσία, στη στελέχωση των

⁹² «Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα», Ε.Π.ΠΕΡ, 2003, πηγή ΕΟΤ

⁹³ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», εκδόσεις Έλλην, 2000

δημοτικών υπηρεσιών. Επιπλέον, δεν είναι επαρκής η οργάνωση από πλευράς δήμου και αστυνομίας ώστε να ελέγξουν την παρανομία (ηχητική ρύπανση τις ώρες κοινής ησυχίας, αποχετεύσεις, αυθαίρετες κατασκευές κ.λ.π.). Οι περιοχές με ιαματικά νερά είναι ταυτισμένες με τουρίστες μεγάλης ηλικίας και γι' αυτό τον λόγο δεν επιλέγονται σαν τουριστικοί προορισμοί από άτομα νεαρής ηλικίας.

4. Πρόβλημα από την ακτινοβολία ραδιενέργειας⁹⁴:

Πολλά νερά πολλών ιαματικών πηγών όπως αυτά των Καμένων Βούρλων, της Αιδηψού, του Λουτρακίου κ.α χαρακτηρίζονται από συγκεντρώσεις ενεργών ραδιοϊσοτόπων και πιο συγκεκριμένα από Ράδιο 222, Ραδόνιο 219 και Ραδόνιο 229. Ραδιενεργές χαρακτηρίζονται οι πηγές που περιέχουν Ράδιο 222 σε συγκέντρωση >37Bq/m³ και ανάλογα με το ύψος αυτής της συγκέντρωσης χαρακτηρίζονται ως ασθενείς, μέτριες και ισχυρές⁹⁵. Στην Ελλάδα οι πηγές χαρακτηρίζονται ως μέτριες και ισχυρές ραδιενεργές πηγές. Οι εργαζόμενοι στα ιαματικά κέντρα, καθώς επίσης και οι ασθενείς που κάνουν χρήση των ιαματικών νερών ακτινοβολούνται από τα παραπάνω.

5. Αδυναμία σχετικά με την προσφορά και τη ζήτηση:

Ο ιαματικός τουρισμός βασίζεται αποκλειστικά στην κάλυψη από τα ασφαλιστικά ταμεία αφού περιορίστηκε σε ηλικιωμένους πελάτες με μικρά εισοδήματα, πράγμα που σημαίνει ότι έχει άμεση επίπτωση στην υποδομή των εγκαταστάσεων.

6. Ιαματικός τουρισμός – τουρισμός Υγείας:

⁹⁴ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, ο.π.

⁹⁵ Ψαρράκος Κ., «Ραδιενέργεια Ιαματικών Πηγών Ελλάδας», Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου για τα Θερμομεταλλικά νερά, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 289-298

Τα δύο παραπάνω αλληλοσυγκρούονται αφού υπάρχει αμφιβολία κατά πόσο πρέπει να προτιμηθεί το ένα ή το άλλο. Όπως και να έχει μπορούμε να πούμε ότι ο τουρισμός υγείας αποτελεί συνέχεια του ιαματικού πραγματοποιώντας μία μετάβαση από τον παραδοσιακό ιαματικό τουρισμό στον σύγχρονο ιαματικό τουρισμό που είναι βασισμένος σε εξελιγμένες μεθόδους θεραπείας.

6.4 ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΙΑΜΑΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Σε ότι αφορά τις διατάξεις του νομοσχεδίου περί Ιαματικού Τουρισμού, είναι φανερό ότι πολλές από αυτές χαρακτηρίζονται από αυξημένη τυπολατρία και γραφειοκρατία και δυσκολεύουν τις διαδικασίες (άρθρο 17, παρ. 2, 3 και άρθρο 18, παρ. 2). Σε ότι αφορά στις κυρώσεις, άρθρο 19, η παρ. 2 είναι αναχρονιστική, ενώ στην παρ. 3 δεν αποσαφηνίζεται ποιο είναι το αρμόδιο όργανο του ΕΟΤ που επιβάλλει τα πρόστιμα. Σε ότι αφορά την πιστοποίηση και τον έλεγχο λειτουργίας των εγκαταστάσεων ιαματικού τουρισμού, θα πρέπει να ακολουθήσουμε το μοντέλο πιστοποίησης ISO και HACCP που εφαρμόζεται με επιτυχία. Ανεξάρτητοι ελεγκτικοί οργανισμοί οι οποίοι θα αναλαμβάνουν τις πιστοποιήσεις ποιότητας και λοιπών απαιτούμενων προδιαγραφών⁹⁶.

⁹⁶ Παροχής υπηρεσιών εμπειρογνώμονα – συμβούλου υποστήριξης στο πλαίσιο σχεδιασμού του εθνικού στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης (ε.ς.ς.α) της περιόδου 2007 – 2013

6.5 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ

ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ- ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ

ΤΟΜΕΑ

Ο ιαματικός τουρισμός είναι δυνατό να αποτελέσει και μέσο ξεκούρασης, αναζωογόνησης και ανανέωσης εκτός από μέσο θεραπείας. Έτσι από κοινού ο θερμαλισμός η κλιματοθεραπεία, η θαλασσοθεραπεία και η πηλοθεραπεία που έχουν μεγάλη σχέση μεταξύ τους μπορούν να αποτελέσουν μορφές τουρισμού που θα συμβάλλουν στην πρόληψη, αποκατάσταση της υγείας, ξεκούραση, ομορφιά, δηλαδή ταυτόχρονη ανάγκη για διακοπές και θεραπεία μαζί σε ένα πρότυπο περιβάλλον. Οι ελληνικές λουτροπόλεις μπορούν να αναπτυχθούν και να εξελιχθούν σε κέντρα τουρισμού υγείας δηλαδή σε κέντρα θεραπείας που να είναι και κέντρα αναψυχής και ηρεμίας για όλες τις ηλικίες για περισσότερους μήνες του έτους, αφού οι περισσότερες βρίσκονται κοντά στη θάλασσα και έχουν καλό κλίμα, βασικά στοιχεία για ποικίλες εφαρμογές στη θαλασσοθεραπεία και την κλιματοθεραπεία. Η βελτίωση των εγκαταστάσεων των λουτροπόλεων της χώρας με σύγχρονη υποδομή και εξοπλισμό είναι αναγκαία για την πλήρη αξιοποίηση των ιαματικών ιδιοτήτων των νερών των πηγών. Ταυτόχρονα, η ένταξη των πηγών σε ένα πλέγμα ποικίλων εγκαταστάσεων που να συνδυάζουν και άλλες δραστηριότητες (αθλητισμός για όλες τις ηλικίες, πολιτιστικά, εγκαταστάσεις αναψυχής για νέους και παιδιά, πάρκα πρασίνου) επιτυγχάνεται η ανάδειξη των πηγών σε παραθεριστικά

κέντρα τουρισμού μακράς παραμονής και όλων των ηλικιών.

Επομένως βασικός σκοπός των αναπτυξιακών σχεδιασμών του τομέα του τουρισμού θα πρέπει να είναι η προσέλκυση επενδύσεων, ώστε να αναπτυχθούν και στην Ελλάδα σύγχρονα κέντρα τουρισμού υγείας, όπως γίνεται με ταχείς ρυθμούς στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης. Τα κέντρα αυτά προσφέρονται για την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών του τουριστικού προϊόντος και παρουσιάζουν τελευταία αυξημένη ζήτηση. Ήδη έχει επιδειχθεί ενδιαφέρον από ξένους και Έλληνες επενδυτές για την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών της Ελλάδας και τη μετατροπή τους σε σύγχρονα κέντρα τουρισμού υγείας.

Τα απαιτούμενα έργα υποδομής για τις λουτροπόλεις και γενικά τους τόπους έλξης επισκεπτών καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια του έτους θα πρέπει να είναι μεγάλης κλίμακας γιατί οι χώροι που θα προσφέρονται προορίζονται εκτός της θεραπείας ιατρικών παθήσεων και τη γενικότερη βελτίωση της φυσικής κατάστασης και υγείας των επισκεπτών τους. Όπως επισημαίνουμε, τα κέντρα λουτροθεραπείας που έχουν δημιουργηθεί σε μερικές λουτροπόλεις αποτελούν και κέντρα παραθερισμού συγκεντρώνοντας έτσι και ένα αρκετά μεγάλο αριθμό παραθεριστών. Οι περιοχές με ήδη αναπτυγμένη υποδομή για τις ανάγκες του εποχιακού τουρισμού ξεκινούν με σημαντικό πλεονέκτημα συγκριτικά με περιοχές που δεν έχουν αναδειχθεί σε τουριστικά κέντρα. Τα μη καθιερωμένα τουριστικά κέντρα παρόλα τα φυσικά πλεονεκτήματα που διαθέτουν αποτελούν " νέους τουριστικούς τόπους" που θα πρέπει να διαθέτουν πολύ καλό εξοπλισμό για να μπορέσουν να ανταγωνιστούν με επιτυχία τα ήδη

καθιερωμένα κέντρα. Βασικό αίτημα είναι η ευχέρεια προσπέλασης δηλαδή οι περιοχές που προορίζονται για κέντρα τουρισμού μακράς παραμονής πρέπει να βρίσκονται κοντά σε αερολιμένα και να εξυπηρετούνται από καλό οδικό δίκτυο. Γενικότερα, η σωστά οργανωμένη υποδομή μεταφορών εκτός των άλλων συμβάλλει και στην αξιοποίηση του φυσικού δυναμικού των πηγών λόγω της μεγαλύτερης έκτασης και προβολής που θα αποκτήσουν.

Η πλήρης αξιοποίηση μετά από αξιολόγηση της θεραπευτικής ικανότητας αλλά και της δυναμικότητας των ιαματικών πηγών στην Ελλάδα να αποτελέσουν τομέα αναπτυξιακών και επενδυτικών πρωτοβουλιών προς όφελος της οικονομίας σε εθνικό αλλά και σε τοπικό επίπεδο. Η αξιοποίηση των πηγών από ιδιώτες είτε από την Τοπική Αυτοδιοίκηση με τη δημιουργία κοινοτικών επιχειρήσεων αποτελεί και μια μορφή τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης της χώρας. Τα οικονομικά οφέλη θα είναι πολλά για την Τοπική Κοινωνία και εφόσον ,με την ανάπτυξη των πηγών θα υπάρξει τόνωση της οικονομίας. Ενδεικτικά αναφέρονται⁹⁷:

1. εισροή περισσότερου συναλλάγματος εφόσον θα έχουμε τουρισμό μακράς παραμονής.
2. νέες θέσεις απασχόλησης με την τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας λόγω της
3. ανάπτυξης των ιαματικών πηγών αλλά και λόγω κατασκευής αρχικής υποδομής όπως είναι η υποδομή υγείας και αθλητικών εγκαταστάσεων

⁹⁷ Λαγός, Δ., (2005), «Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.

(νοσοκομείων, γηπέδων κλπ.),

4. ζήτηση για ανάπτυξη υπηρεσιών αγοράς (τράπεζες, καταστήματα, εστιατόρια κλπ.).
5. ζήτηση αγαθών για περισσότερους μήνες το χρόνο και εξομάλυνση της εποχικότητας των τουριστικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών – φορολογικά και άλλα έσοδα για τις τοπικές αρχές.
6. βελτίωση των υπηρεσιών στον τομέα μεταφορών (αεροδρόμια, οδικές συνδέσεις κλπ.)
7. ζήτηση για εγκαταστάσεις και ειδική υποδομή (ιατρική) υψηλού επιπέδου για τον εξοπλισμό των υδροθεραπευτηρίων και των ιατρικών μονάδων.
8. Ενδεικτικές δράσεις αφορούν στην ίδρυση κέντρων αποκατάστασης υγείας αξιοποιώντας το ευνοϊκό κλίμα της χώρας και στον εξοπλισμό τουριστικών μονάδων ώστε να εξασφαλίζουν ειδικές υπηρεσίες υγείας σε τουρίστες. Παράλληλα, μπορούν αν ενισχυθούν κέντρα θεραπείας για ειδικές ομάδες ασθενών (νεφροπαθείς, διαβητικούς), τουριστικά θέρετρα και παιδικές κατασκηνώσεις για ΑμεΑ, αλλά και η μετατροπή παρηκμασμένων νοσοκομείων σε υποδομές τουρισμού υγείας και η εξειδίκευση των γενικών νοσοκομείων σε μονάδες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών.

Επίσης, δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι πριν από κάθε είδους ανάπτυξη για την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών χρειάζεται να ληφθούν μέτρα για την προστασία του τοπίου και την εξασφάλιση της ποιότητας του

περιβάλλοντος γιατί οι περισσότερες ιαματικές πηγές ευρίσκονται σε περιοχές όπου συνδυάζεται βουνό με θάλασσα κάτω από εξαιρετικές κλιματολογικές συνθήκες. Η διατήρηση του γνήσιου φυσικού περιβάλλοντος στα κέντρα παραθερισμού / λουτροπόλεων αποτελεί κύριο μέλημα. Η προστασία των ιαματικών νερών, σημαντικών φυσικών πόρων που εντάσσονται γενικότερα στο υδάτινο δυναμικό της χώρας, αποτελεί πρωταρχικό σκοπό. Είναι γνωστό ότι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος πέρα από τη καταστροφή της αρχικής φυσικής ομορφιάς συντελεί και στη μείωση της ανταγωνιστικότητας του συγκεκριμένου θέρετρου στην τουριστική αγορά.

Βασική είναι και η σημασία της έρευνας αγοράς και διαφήμισης, που γίνεται σε χώρες της Ευρώπης θέμα στο οποίο η Ελλάδα υστερεί πολύ, με αποτέλεσμα οι ιαματικές πηγές της Ελλάδος να μην είναι διεθνούς φήμης. Παρόλα αυτά, όμως όπως έχει αναφερθεί σε διεθνή συνέδρια ακόμα και από ξένους ειδικούς, η Ελλάδα έχει πολύ καλές ιαματικές πηγές που μπορούν να συνδυαστούν με το θαλάσσιο τουρισμό και οι λουτροπόλεις της να αποτελέσουν " πρότυπο " για όλες τις σχετικές πόλεις της περιοχής της Μεσογείου.

Επομένως, συμπερασματικά θα λέγαμε για τις ελληνικές λουτροπόλεις ότι ο σημερινός προορισμός τους που είναι κυρίως μόνο για θεραπευτικούς σκοπούς θα έπρεπε να επεκταθεί. Πρωταρχικός σκοπός είναι να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες που προσφέρουν, ώστε να διευρυνθεί το πεδίο των δραστηριοτήτων τους και να αποτελέσουν κέντρα έλξης τουριστών όλων των ηλικιών για τους περισσότερους μήνες του χρόνου. Οι περισσότερες πηγές συνδυάζουν βουνό, θάλασσα, και θερμό κλίμα. Αυτό αποτελεί ιδανικό προνόμιο

με πολλά περιθώρια αξιοποίησης και ανάδειξης τους σε αξιόλογα τουριστικά κέντρα υγείας για τουρισμό μακράς παραμονής για όλες τις ηλικίες.

Με τον προσεκτικό στρατηγικό προγραμματισμό, το συντονισμό με τις αρχές τουρισμού, την πολιτική θέληση και τα οικονομικά και φορολογικά κίνητρα στον ιδιωτικό τομέα, η Ελλάδα θα μπορούσε να γίνει ένας σημαντικός πόλος για την ιατρική φροντίδα στη ΝΑ Ευρώπη αλλά και διεθνώς. Ωστόσο, πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη και οι δυνητικές αρνητικές επιπτώσεις από τον ιατρικό τουρισμό. Χώρες οι οποίες ενδιαφέρονται για τον ιατρικό τουρισμό πρέπει να εξετάσουν προσεχτικά το “crowding out effect”, δηλαδή εάν με την άφιξη ξένων ασθενών περιοριστεί η δυνατότητα περίθαλψης για τους ιθαγενείς κατοίκους της. Είναι σημαντικό επίσης να υπάρχει στενή συνεργασία ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα έτσι ώστε οι επενδύσεις που γίνονται στο χώρο της υγείας να συνεισφέρουν και στη δημόσια υγεία⁹⁸.

6.6 ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Η έννοια της ποιότητας ζωής τις τελευταίες δεκαετίες έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον ερευνητών στο χώρο της υγείας και ειδικότερα στο χώρο της ψυχικής υγείας, θεωρώντας ως επίκεντρο παραμέτρους όπως η ψυχολογική ευεξία και η ικανοποίηση από τη ζωή. Η έννοια «ποιότητα ζωής» δεν έχει

⁹⁸ Οικονόμου Μ(2005),ο.π.

ακόμα καθοριστεί μ, ένα συγκεκριμένο και ομοιόμορφο τρόπο, με αποτέλεσμα να υπάρχουν ακόμη πολλές εννοιολογικές ασάφειες. Η θεώρηση της ποιότητας ζωής μπορεί να είναι υποκειμενική, όπου αξιολογείται από το ίδιο το άτομο με κριτήρια υποκειμενικά, αλλά και αντικειμενική, όπου καθορίζεται από την εκτίμηση των εξωτερικών συνθηκών.

Τα παραδοσιακά θεωρητικά μοντέλα ποιότητας ζωής βασίζονται κυρίως σε αντικειμενικούς και υποκειμενικούς δείκτες, αλλά και στο συνδυασμό ανάμεσά τους. Θεωρείται όμως ότι πρέπει επιπλέον να διερευνηθούν και οι εσωτερικές ψυχολογικές διεργασίες του ατόμου που επενεργούν ως διαμεσολαβητικοί μηχανισμοί για την υποκειμενική εκτίμηση της ποιότητας ζωής. Η ποιότητα ζωής χρησιμοποιείται σήμερα εκτεταμένα ως δείκτης αξιολόγησης των θεραπευτικών παρεμβάσεων και στρατηγικών που έχουν ως στόχο τη βελτίωση της ψυχικής υγείας. Η ποιότητα ζωής έχει μελετηθεί ιδιαίτερα στην περίπτωση των ασθενών που πάσχουν από μια σοβαρή και χρόνια ψυχική διαταραχή και ειδικά της σχιζοφρένειας, κυρίως λόγω της αναπηρίας και ανικανότητας που αυτή επιφέρει στο άτομο, αλλά και λόγω της αναγκαιότητας για ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου πλαισίου παροχής ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών για την κάλυψη των πολλαπλών αναγκών των χρόνιων ψυχιατρικών ασθενών. Αναφορικά με τις λοιπές ψυχικές διαταραχές, για μεν την περίπτωση της κατάθλιψης φαίνεται ότι η καταθλιπτική συμπτωματολογία και η υποβαθμισμένη ποιότητα ζωής είναι έννοιες ταυτόσημες, ενώ για τις αγχώδεις διαταραχές αυτές σχεδόν καθολικά υποβαθμίζουν την ποιότητα ζωής, σε μερικές όμως έρευνες παρουσιάζονται διαφορετικά σχήματα ποιότητας ζωής

ανάλογα με τη διαγνωστική κατηγορία, ενώ σε άλλες δεν εμφανίζονται σημαντικές διαφορές ανάμεσά τους.

Η αξιολόγηση της ποιότητας ζωής γίνεται με τη χρήση ψυχομετρικών εργαλείων, κυρίως ερωτηματολογίων. Τα περισσότερα όργανα εξετάζουν την ποιότητα ζωής σφαιρικά, αξιολογώντας διάφορες πλευρές ή διαστάσεις του ατόμου, όπως η λειτουργικότητα στον κοινωνικό, οικογενειακό, σεξουαλικό και εργασιακό τομέα, η ψυχολογική ευεξία, καθώς και χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος που θεωρούνται ότι καθορίζουν ως ένα βαθμό την ποιότητα ζωής, όπως το φυσικό περιβάλλον, η ποιότητα του χώρου στέγασης, οι οικονομικοί πόροι και οι ευκαιρίες για απασχόληση, ψυχαγωγία και εκπαίδευση. Τα τελευταία χρόνια αναπτύχθηκαν εργαλεία που είναι εξειδικευμένα και απευθύνονται σε ασθενείς που πάσχουν από μια συγκεκριμένη ψυχική νόσο, εξετάζοντας την ποιότητα ζωής σε συνάρτηση με την υγεία και τις πολλαπλές επιπτώσεις της νόσου ή της θεραπείας. Πολλά, πάντως, είναι τα μεθοδολογικά προβλήματα που προκύπτουν και απαιτούν ενδελεχή διερεύνηση στην αξιολόγηση της ποιότητας ζωής στις ψυχικές διαταραχές⁹⁹.

6.7 ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Το πεδίο που παρουσιάζει ενδιαφέρον σχετικά με τη συμβολή του στη ποιότητα ζωής είναι ο ιαματικός τουρισμός. Συγκεκριμένα, διεθνείς τάσεις στην ανάπτυξη

⁹⁹ Οικονόμου Μ(2005), ο.π.

του τουρισμού υγείας σε σχέση με τη ποιότητα ζωής είναι οι εξής ¹⁰⁰:

- Δυναμική αύξηση της ζήτησης τόσο του ιαματικού τουρισμού όσο και του τουρισμού υγιεινής- φυσικής διαβίωσης. Διεύρυνση της παραδοσιακής ιαματικής αγοράς, προς όφελος της συμμετοχής των υγιών ατόμων, μεσαίων ηλικιών και υψηλότερων εισοδημάτων.
- Η κλασική υποδομή της προσφοράς ιαματικού - θεραπευτικού τουρισμού μετασχηματίζεται και δίνει τη θέση της σε συγκροτήματα πολλαπλών χρήσεων που αναπτύσσονται ενιαία με τις υδροθεραπευτικές εγκαταστάσεις και προσφέρουν υψηλό επίπεδο υπηρεσιών.
- Ο κλάδος ευεξίας τόσο σε Ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο χαρακτηρίζεται από υψηλή τεχνολογία και επίπεδο οργάνωσης, ενώ τα υδροθεραπευτικά κέντρα στελεχώνονται με εξειδικευμένο προσωπικό.
- Προωθούνται συνεχώς νέες επενδύσεις σε κέντρα τουρισμού υγείας, ενώ στον κλάδο δραστηριοποιούνται δυναμικά μεγάλες διεθνείς ξενοδοχειακές επιχειρήσεις.
- Ιδιαίτερη ανάπτυξη εμφανίζει τα τελευταία χρόνια ο τομέας της θαλασσοθεραπείας, ο οποίος προσελκύει σημαντικές ιδιωτικές επενδύσεις, κυρίως στις χώρες της Μεσογείου που διαθέτουν σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Δομές και υπηρεσίες τουρισμού υγείας μπορούν να αναπτυχθούν ώστε να αξιοποιήσουν το γεγονός ότι συχνά, οι ασθενείς ταξιδεύουν στο εξωτερικό για

¹⁰⁰ Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr)

να υποβληθούν σε χειρουργική επέμβαση. Πολλοί ασθενείς από πλούσιες αναπτυγμένες χώρες πηγαίνουν σε χώρες με φθηνότερες, ωστόσο υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, για να εκμεταλλευθούν το μειωμένο κόστος, αλλά και τη γρηγορότερη εξυπηρέτηση λόγω της σχετικά μεγάλης περιόδου αναμονής για εγχειρήσεις (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο). Παράλληλα, αναπτύσσεται όλο και περισσότερο η παροχή εξειδικευμένων ιατρικών υπηρεσιών σε συνδυασμό με διακοπές. Η προσέλκυση προσοδοφόρων περιστατικών έξω από τα σύνορα της χώρας δεν ακολουθεί την τακτική «ασθενείς που πηγαίνουν από τις πλούσιες χώρες σε φτωχές για την ιατρική φροντίδα», αλλά ένα στερεότυπο με μεγάλο ιστορικό παρελθόν: οι αρχηγικές ομάδες (elite) από τις αναπτυσσόμενες χώρες πηγαίνουν στο εξωτερικό, σε χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Ελβετία, για την ιατρική τους περίθαλψη¹⁰¹. Στην κατεύθυνση αυτή θα συμβάλουν η ίδρυση κέντρων αποκατάστασης υγείας στην περιφέρεια της χώρας και ο εξοπλισμός υφιστάμενων τουριστικών μονάδων, που θα εξασφαλίζουν ειδικές υπηρεσίες υγείας σε τουρίστες υψηλού εισοδήματος. Η ανάπτυξη των κατάλληλων εγκαταστάσεων και υπηρεσιών για την υγειονομική περίθαλψη και τον τουρισμό υγείας σε παραμεθόριες περιοχές θα μπορούσε να προωθήσει την απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη, να συμβάλει στη μείωση της μετανάστευσης των επαγγελματιών υγείας στα αστικά κέντρα, καθώς και των οικονομικών ανισοτήτων. Όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο άλλοι τομείς ανάπτυξης του τουρισμού υγείας είναι η δημιουργία κέντρων φυσικής αποκατάστασης με σκοπό την προσέλκυση και αλλοδαπών αξιοποιώντας το ευνοϊκό κλίμα της Ελλάδας, αλλά και κέντρων θεραπείας εντός

¹⁰¹ <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>

ή κοντά σε ξενοδοχειακές μονάδες με σκοπό την κάλυψη των εξειδικευμένων αναγκών συγκεκριμένων ομάδων (διαβητικοί, νεφροπαθείς, κ.λ.π.).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 6^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. **Μανώλης Κων. Σφακιανάκης**, «*Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού*», εκδόσεις Έλλην, 2000.
2. «*Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα*», Ε.Π.ΠΕΡ, 2003, πηγή ΕΟΤ.
3. ΦΕΚ 1067/Β/3.12.1997.
4. **Οικονόμου Μ**(2005), «*Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία*», Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα.
5. **Τηλίδης Χ**(2005), «*Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας*». Η μεταρρύθμιση 200-4, Mediforce, Αθήνα, 2005.
6. Παροχής υπηρεσιών εμπειρογνώμονα – συμβούλου υποστήριξης στο πλαίσιο σχεδιασμού του εθνικού στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης (ε.ς.ς.α) της περιόδου 2007 – 2013.
7. **Λαγός, Δ.**, (2005), «*Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας*», Εισηγήση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.
8. Έκθεση Ομάδας Εργασίας «*Υγεία και Ποιότητα Ζωής*», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr).
9. <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

1. Στέλιος Βαρβαρέσος, «Τουρισμός έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα», β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός.
2. Δημόπουλος Γ. «Υδρογεωλογικά και Υδροχημικά χαρακτηριστικά των Θερμομεταλλικών νερών Ελλάδας», Πρακτικά δευτέρου Συνεδρίου για τα Θερμομεταλλικά νερά, Θεσσαλονίκη 1990.
3. Λαγός, Δ., (2005), «Δυνατότητες Ανάπτυξης του Τουρισμού Υγείας», Εισήγηση στη Διημερίδα Εργασίας για το Εθνικό Σχέδιο Ανάπτυξης του τομέα «Υγεία και Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013», Αθήνα, 25-26 Νοεμβρίου 2005.
4. Χρήστος Νικολαΐδης, Γεώργιος Γρούτσας, «Τουριστικό Μάρκετινγκ Φορέων, Οργανώσεων και Επιχειρήσεων», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2000.
5. Οικονόμου Μ(2005), «Ποιότητα ζωής και ψυχική υγεία» Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα.
6. Σοφία Σπάθη, «Ο Ιαματικός Τουρισμός και Ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα», ΚΕΠΕ 2000.
7. Γ. Συννεφάκης, «Μεθοδολογία και παράμετροι για μια συστηματική ανάπτυξη των Ιαματικών Πηγών στον Ελληνικό χώρο».
8. Σκαρπιά-Χόϊπελ Ξ., Συννεφάκης Γ., «Ερευνητικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ιαματικών Πηγών Ελλάδας», Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, 1988.
9. Μανώλης Κ. Σφακιανάκης, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Εκδόσεις Έλλην, 2000.

10. Τηλίδης Χ(2005), Αρχές και Εφαρμογές Πολιτικής Υγείας. Η μεταρρύθμιση 1000-4, Mediforce, Αθήνα, 2005.
11. Ψαρράκος Κ., «Ραδιενέργεια Ιαματικών Πηγών Ελλάδας», Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου για τα Θερμομεταλλικά νερά, Θεσσαλονίκη 1990.
12. Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO).
13. Παροχής υπηρεσιών εμπειρογνώμονα – συμβούλου υποστήριξης στο πλαίσιο σχεδιασμού του εθνικού στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης (ε.ς.ς.α) της περιόδου 2007 – 2013.
14. Στοιχεία Ινστιτούτου Γεωλογικών & Μεταλλευτικών Ερευνών.
15. Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα», Ε.Π.ΠΕΡ, 2003, πηγή ΕΟΤ.
16. ΦΕΚ (1067/Β/3.12.97), Κοινή Υπουργική Απόφαση με αρ. Τ/4400-24.11.97: Προδιαγραφές εγκαταστάσεων Αξιοποίησης Ιαματικών Πηγών για την Υπαγωγή τους στο Καθεστώς Κινήτρων του Ν.1892/90, όπως ισχύει.
17. ΦΕΚ (3498/Α/24.10.2006), «Ανάπτυξη ιαματικού τουρισμού και λοιπές διατάξεις».
18. Έκθεση Ομάδας Εργασίας «Υγεία και Ποιότητα Ζωής», Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνησης στην Ελλάδα, Αθήνα 2004 (www.foresight-gsrt.gr).

Ξένη

1. “Health and Wellness positioning strategy for Key Markets” Failtre Ireland National tourism, development Authority, pp. 13

2.Holloway J.C., Plant R.V., "Marketing for Tourism",2nd Edition, Pitman Publishing, London, 1992.

3. "The International Council on Active Aging Developer's guide 2006", 2006 edition.

4. Smeral E., "Tourism Demand, Economic Theory and Econometrics: An Integrated Approach", Journal of Travel Research, Vol 26, No4, 1988

5. <http://www.guardian.co.uk/health/story/0,3605,498854,00.html>